

NUORTEN NÄKEMYKSIÄ
SUOMEN YHTEISKUNNALLISESTA
KEHITYKSESTÄ

11

HISTORIALLISTI-YHTEISKUNTATIEDOLLISEN
KASVATUKSEN TUTKIMUS- JA
KEHITTÄMISKESKUKSEN TUTKIMUKSIA

MARKO VAN DEN BERG

NUORTEN NÄKEMYKSIÄ
SUOMEN YHTEISKUNNALLISESTA KEHITYKSESTÄ

Helsinki 2010

**Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen
tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 11**

Julkaisusarjan toimitus:

Jukka Rantala

ISBN 978-952-10-6656-6 PDF

ISSN 1459-5710

Sarja-asu ja taitto: Jari Koski

Tutkimus kuuluu Opetus- ja kulttuuriministeriön
rahoittamaan Historiatietoisuus Suomessa
-hankkeeseen.

NUORTEN NÄKEMYKSIÄ SUOMEN
YHTEISKUNNALLISESTA
KEHITYKSESTÄ

Marko van den Berg

Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen
tutkimus- ja kehittämiskeskus
HELSINKI

SISÄLTÖ

1. JOHDANNOKSI	7
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tarkoitus	7
1.2 Suomalaisen nuorten yhteiskunnallisista asenteista ja niiden taustoista	9
2. SUUREN LAMAN JÄLKEINEN MUUTOS SUOMESSA	12
2.1 Kohti markkinaohjautuvuutta	12
2.2 Etuisuuksien karsiminen ja tulojen muutokset	15
3. ERILAISIA NÄKÖKULMIA SUOMEN YHTEISKUNNALLISEEN MUUTOKSEEN	18
3.1 Suomen menestyksekkäs malli	18
3.1.1 <i>Uhanlainen Suomi ja ainoa vaihtoehto</i>	20
3.2 Leikkaus onnistui mutta miten kävi potilaalle?	23
3.2.1 <i>Terve valtio, kärsivä kansa?</i>	23
3.2.2 <i>Virheellinen talouspolitiikka ja lama</i>	24
3.2.3 <i>Vääristynyt kuva menestyksestä?</i>	27
3.2.4 <i>Hallinnan näkökulma</i>	29
4. YHTEENVETOA TUTKIMUKSEN TEOREETTISISTA LÄHTÖKOHDISTA	32
4.1 Tutkimustehtävä	36
5. TEEMAHAASTATTELU TUTKIMUSMETODINA JA TUTKIMUSJOUKKO	38
6. NUORTEN YHTEISKUNNALLINEN AJATTELU	41
6.1 Yhteiskunnallinen orientaatio ja sen taustat	41

6.1.1	<i>Jako kiinnostuneisiin ja passiivisiin</i>	41
6.1.2	<i>Faktoja kouluopetuksesta, arvoja ja näkemyksiä perheeltä</i>	46
6.2	Näkemyksiä Suomen lähimenneisyydestä	51
6.2.1	<i>Irti vanhasta</i>	51
6.2.2	<i>Menestystarina</i>	56
6.2.3	<i>Ristiriitainen kehitys</i>	59
6.3	Nuorten tulkinnat eräistä yhteiskunnallisen kehityksen piirteistä	62
6.3.1	<i>Tuloerot yksilöiden suoriutumisen heijastajina</i>	62
6.3.2	<i>Tuloerot yhteiskunnallisena ongelmana</i>	67
6.3.3	<i>Verotus ja pohjoismainen malli</i>	71
6.3.4	<i>Aleneva verotus talouden tehostajana ja yksilöiden valinnanmahdollisuuksien lisäjäenä</i>	72
6.3.5	<i>Verotus tasa-arvoisten mahdollisuuksien takaajana</i>	77
6.4	Tulevaisuus puntarissa	81
6.4.2	<i>Uhkakuvia ilmassa</i>	81
6.4.2	<i>Talouden mahti</i>	88
7.	KOKONAISARVIO JA POHDINTA	97
7.1	Orientoituminen yhteiskunnallisiin asioihin ja yhteiskunnallisen tietämyksen taustat	97
7.2	Individualisoitunut näkemys yhteiskunnasta	98
7.3	Politiikan ahdas tila	101
7.4	Demokratia kilpailuvaltiossa	103
	Lähteet	107
	Teemahaastattelun kysymykset	113

I. JOHDANNOKSI

I.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja tarkoitus

Niin sanotun Frankfurtin koulukunnan piirissä alettiin 1970-luvulla painottaa historian roolia yhteiskunnallisen ajattelun keskeisen tärkeänä osa-alueena. Frankfurtilaisiin kuulunut Jörn Rüsen piti historiaa itse asiassa perimmäiseltä olemukseltaan yhteiskuntatieteenä. Hän perusteli näkemystään sillä, että erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot ja niitä koskevat käsitykset ovat rakentuneet historiallisesti, siksi niitä on mahdotonta ymmärtää ilman jo tapahtuneen avaamaa näkökulmaa. Rüsen ja hänen hengenheimolaisensa puhuivat historiatietoisuudesta, jolla he viittasivat siihen, että yksilöt ja yhteisöt käyttävät historiaa paljon laajemmin kuin pelkästään menneisyyden hahmottamiseen. Jo tapahtunut selittää nykyisyyttä ja antaa vihjeitä myös siitä, mitä tulevaisuus voisi pitää sisällään. Historiatietoisuuden ajateltiin yhdistävän menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden ihmisten ajattelussa eräänlaiseksi käsitteelliseksi työkaluksi, jonka eri aikatasoja koskevat käsitykset muuttuvat jatkuvasti toistensa vaikutuksesta.¹ Historiatietoisuus toimii siis eräänlaisena siltana menneisyyden, nykyisyyden ja erilaisten tulevaisuutta koskevien odotusten välillä.²

Tässä haastatteluaineistoon perustuvassa tutkimuksessa tarkastellaan 16–18 -vuotiaiden lukio-ikäisten nuorten historiatietoisuutta Suomen lähihistorian yhteiskunnallis-taloudellisen kehityksen osalta. Lähimenneisyydeksi on määriteltä viimeisten noin 20 vuoden ajan-

¹ Rüsen 1994, 6–7; Ks. myös Jeismann 1988, 14.

² Ahonen 1998, 21–22.

jakso, joka ulottuu suurin piirtein 1990-luvun alun lamasta nykypäivään. Kysymys on siis vuosista jotka paitsi kattavat tutkimushenkilöiden oman elämänkaaren, niin myös sisältävät tavattoman suuria ja mielenkiintoisia muutoksia suomalaisessa yhteiskunnassa. 1980-luvun lopulla nopeasti vaurastunut, voimakkaan nousukauden aallonharjalla ratsastanut Suomi sukelsi 1990-alussa syvään lamaan, joka toimi myös eräänlaisena vedenjakajana siihen asti harjoitetun yhteiskuntapolitiikan ja uudenlaisen ajattelun välillä. Laman jälkeistä aikaa luonnehtivat voimakkaat ulkoisessa toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset kuten vuoden 1995 EU-jäsenyys, 2000-luvun alussa tapahtunut liittyminen Euroopan unionin talous- ja rahaliittoon sekä kiihtyvä globalisaatiokehitys. Ulkoisessa toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten ohella Suomessa on ollut käynnissä myös vahvoja sisäisiä muutosvirtauksia, joiden vaikutus on alkanut näkyä vasta ajan myötä. Muutos vanhasta kohti uudenlaista modernia on edennyt Ulrich Beckin sanoin kissantassuin, ikään kuin huomaamatta, uudistaen kuitenkin yhteiskuntaa ja sen valtasuhteita perinpohjaisella tavalla.³

Vaikka muutokset ovat usein näennäisesti toisistaan riippumattomia, niiden voi myös tulkita liittyvän yhteen. Muutosten katalysaattoriksi ja yhteiseksi nimittäjäksi nousee uudenlainen, aiempaa markkinaehtoisempi näkemys yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Sosialismin henkinen ja taloudellinen romahdus raivasi tietä suunnanmuutokselle, joka on ilmennyt käytännössä niin erilaisina verotusta koskevinä uudistuksina, julkisen sektorin resurssien leikkauksina kuin esimerkiksi politiikan ja talouselämän välisten valtasuhteiden muutoksina. Missä määrin nuoret ovat tietoisia tästä kehityksestä, jota monet yhteiskuntatieteilijät kuvaavat suoranaiseksi paradigman muutokseksi? Entä heijastuuko muutos haastateltujen nuorten tavassa hahmottaa yhteiskuntaa ja sen kehityksen reunaehtoja? Muun muassa näihin kysymyksiin pyritään etsimään vastauksia, jotka eivät muuttaman kymmennen nuoren puheeseen perustuessaan luonnollisestikaan voi olla suoraan yleistettävissä. Silti ne voivat kertoa jotakin siitä,

3 Beck 1995, 14.

millaisista lähtökohdista käsin nykynuoret tämän päivän suomalaista yhteiskuntaa hahmottavat.

1.2 Suomalaisten nuorten yhteiskunnallisista asenteista ja niiden taustoista

Tässä tutkimuksessa haastatellut, 1990-luvulla syntyneet nuoret kuu-
 luvat Tommi Hoikkalan ja Petri Pajun sukupolvi- jaottelun mukaan yksilöllisen valinnan sukupolveen, jonka elämismaailmassa korostuvat muun muassa kilpailu, kuluttaminen ja yksilölliset valinnat. Nuorille ei Hoikkalan ja Pajun mukaan yleensä muodostu vahvoja kollektiivisia identiteettejä tai yhteistä maailmakuva. Tämän seurauksena kuva ympäröivästä yhteiskunnasta voi pirstaloitua ja atomisoitua. Tyypillistä on myös yhteiskunnallisten ja eettisten valintojen yksilöllistyminen: maailmanmenoon vaikuttamisen ensisijaisiksi keinoiksi nousevat kollektiivisen toiminnan sijaan esimerkiksi omat kulutusvalinnat.⁴ Tutkimustiedon valossa nuoret eivät näytä uskovan kansalaisten mielipiteillä olevan suurtakaan vaikutusta siihen, millaisia päätöksiä yhteiskunnassa loppujen lopuksi tehdään. Poliitiikan sijaan talouden voimien ajatellaan olevan yhä keskeisemmin sen takana, millaiseksi maailma muovautuu.⁵ Aiemmissa nuorisotutkimuksissa on myös havaittu, etteivät nuoret keskimäärin ole kovin kiinnostuneita politiikasta ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta.⁶ Esimerkiksi vuonna 2001 suomalaiset peruskoulun päättövaiheessa olevat nuoret saivat kansainvälisessä Civic-tutkimuksessa erittäin hyviä tuloksia, kun kyseessä olivat yhteiskunnallisia asioita koskevat tiedot. Sen sijaan kiinnostus politiikkaa ja yhteiskunnallisia asioita kohtaan oli laimeaa. Myös tietojen soveltamisessa on havaittu ongelmia. Esimerkiksi talouselämän, demokratian ja poliittisen päätöksenteon väliset vuorovaikutussuhteet jäivät monille

4 Hoikkala & Paju 2008, 289–291. Hoikkalan ja Pajun jaottelu perustuu mannheimilaiseen sukupolvi- jaotteluun, jossa sukupolvien pohjana ovat suunnilleen samanikäiset ikäpolvet ja yhdistävät avainkokemukset. Ks. Mannheim 1952.

5 Helve 2002, 169; Rubin 1998, 133; van den Berg 2007, 253, 268–269; Mikkonen 2000, 200–203.

6 Ks. esim. Helve 2002, 24.

suomalaisnuorille hämäräksi.⁷ Civic-tulosten perusteella näyttää siltä, että suomalaisnuoret saavuttavat yhteiskunnallisten aineiden opetus-suunnitelmien tiedolliset tavoitteet. Ongelmana on kuitenkin se, että kansalaisten rooli nähdään passiivisena, eikä omiin vaikutusmahdollisuuksiin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa luoteta.⁸

Toisaalta nuorten kiinnostuksen tasossa näyttää esiintyvän suuria vaihteluita. Kari Paakkunainen ja Sami Myllyniemi havaitsivat 18–29-vuotiaiden nuorten poliittisia näkemyksiä vuonna 2007 selvittäneessä tutkimuksessaan, että asenteissa ilmeni selkeää polarisaatiota. Nuoret jakaantuivat varsin jyrkästi niihin, joita yhteiskunnalliset asiat kiinnostavat ja niihin, joille politiikka oli pikemminkin yhdentekevää. Koulutustaso vaikutti kiinnostuksen määrään siten, että korkeampi koulutustaso korreloi suuremman kiinnostuksen kanssa. Keskimääräisen kiinnostuksen laimeutta kuvaa toisaalta se, että yliopistotutkinnon suorittaneista miehistä vain noin neljäsosa ja naisista kymmenesosa ilmoitti olevansa hyvin kiinnostunut politiikasta.⁹

Lukioikäiset nuoret, joilla on jo takanaan varsin paljon historian ja yhteiskuntaopin kouluopintoja ovat luonnollisesti saaneet tietoa tässä tutkimuksessa käsiteltävistä asioista kouluopetuksen kautta. Peruskoulun pakollisten yhteiskuntaopin kurssien määrä nostettiin muutama vuosi sitten kolmeen. Tällä hetkellä yhdeksännelle luokalle keskitettyä yhteiskuntaoppia opetetaan siis kolmen vuosiviikkotunnin verran. Lukion puolella pakollisia yhteiskuntaopin kursseja on puolestaan kaksi. Koulun merkitystä yhteiskunnallisten näkemysten lähteenä saatetaan toisaalta yliarvioida. Myös muut tekijät kuten oma perhe ja erilaiset sosiaaliset verkostot vaikuttavat käsityksiin. Kodin merkitys nuorten yhteiskunnallisen tietämyksen lähteenä näyttäyty muun muassa motivoivan tai ei-motivoivan ilmapiirin kautta sekä siinä, millaisia konkreettisia tietoresursseja koti tarjoaa. Esimerkiksi päivittäinen sanomalehden tulo kotiin ja siellä tarjolla olevien kirjojen määrä näyttää olevan yhteydessä poliittisen tietämyksen määrään.¹⁰

7 Suutarinen 2002, 13, 19, 20–21.

8 Suutarinen 2002, 55.

9 Paakkunainen & Myllyniemi 2007, 11–13.

10 Nurmi 2002, 66–67.

Asenteiden muovautumisen osalta kotien merkitystä koskeva tieto on tosin ristiriitaisempaa. Kari Paakkunaisen mukaan moniin muihin Euroopan maihin verrattuna suomalaiskodeissa keskustellaan hyvin vähän politiikasta ja yhteiskunnallisista vastakkainasetteluista. Myös ystävien merkitys on Paakkunaisen mukaan suhteellisen vähäinen: yhteiskunnallisista asioista ei juuri keskustella, eikä ystävien poliittisia mielipiteitä pidetä merkityksellisenä heidän valikoitumisessaan.¹¹

Historian vastaanottamista koskevissa tutkimuksissa on viime aikoina kiinnitetty kasvavassa määrin huomiota siihen, että ihmisten kuva menneisyydestä näyttää pohjautuvan suuressa määrin kouluopetuksen ja muun akateemiseen tutkimukseen ulkopuoliseen lähdemateriaaliin kuten läheisten muistelupuheeseen, elokuvaan ja romaaneihin.¹² Eräitä samansuuntaisia havaintoja on tehty myös yhteiskunnallisen tiedon suhteen. On esitetty, ettei koulun rooli yhteiskuntaa ja sen kehitystä analysoivana tiedonlähteenä enää 2000-luvulla ole niin merkittävä kuin joskus aiemmin, koska nuoret seuraavat yhä enemmän medioiden tarjoamaa informaatiota ja ovat alttiita niiden vaikutuksille.¹³ Paitsi erityyppiset asiaohjelmat niin myös viihde ja TV-sarjat tarjoavat omia representaatioitaan ympäröivästä maailmasta. Esimerkiksi erityyppisten visailu- ja tosi-TV tyyppisten ohjelmaformaattien on niiden näennäisestä keveydestä huolimatta katsottu tuottavan myös varsin poliittisia tulkintoja yhteiskunnallisesta todellisuudesta.¹⁴

11 Paakkunainen 2006, 101–102.

12 ks. esim. Aronsson 2000, 15; Kalela 2000, 37–41.

13 Nurmi 2002, 62–63.

14 Ks. esim. Lehtonen & Koivunen 2010, 249; Oksanen 2008, 221–222; Ojajarvi 2008 161–182.

2. SUUREN LAMAN JÄLKEINEN MUUTOS SUOMESSA

2.1 Kohti markkinaohjautuvuutta

Suomessa 1990-luvun alkupuolella käynnistyneet yhteiskunnalliset muutokset kytkeytyvät monin tavoin siihen kehitykseen, joka alkoi Britanniassa ja Yhdysvalloissa jo 1980-luvun alkupuolella. Republikaanien nousua valtaan Yhdysvalloissa 1980-luvun alussa maassa toteutettiin selkeä talouspolitiikan kurssinmuutos. Uudenlaisessa ajattelussa talouden keskeisten ongelmien ajateltiin hoituvan parhaiten takaamalla markkinoille mahdollisimman hyvät toimintaedellytykset. Käytännössä tämä johti pyrkimykseen vapauttaa talous mahdollisimman pitkälle kaikenlaisesta sääntelystä. Talouden haluttiin tuoda lisää dynamiikkaa myös keventämällä rajusti yritysten ja korkeampien tuloluokkien verotusta. Näillä toimenpiteillä tavoiteltiin kiihtyvää talouskasvua, joka vähitellen hyödyttäisi koko yhteiskuntaa. Yhdysvaltain ohella myös Margaret Thatcherin johtamassa Britanniassa alettiin toteuttaa uusliberalistiseksi kutsuttua politiikkaa, jonka keskiössä oli kaikenlaisten valtion interventioon perustuvien talusteorioiden vastustaminen.¹⁵

Uusliberalistinen ajattelu levisi 1980-luvun kuluessa vähitellen myös anglosaksisen maailman ulkopuolelle ja saavutti viimeistään 1990-luvulla laajan kansainvälisen hyväksynnän, milteipä hegemonisen aseman. Vaikka uuden oikeiston ja uusliberalismin suosio poliit-

15 Harvey 2008, 29–36; Julkunen 2007, 64; Julkunen 2001, 53–54.

tisena ideologiana alkoi hiipua jo 1990-luvulla, markkinakeskeisyydestä tuli keskeinen osa vallitsevaa talouspoliittista ajattelua. Se on vaikuttanut myös keskeisellä tavalla siihen, miten jatkuvasti kiihtyvä globalisaatiokehitys on käytännössä edennyt. Maapalloistumiselle on ollut tunnusomaista markkinoiden autonomian jatkuva vahvistuminen ja niiden liukuminen pois poliittisten toimijoiden kontrollin piiristä. Pääomien liikkeiden vapauttamisen myötä tiukasta raha- ja finanssipolitiikasta on muodostunut yleisesti hyväksytytty talousajattelun lähtökohta.¹⁶

Kansainvälisessä kehityksessä tapahtuneet muutokset heijastuivat viipeellä myös Suomeen. Vielä 1980-luvun jälkipuoliskolla Suomessa rakennettiin pohjoismaiselle mallille perustuvaa hyvinvointivaltiota. Ruotsin, Norjan ja Tanskan tapaan Suomessa kasvatettiin vielä 1980-luvulla julkisten menojen osuutta kansantaloudessa ja sosiaalimenojen taso nousi lähelle muita Pohjoismaita. Tosin Suomessa kehitettyä järjestelmää on tuonakin ajanjaksona luonnehdittu eräänlaiseksi halpaversioksi pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta: esimerkiksi perusturvan taso ja erilaisten palvelujen tarjonta eivät koskaan yltäneet täysin muiden pohjoismaiden tasolle.¹⁷

Valtiokeskeinen sääntely- ja ohjauspolitiikka alkoi saada osakseen kasvavaa kritiikkiä jo 1980-luvun jälkipuoliskolla. Varsinainen muutosten vyöry Suomessa alkoi 1990-luvun maata poikkeuksellisen voimakkaasti runnelleen laman myötä. Helena Blomberg, Matti Hannikainen ja Pauli Kettunen katsovat, että lama toimi sekä eräänlaisena katalysaattorina muutoksille että porttina uuteen aikauteen. Se tarjosi vanhaa yhteiskuntapolitiikkaa kritisoinneille tahoille tilaisuuden ideologisen kriisitunnelman luomiseen ja sen vakuuttamiseen, että vanhat ajattelutavat olivat tulleet tiensä päähän. Tässä myös onnistuttiin siinä mielessä, että hyvinvointivaltiokriittiset näkemykset nousivat ohjaaman julkista keskustelua ja yhteiskunnallisen kehityksen suunta muuttui perustavaa laatua olevalla tavalla.¹⁸

16 Julkunen 2001, 59; Gill 1998, 30; Väyrynen 2000, 58; Väyrynen 2001, 41.

17 Julkunen 2006, 31

18 Blomberg, Hannikainen & Kettunen 2002, 11; Julkunen 2006, 13.

Valtiontalouden ajaututtua kriisiin julkisiin menoihin kohdistettiin mittavia leikkauksia. Samalla päättyi noin 30 vuotta kestänyt sosiaalipolitiikan laajentumisen kausi. Julkisten menojen leikkaaminen 1990-luvun Suomessa oli varsin rajua ja nopeaa verrattiinpa kehitystä sitten Ruotsiin tai esimerkiksi EU-15 maihin¹⁹. Laman jälkeisen nopean talouskasvun aikana ei enää palattu entiselle linjalle. Raija Julkunen on käyttänyt termiä ”pitkä 1990-luku” kuvaamaan sitä, että aikakaudelle kasaantui poikkeuksellisen paljon tekijöitä, jotka muuttivat radikaalilla tavalla sekä ulkoista toimintaympäristöä että Suomen sisällä harjoitettua yhteiskuntapolitiikkaa. Näitä muutostekijöitä olivat Julkusen mukaan muun muassa uusliberalistisen ajattelun esiinmarssi, globalisaatio, uusi informaatiotalous, vaikea lama sekä EU-jäsenyys. Yhdessä ne muodostivat eräänlaisen muutoskatalysaattorin, jonka voima synnytti selkeän murroskohdan vanhan ja uuden aikakauden välillä.²⁰

Markkinaehtoisemman ajattelun voimistuminen vaikutti myös siihen, millaisia syitä laman taustalla nähtiin. Lamaa ei selitetty pelkästään talouden suhdannevaihteluista ja tietyistä epäonnekaista sattumista johtuvana kriisinä, vaan sen takana nähtiin myös rakenteellisia syitä kuten liian laajaksi paisunut julkinen sektori, korkea verotus ja säädellyt työmarkkinat. Eliittiryhmät, joihin esimerkiksi Julkunen lukee muun muassa 1990-luvun alussa maan silloisen hallituksen, valtamedian, valtiovarainministeriön ja korkeimman yritysjohdon alkoivat nähdä liian laajaksi paisuneen hyvinvointivaltion monin tavoin ongelmallisena. Julkista sektoria alettiin muuttuneessa puhetavassa kuvata yhteisen hyvän sijasta kustannuksia aiheuttavana taakkana, jonka harjoittama jakopolitiikka oli moraalisesti epäilyttävää. Markkinaehtoisuutta puolestaan pidettiin yhä yleisemmin yhteiskuntaa ja taloutta tervehdyttävänä ilmiönä.²¹ Kantola katsoo, että Suomessa määriteltiin 1980-luvun lopulta alkaen uudenlainen poliittisen diskurssin sanasto, jolle oli leimallista yritystalouden käsitteiden valuminen muualle yhteiskuntaan. Uudenlaista yhteiskunnallista todellisuutta ku-

19 Kiander, Pekkarinen, Vartia & Ylä-Anttila, 2005, 90.

20 Julkunen 2001, 13.

21 Kantola 2006 148–152.

vaavaan kieleen nousi yritysmaailmasta sellaisia käsitteitä kuin osaa-
 minen, kannustavuus innovaatiot, muutos ja teknologia. Tällaisella
 kielenkäytöllä rakennettiin Kantolan mukaan kuvaa valtiosta, joka
 toimii yrityksen tavoin. Tämän yhteisön jäsenille asetettiin uudenlai-
 nen päämäärä: kansallisen kilpailukyvyn turvaaminen.²² Kansalaisten
 tehtäväksi tuli sopeutuminen talouden asettamiin vaatimuksiin ja vas-
 tuun ottaminen itsensä kehittämistä ”valmentajavaltion” edellyttä-
 mällä tavalla.²³

2.2 Etuisuuksien karsiminen ja tulonjaon muutokset

Mielipidemittausten mukaan kansalaisten enemmistö on melko joh-
 donmukaisesti vastustanut julkisen talouden menoleikkauksia. Suu-
 rin osa kansalaisista on myös ollut valmis hyväksymään veronkoro-
 tukset, jos hyvinvointivaltion säilyttäminen ja karsintojen välttäminen
 sitä edellyttää.²⁴ Menojen kurissapitämistä painottaneelle talouspo-
 litiikalle on kuitenkin saatu riittävä hyväksyntä. Tässä on onnistuttu
 muun muassa perustelemalla säästötoimenpiteet välttämättömiksi
 hyvinvointivaltion säilyttämiselle.²⁵ Leikkausten hyväksyminen on
 Jaakko Kianderin mielestä perustunut myös siihen, ettei universaa-
 leilla etuuksilla, siis sellaisilla johon kaikki ovat oikeutettuja, ole ollut
 ketään erityistä puolustajaa. Ne eivät ole olleet nimenomaisesti jonkin
 tietyn ryhmän intressissä päinvastoin kuin esimerkiksi ansiosidonnai-
 nen työttömyysturva, jonka leikkaukset ammattiyhdistysliike onnistui
 torjumaan 1990-luvulla.

Suomessa aloitettiin jo laman aikana mittavat julkisten menojen
 säästöt. Keinoina käytettiin sekä suoria menoleikkauksia että erilai-
 sia sosiaaliturvan tasoa kuvaavien indeksien jäädyttämistä: elinkus-
 tannusten noustessa etuuksien tasoa ei korotettu vastaamaan korke-
 ampaa kustannustasoa.²⁶ Leikkauksia perusteltiin muun muassa silloi-

22 Kantola 2006, 165, 168–169; Kantola 2002, 273.

23 Kantola 2006, 170–171.

24 Forma, Pirttilä, Uusitalo 2006, 42–45.

25 Kiander 2007, 171–172; Julkunen 2001, 81–82.

26 Julkunen 2001, 149–154.

sella valtiontalouden tilalla, erityisesti kestävämmäksi katsotulla velkaantumisvauhdilla. 1990-luvun puolivälin tienoilla valtion verotulot kääntyivät nopeasti nousuun, samalla julkinen talous muuttui ylijäämäiseksi. Suomessa ei kuitenkaan ryhdytty mittavasti palauttamaan julkisen talouden resursseja, vaan uudenlainen liikkumatila käytettiin verojen leikkaamiseen ja valtionvelan alentamiseen.²⁷

Suomessa on laman jälkeen omaksuttu OECD:n edustama kanta, jonka mukaan julkisen sektorin menojen tiukka kurissa pitäminen edistää parhaalla tavalla työllisyyttä ja talouskasvua. Valtion tuotavuusohjelman kaltaisilla, edelleen jatkuvilla projekteilla, on systemaattisesti pyritty vähentämään julkisen sektorin osuutta kansantaloudesta. Tämän seurauksena julkisen talouden osuus bruttokansantuotteesta onkin saatu laskemaan: 2000-luvun puolessa välissä Suomen sosiaaliturva-, julkisten terveydenhuolto- sekä koulutusmenojen osuus oli painettu EU-15 keskiarvon tuntumaan.²⁸ Muihin pohjoismaihin verrattuna esimerkiksi sosiaalimenot olivat alhaisemmalla tasolla. Terveydenhuoltoon asukasta kohti käytettyjen menojen suhteen Suomi käytti EU:n vanhoista jäsenmaista vähiten rahaa yhdessä Kreikan, Espanjan ja Portugalin kanssa.²⁹

Veroja Suomessa on laskettu systemaattisesti 1990-luvulta alkaen. Vaikka suurituloisten palkkaverotus on edelleen melko kireää³⁰ useimpiin EU-maihin verrattuna, tuloerot ovat olleet kasvussa 1990-luvun puolivälistä lähtien.³¹ Verotuksen tuloja tasaava vaikutus on samalla pienentynyt. Ilpo Suoniemen mukaan OECD-maista ainoastaan Britanniaassa on tässä suhteessa tapahtunut vastaavan mittaluokan suhteellinen muutos. Tulonjaossa tapahtuneita muutoksia voidaan tarkastella esimerkiksi jakamalla väestö tulojensa perusteella kymmeneen lukumääräisesti yhtä suureen ryhmään, desiiliin. Desiileitain tarkasteltuna suomalaisten tulojen kasvu on ollut ylimmissä tuloluokissa huomattavasti nopeampaa kuin keskituloisilla. Heikointa tulojen ke-

27 Julkunen 2001, 159–161.

28 Eräsaari 2007b, 44; Matikka 2006, 16–17.

29 Julkunen 2007a, 76–77; Ks. myös Kantola 2010, 109.

30 Ks. esim. Matikka 2006, 19.

31 Riihelä & Sullström 2002, 34.

hittyminen on puolestaan ollut kaikkein pienituloisimmilla kymmenyksellä.³²

Tulonjakoon ovat vaikuttaneet muun muassa erilaiset verotusratkaisut. Näistä merkittävin lienee vuonna 1993 tehty verouudistus, jossa pääomatulojen verotus eriytettiin palkkatulojen verotuksesta. Tämän seurauksena pääomatulojen verotus muuttui lievemmäksi kuin vastaavien palkkatulojen. Käytännössä tämä on johtanut siihen, että monet suurituloiset ovat siirtäneet tulojaan palkkatulojen piiristä pääomatulojen luokkaan. Samalla ylimpien tulojen verotus on keventynyt huomattavasti.³³ Oma vaikutuksena tulonjakoon on ollut myös yritysverotukseen tehdyillä muutoksilla, joiden seurauksena Suomesta tuli 1990-luvulla teollisuusmaiden mittapuulla suhteellisen kevyen yritysverotuksen maa. Yritysverotus on edelleen Suomessa kevyempää kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, Japanissa ja Saksassa. Toisaalta eräissä Suomen tärkeissä kilpailijamaissa yhteisöverokantaa on 2000-luvulla laskettu Suomen tasoa alemmaksi. Muun muassa tähän vedoten yhteisöverotuksen laskemisen jatkamista on jälleen alettu vaatia. Esimerkiksi Keskuskauppakamari katsoo tuoreessa (2010) veroselvityksessään suomen kilpailukyvyn palauttamisen edellyttävän yhteisöverokannan merkittävää laskemista.³⁴

Verotuksen muutosten seurauksena on ollut paitsi suomalaisten yritysten kilpailukyvyn paraneminen niin myös tuloerojen kasvaminen. Samalla palkkatulojen osuus kansantulossa on laskenut pääomatulojen hyväksi. Palkkatulojen osuuden laskun voidaan ajatella kuvastavan paitsi harjoitettua talouspolitiikkaa, niin myös työntekijöiden ja työnantajien välisiä voimasuhteita: ne ovat kääntyneet palkansaajien ja heitä edustavien ammattijärjestöjen kannalta huonompaan suuntaan. Tämä on tosin ollut myös kansainvälinen suuntaus, mutta erityisen voimakkaasti se näyttää vaikuttaneen Suomessa, jossa palkkatulojen osuuden laskuvauhti on ollut EU-maiden huippua.³⁵

32 Suoniemi 2002, 29–31; Riihelä, Sullström & Suoniemi 2007, 71.

33 Riihelä, Sullström & Tuomala 2008, 53–57.

34 Kiander, Pekkarinen, Vartia & Ylä-Anttila, 2005, 115; Keskuskauppakamari 2010, 28–30.

35 Puuronen 2004, 24.

3. ERILAISIA NÄKÖKULMIA SUOMEN YHTEISKUNNALLISEEN MUUTOKSEEN

3.1 Suomen menestykseks malli

Politiikan ja talouden vaikuttajaryhmien sekä valtamedian piirissä Suomen kehitys 1990-luvun alun laman jälkeisinä vuosina on usein kuvattu menestystarina. Monilla talouden mittareilla arvioituna Suomen kehitys onkin ollut varsin suotuisaa. Bruttokansantuote on kasvanut nopeaan tahtiin ja myös reaaliensiot ovat olleet nousussa. Suomen ulkoministeriön useiden suurlähetystöjensä Internet-sivuilla vuonna 2006 julkaisemaa Tommi Melanderin ja Eljas Revon artikkelia *Suomi, laman karaisema menestystalous* voidaan pitää esimerkkinä tämän-tyyppisestä tulkinnasta. Artikkelin mukaan Suomen historian ehkä menestyksekkäin kausi alkoi 1995 ja nousu laman syövereistä uuteen kukoistukseen on Suomen historian suurimpia menestystarinoita. Lamma kuvataan paitsi tuhoa aiheuttaneena katastrofina niin myös tunka-kaista ilmaa puhdistaneena myrskynä, joka mullisti tuotantorakenteet ja edesauttoi tuottavuuden rajua kohentumista. Esille nousee myös näkemys lamasta eräänlaisena sotavuosiin verrattavana kansallisena kiirastulena, josta noustiin sisulla ja tekemällä välttämättömiksi kuvattuja päätöksiä.³⁶

36 Melender & Repo 2006.

Samantapaista retoriikkaa löytyy myös esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportista vuodelta 2004. Siinä Suomen 1990-luvun alun jälkeistä kehitystä luonnehditaan suureksi menetykseksi, Suomen ihmeeksi jonka pohjana olivat Suomen pakon edessä tehdyt korjausliikkeet. Sittemmin kehitystä on raportin mukaan leimannut reaaliensoiden nopea nousu ja hyvinvointivaltion keskeisten piirteiden säilyminen karsimisesta huolimatta: ”kaveria ei jätetty, vaikka ruokapankit syntyivät.”³⁷ Valtioneuvoston kanslian talousneuvostoa edustava Seppo Leppänen puolestaan kuvasi vuonna 2008 edellisen vuosikymmenen lamaa suureksi henkiseksi murrokseksi, jonka synnyttämä ”luova tuho” merkitsi myös tervehtymistä, koska se mursi monopoleja ja poisti tehottomat toimijat. Leppäsen mukaan Suomessa harjoitetun talouspolitiikan menestyksestä kertoo muun muassa menestyminen monissa kansainvälisissä kilpailukykyvertailussa samalla kun hyvinvointivaltio on ”kriittistä huolimatta” säilynyt varsin toimintakykyisenä.³⁸

Myös eräät yhteiskuntatieteilijät ovat korostaneet Suomen kehityksen menestyksellisyyttä. Manuel Castells ja Pekka Himanen esitivät vuonna 2002 julkaisemassaan teoksessa *The Information Society and the Welfare State*, että on olemassa erityinen Suomen malli, joka 1990-luvun alun laman jälkeen yhdisti onnistuneesti yhteiskunnallisia epäoikeudenmukaisuuksia tasoittavan hyvinvointivaltion ja korkeaan teknologiseen osaamiseen perustuvan innovaatioyhteiskunnan. Himasen ja Castellsin mukaan Suomi onnistui luomaan mallin, jossa talouden voimien vapauttaminen ja yksityistämispolitiikka synnyttivät innovaatioita tukevan ilmapiirin.³⁹ Kannustavasta ilmapiiristä huolimatta suomalainen yhteiskunta oli kirjoittajien mielestä onnistunut tuloerojen tasoittamisessa ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien takaamisessa kaikille. Edes 1990-luvun vaikea lama ei, leikkauksista huolimatta, vaikuttanut Castellsin ja Himasen mukaan ratkaisevasti hyvinvointivaltion kykyyn ylläpitää koulutuksen, terveydenhuollon ja sosi-

37 Ruokanen 2004, 15–16.

38 Leppänen 2008, 52.

39 Castells & Himanen 2002, 54–55, 82–83, 167.

aalipalvelujen kaltaisia keskeisiä ydintoimintoja vaan tilanne on säilynyt ”käytännöllisesti katsoen muuttumattomana”⁴⁰.

3.1.1 Uhanlainen Suomi ja ainoa vaihtoehto

Laman jälkeisen kehityksen myönteisyyttä painottaneelle puhetavalle on toisaalta ollut ominaista myös erilaisten suotuisaa kehitystä vaarantavien uhkakuvien esille nostaminen. Uhkakuvia ja niiden vaatimia toimenpiteitä ei välttämättä esitetä poliittisina mielipiteinä vaan ”kovina tosiasioina”, jotka vaativat kansalaisilta sitoutumista yhteisiin tavoitteisiin eli sopeutumiseen markkinavoimien edellyttämään käyttäytymiseen.⁴¹ Esimerkiksi valtiovarainministeriössä näyttää vallitsevan näkemys, jonka mukaan Suomen kansantalous tulee jo lähitulevaisuudessa ajautumaan pahoihin rakenteellisiin ongelmiin muun muassa väestön ikääntymisen takia. Tämän puolestaan katsotaan asetavan suuria tehostamisvaatimuksia julkiselle sektorille, jonka rahoituspohjan uskotaan olevan rapautumassa.⁴²

Erilaiset talouden ja politiikan toimijoiden tilaamat raportit ja selvitykset ovat osaltaan edesauttaneet uhkakuvien ja niiden edellyttämien toimenpiteiden saattamisessa yleiseen tietoisuuteen. Pekka Himanen laati vuonna 2004 eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle raportin *Välittävä, kannustava ja luova Suomi – Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin*. Teksti perustui valiokunnan tekemään selvitystyöhön, jonka tavoitteena oli saada mahdollisimman konkreettisia toimenpide-ehdotuksia tulevien haasteiden kohtaamiseen. Raportin esipuheessa tulevaisuusvaliokunnan puheenjohtaja Jyrki Katainen ilmaisi paitsi tyytyväisyyttään ”mielenkiintoiseen ja ravistelevaan” raporttiin niin myös painotti suomalaisen tietoyhteiskunnan olevan ”kriittisessä vaiheessa, jossa tarvitaan rohkeita toimia”. Himasen raportissa Suomen katsottiin lähitulevaisuudessa joutuvan kohtaamaan monenlaisia vaikeita haasteita. Vakaviksi uhiksi esitettiin muun muassa väestön ikääntyminen, globaali verokilpailu ja hyvinvointival-

40 Castells & Himanen 2002, 83.

41 Kantola 2002, 277.

42 Sovala, Jokinen, Kerola, Sourama, Taro, Tuovinen, Mäki & Tuukkanen 2004, 22–43.

tion paineiden kasvu. Näiden tekijöiden arvioitiin yhdessä johtavan siihen, ettei hyvinvointivaltiota kyetä tulevaisuudessa rahoittamaan edes ”kohtuullisen taloudellisen kasvun” olosuhteissa.⁴³ Siksi nykyisenlaisen hyvinvointivaltion puolustamisen katsottiin olevan varmin tie kohti ”hyristen hautaan -skenaariota”.⁴⁴ Uhkakuvien torjumisen nimissä lähitulevaisuuden välttämättömiksi toimenpiteiksi suositeltiin muun muassa yhteiskunnan julkisten toimintojen osittaista yksityistämistä, työntajamaksujen alentamista ja verojen laskemista. Raportin mukaan ainoastaan tätä tietä seuraamalla oli mahdollista edetä kohti kannustavaa, luovuutta ja innovaatioita tukevaa, hyvinvointiyhteiskuntaa.⁴⁵

Pääministeri Vanhasen asettaman työryhmän vuoden 2004 lopu-puolella julkaisema raportti ”Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi” päätyi monilta osin samantapaisiin johtopäätöksiin kuin tulevaisuusvaliokunnan selvitys. Suomen keskeisiksi ongelmiksi nostettiin ikääntyvä työvoima, jäykät markkinat ja heikosti tuottava julkinen sektori. Avainkäsitteiksi ongelmien ratkaisussa nostettiin muun muassa kustannustehokkuus, innovatiivisuus sekä markkinaehtoisuus. Raportissa suositeltiin verojen leikkaamisen jatkamista, julkisen sektorin toiminnan tehostamista ja työnantajien kustannuksien vähentämistä. Eräs konkreettinen toimenpide-ehdotus oli kuntien valtionosuusjärjestelmän uudistaminen siten, että kunnille asetettaisiin tuottavuustavoite, jota käytettäisiin taloudellisen palkitsemisen tai rankaisemisen mittarina.⁴⁶

Myös suomalainen elinkeinoelämä on laman jälkeen osallistunut aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun. Elinkeinoelämän tai sitä lähellä olevien tutkimusorganisaatioiden edustajia on ollut mukana valmistelemassa erilaisia valtiovarainministeriön raportteja. Talouden intressiryhmät ovat laatineet myös omia julkisuuteen tarkoitettuja toimenpidesuosituksiaan. Tapani Ruokanen laati vuonna 2004 Elinkeinoelämän valtuuskunnalle raportin, ”*Suomen menestyksen eväät*:

43 Himanen 2004, 2–3, 18.

44 Himanen 2004, 5–6.

45 Himanen 2004, 16–22.

46 Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi 2004, 85–90, 99–100, 128.

tiekartta tulevaisuuteen”. Raportin valmistelussa oli mukana ohjausryhmä, johon kuului monia suomalaisen talouselämän keskeisiä vaikuttajia kuten Georg Ehnrooth, Antti Herlin, Johannes Koroma ja Risto E.J. Penttilä. Siksi tehtyjen johtopäätösten voi olettaa laajemminkin heijastelevan laajemminkin suomalaisen talouseliitin keskuudessa vallitsevia näkemyksiä. Ruokasen raportissa haastatellut päättäjät antoivat kuvan itsetyytyväisestä ja pysähtyneestä maasta, jonka ympärillä maailma kuitenkin muuttuu kovaa vauhtia. Uhkakuviksi nostettiin muun muassa nousevien talouksien dynaaminen voima sekä Suomen takertuminen kireän verotuksen ja suuren julkisen sektorin tapaisiin ”menneen ajan” rakenteisiin. Perusolemukseltaan tehottoman ja byrokraattisen hyvinvointivaltion puolestaan kuvattiin tulleen tiensä päähän. Se nimettiin resurssien tuhlaamisen ohella syyliseksi myös muun muassa kansalaisten valinnanvapauden kaventamisen. Raportin keskeinen johtopäätös oli julkisen sektorin menojen leikkauksen välttämättömyys. Muussa tapauksessa Suomea odottaisi tulevaisuudessa entistä kireämpi verotus ja tästä huolimatta väistämättä tapahtuva hyvinvointivaltion nopea rapautuminen.⁴⁷

Eräiden tutkijoiden mukaan suomalaiset päättäjät ovat omaksuneet markkinaehtoisuutta korostavan ajattelutavan ennen kaikkea suurten kansainvälisten talousjärjestöjen kautta. Näiden näkemysten mukaan esimerkiksi OECD:n maaraaportit, joissa on tapana nostaa näkyvästi esille erilaisia talouskasvun uhkia, ovat vaikuttaneet voimakkaasti Suomessa omaksuttuun talousajatteluun. Uhkakuvilla perustellaan vaatimuksia esimerkiksi tiukasta budjettikurista ja julkisten menojen pitämisestä aisoissa.⁴⁸

47 Ruokanen 2004, 24,79–81.

48 Julkunen 2007, 68–69; Patomäki 2007, 70–74.

3.2 Leikkaus onnistui mutta miten kävi potilaalle?

3.2.1 *Terve valtio, kärsivä kansa?*

Suomessa omaksutun yhteiskuntapolitiikan kriitikot ovat arvostelleet paitsi erilaisia talouspoliittisia valintoja niin myös ratkaisujen taustalla vaikuttaneita ajattelumalleja. Arvostelijoiden mielestä julkisen talouden tiukka kurinpito on saanut aikaan paljon vahinkoa, vaikka valittua linjaa on perusteltu nimenoman kansantaloudellisilla hyötynäkökohdilla. Laman aikaisten, ylimitoitettujen leikkausten katsotaan syventäneen taantumaa, nousukaudella omaksutun julkisen talouden tiukan menokurin puolestaan ylläpitäneen korkeaa työttömyyttä. Vaikka 1990-luvun päättäjät painottivat, ettei rajuille julkisiin menoihin kohdistuville säästöille ole vaihtoehtoa, talouspoliittinen liikkumatila oli kriitikoiden mielestä todellisuudessa huomattavasti kerrottua suurempi. Menojen leikkaamista laman aikana perusteltiin uhkaavasti kasvaneella julkisen talouden velkaantumisella. Suomen julkinen velka oli kuitenkin koko 1990-luvun ajan pienempi kuin teollisuusmaissa keskimäärin. Kansalaiset eivät Jaakko Kianderin mielestä nousseet laajalla rintamalla vastustamaan menoleikkauksia, koska jatkuvasti toistettu viesti velkaantumisen tuhoisuudesta vetosi ihmisten arkiajatteluun: tavalliset ihmiset eivät voi velkaantua holtittomasti, miksei sama koskisi myös valtiota ja kuntia. Lisäksi päättäjät onnistuivat vakuuttamaan kansalaiset siitä, että karsintojen tarkoituksena oli hyvinvointivaltion pelastaminen, ei suinkaan sen alasajo.⁴⁹

Omaksutun linjan taustalla on kriitikoiden mielestä vaikuttanut myös historiallisesti muotoutunut poliittinen kulttuuri, jonka pohjalta julkista taloutta on ollut tapana tarkastella varsin kapeasta näkökulmasta. Pauli Kettusen mukaan Suomessa on perinteisesti ollut taipumus korostaa valtiontaloutta eräänlaisena kansakunnan terveyden tai sairauden mittarina: sitä ei ole nähty samalla tavoin kuten esimerkiksi Ruotsissa ensisijaisesti kansantalouden pragmaattisena ohjausvälineenä.⁵⁰ Kansainvälisen politiikan professori Heikki Patomäki viittaa sa-

49 Kiander 2007, 171–173.

50 Kettunen 2002, 16.

maan seikkaan arvioidessaan Suomen talouspolitiikkaa laman aikana ja sen jälkeen. Hänen mukaansa valtiovarainministeriössä on perinteisesti noudatettu tiukkaa kassanvartija-ajattelua, jonka mukaan menojen ja tulojen tulee kaikissa tilanteissa olla tasapainossa. Tämä ajattelu nousi Patomäen mielestä, osittain uusliberalistisen ajattelun läpimurron takia, ohjaamaan päättäjien harjoittamaa talouspolitiikkaa laman aikana ja sen jälkeen.⁵¹

Valtiovarainministeriö on perustellut julkisten menojen leikkaamisen tarvetta muun muassa erilaisilla rakenteellisilla ongelmilla kuten väestön ikääntymiskehityksellä. Esitettyjen uhkakuvien tuhoisuutta esimerkiksi kilpailukyvyille on kuitenkin kyseenalaistettu. Esimerkiksi Palkansaajien tutkimuslaitoksen pitkän aikavälin ennusteessa väestön ikääntymisen ei katsota johtavan katastrofaalisiin seurauksiin. Ikääntymisen myönnetään rasittavan kansantaloutta, mutta työvoiman koulutustason nousun ennustetaan vastaavasti kiihdyttävän tuottavuuden kasvua. Toisaalta ikärakenteen muuttumisen katsotaan vaikuttavan myös muiden teollisuusmaiden kehitykseen, jolloin Suomen suhteellinen kilpailuasema ei ole ratkaisevasti heikkenemässä.⁵² Myös vallalla olevaa käsitystä tuloerojen kasvattamisen välttämättömyydestä kannustavuuden nimissä on kritisoitu. Jaakko Kianderin mukaan teollisuusmaiden toteutunutta kehitystä vertailemalla ei voi päätyä siihen johtopäätökseen, että suuret tuloerot edistäisivät taloudellista menestystä. Hänen mielestään pikemminkin päinvastoin: Yhdysvaltoja lukuun ottamatta korkea tulotaso ja tasainen tulonjako näyttävät korreloivan positiivisesti.⁵³

3.2.2 *Virheellinen talouspolitiikka ja lama*

Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuskoordinaattorina 2000-luvun alkupuolella työskennellyt Juhana Vartiainen pitää suomalaisten ekonomistien valtavirran tulkintoja 1990-luvun laman syistä virheellisinä. Hänen näkemyksensä mukaan kuvaukset siitä, että Suomi olisi

51 Patomäki 2007, 122.

52 Lehto 2008, 284–285.

53 Kiander 2007, 175.

ennen lamaa ollut jollain tapaa sairas ja uuden talouspolitiikan merkinneen tervehtymisen alkua ovat outoja ja epähistoriallisia. Vartiainen mukaan Suomessa sotien jälkeisinä vuosikymmeninä harjoitettu talouspolitiikka johti maan vertaa vailla olevaan kasvuun ja modernisoitumiseen, jota kansainvälisessä talouskirjallisuudessa on usein käytetty esimerkkinä onnistuneesta valtiollisesta kehitysstrategiasta.⁵⁴

Jaakko Kianderin mukaan Suomen tuolloinen johto omaksui 1990-luvun aikana hyvin pessimistisen käsityksen maan talouden tulevaisuudesta. Ongelmat tulkittiin rakenteelliseksi, ei ohimeneväksi suhdannevaihteluksi. Tällä perusteltiin rajujen leikkausten välttämättömyyttä, vaikka niillä tiedostettiin olevan myös kielteisiä vaikutuksia talouden toimintaan. Kiander katsoo päättäjien pessimismin osoittautuneen sittemmin selkeäksi virhearvioinniksi.⁵⁵

Myös Patomäki on arvostellut voimakkaasti Suomessa 1990-luvulla harjoitettua talouspolitiikkaa. Patomäen mukaan 1990-luvun alun leikkaukset paitsi syvensivät akuuttia lamaa myös aiheuttivat pysyvämpiä rakenteellisia seurauksia. Vaikka elvyttävämpi talouspolitiikka olisi ensivaiheessa lisännyt valtionvelkaa, se olisi maksanut itsensä myöhemmin takaisin matalamman työttömyyden ja nopeamman talouskasvun kautta. Patomäki on arvostellut myös ainoan vaihtoehdon retoriikkaa Suomen 1990-luvun talousratkaisujen perusteluna. Hänen mukaansa Suomen päättäjillä oli 1980-luvun lopulta lähtien monessa tilante aito mahdollisuus tehdä valintoja monien erilaisten vaihtoehtojen välillä. Patomäki nostaa vaihtoehtoina esille muun muassa vahvan markan politiikasta ajoissa luopumisen sekä kontroloidumman rahoitusmarkkinoiden vapauttamisen 1980-luvun lopulla.⁵⁶ Myös Kiander katsoo laman johtuneen ensisijaisesti päättäjien raskaista virheistä kuten vahvan markan politiikasta ja rahoitusmarkkinoiden holtittomasta vapauttamisesta.⁵⁷

Suomessa omaksuttua talousajattelua on kritisoitu myös siitä, että harjoitettu politiikka on johtanut kroonisesti muita pohjoismaita kor-

54 Vartiainen 2002.

55 Kiander 2002, 58.

56 Patomäki 2007, 120–123.

57 Kiander 2007, 165–167.

keampaan työttömyyteen. Valtion menojen pienentäminen laman aikana näytti tosin aluksia tuovan nopeita säästöjä. Leikkausten hintana oli kuitenkin kalliiksi käyvä, pysyvästi korkealle tasolle jäänyt työttömyys. Ruotsissa, jota kohtasi myös ankara, joskaan ei Suomen veroinen, taantuma 1990-luvun alussa omaksuttiin toisenlainen strategia. Julkisen talouden tasapainotus tehtiin vasta talouden käännyttyä nousuun. Siksi laman sosiaaliset kustannukset ja työttömyyden kasvu jäivät pienemmiksi. Valintojen seuraukset näkyivät pitkälle 2000-luvulle: vaikka Ruotsin talous ei kyennyt yhtä korkeisiin kasvulukuihin nousun alettua, maan työttömyys pysyi koko 1990-luvun ajan vain noin puolessa Suomen vastaavista luvuista.⁵⁸

Kianderin mukaan Suomen merkittävästi korkeampi työttömyys esimerkiksi Tanskaan ja Ruotsiin verrattuna johtuu myös siitä, että näissä maissa julkinen sektori työllistää suhteessa selvästi Suomea enemmän työntekijöitä. Kiander katsoo, että työvoiman vajaakäyttöön paitsi kasvattanut valtion menoja niin myös osaltaan vaikuttanut siihen, että elintaso Suomessa on merkittävästi heikompi kuin muissa Pohjoismaissa.⁵⁹

Helsingin kauppakorkeakoulun professori Pertti Haaparanta on kritisoinut argumentteja, joilla on perusteltu vaatimuksia julkisen sektorin pienentämisestä. Hänen mielestään globalisaation tuoma epävarmuus ei edellytä leikkauksia, vaan päinvastoin korostaa vahvan julkisen sektorin tärkeyttä riskien tasaajana ja kansalaisten hyvinvoinnin vakuutena. Verojen laskeminen on Haaparannan mukaan tavallisen kansalaisen kannalta ongelmallinen ratkaisu, koska verotulojen vähentymisen myötä julkisen vallan mahdollisuudet toimia vakaiden olojen takaajana heikkenevät. Haaparanta kyseenalaistaa myös valitsevan käsityksen huippuyksilöiden ja -yksiköiden keskeisestä roolista talouskasvun moottorina. Huippujen maahanhoukuttelemisen on ollut eräs peruste vaatimuksille verotuksen kannustavuuden lisäämisestä. Haaparannan mielestä tutkimustiedon perusteella vaikuttaa siltä, että talouskasvu perustuu ennen kaikkea yhteiskunnan yleiseen

58 Kiander 2002, 61.

59 Kiander 2005, 55–58.

koulutus- ja osaamistasoon, ei niinkään yksitäisiin huippuihin. Haaparanta arvostelee myös julkisuuden valokeilaan nostettujen, vallitsevaa talousajattelua tukeneiden, raporttien yksipuolisuutta. Tämä johduttaa hänen mukaansa raporttien valmistelussa keskeisessä asemassa olevien ministeriöiden virkamiesten asenteista. Tutkimustieto antaa Haaparannan mielestä hyvin moniulotteisen ja osittain myös täysin vallitsevan ajattelumallin vastaisen kuvan tulevaisuuden vaihtoehtoista. Tästä huolimatta esimerkiksi Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi raportin laatineen työryhmän toimenpidesuosituksiin ovat Haaparannan mukaan päätyneet ainoastaan aiemmin omaksutun linjan mukaiset suositukset.⁶⁰

3.2.3 Vääristynyt kuva menestyksestä?

Myös laajasti omaksutu käsitys siitä, että Suomen talouskehitys olisi laman jälkeisinä vuosina ollut kansainvälisesti arvioiden erityisen suotuisaa, on saanut osakseen kritiikkiä. Patomäen mukaan Suomen kehityksen muista teollisuusmaista erotti 1990-luvun alun kansainvälisen taantuman aikana ennen kaikkea talouden syöksyn rajuus ja syvyys. Kun talous alkoi kansainvälisten suhdanteiden kohennuttua jälleen elpyä, Suomen kasvuvauhti oli alhaisen lähtötason vuoksi aluksi hyvin korkea. Myöhemmin, 2000 luvun alun jälkeen, kasvun vauhti alkoi hiipua eikä ollut enää esimerkiksi Ruotsia nopeampaa.⁶¹ Patomäen mielestä toteutunut kehitys ei osoita, että Suomi olisi julkisen sektorin leikkausten ja veronalennusten jälkeen siirtynyt poikkeuksellisen nopean kasvun siivittämälle menestysuralle, kuten uudistusten puoltajat ovat esittäneet.

Patomäen mielestä Castellsin ja Himasen näkemykset Suomen tietoisesti valitsemasta menestystiestä, joka on yhdistänyt angloamerikkalaisen talouden dynaamisuuden ja Pohjoismaisen tasa-arvon perustuvat syy-seuraus suhteiden sekoittamiseen. Suomi ei ole hänen mukaansa pyrkinyt rakentamaan mitään tiettyä mallia ainakaan

60 Haaparanta 2004, 42–50.

61 Patomäki 2007, 116–117.

1990-luvulla: Castellsin ja Himasen ylistämä hyvinvointivaltio ja taloudellinen suunnittelu ovat Patomäen mukaan peräisin aikakaudelta, jolloin Suomi pyrki yhteiskuntapolitiikassaan seuraamaan Ruotsia. Lisäksi Patomäki arvostelee Castellsin ja Himasen tapaa käyttää tilastoja argumenttiensa tukena. Kun he esimerkiksi todistelevat Suomen yhteiskunnallisesti tasa-arvoista kehitystä Yhdysvaltoihin verrattuna, tilastotarkastelu ulottuu ainoastaan viimeiseen lamaa edeltäneeseen vuoteen 1990.⁶²

Patomäki arvostelee myös kilpailukykymittauksia, joissa on usein ylistetty Suomen menestystä. Näihin raporttien tuottaman tiedon objektiivisuus voidaan Patomäen mielestä kuitenkin kyseenalaistaa. Esimerkiksi World Economic Forumin, WEF:n Suomessa runsaasti julkisuutta saaneet vuosittaiset katsaukset on usein esitetty neutraalina totuutena. Patomäen mukaan WEF:n taustaan ei sen sijaan ole ainaakaan valtamedioissa juurikaan kiinnitetty huomiota. Sveitsiläisen taloustieteilijän ja liikemiehen Klaus Schwabin vuonna 1971 perustama yhdistys on Patomäen mukaan omaksunut toimintansa alusta lähtien voimakkaan uusliberalistisen linjan. Järjestön hallintorakenne ei ole julkinen ja Schwab nimittää edelleen henkilökohtaisesti kaikki johtokunnan jäsenet. Yritykset pääsevät yhdistyksen jäseniksi maksamalla tietyn rahasumman, jolloin ne voivat vaikuttaa myös vuosikokouksen asialistaan. Patomäki katsookin, että WEF:n kilpailukykyraportti arvioi pohjimmiltaan sitä, miten eri maat täyttävät uusliberaalia kuvaa ihanneyhteiskunnasta. Arvioijina toimivat suuryritysten johtajat, uusliberaalit ideologit sekä liiketaloustieteilijät.⁶³

Myöskään Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön, OECD:n maaraportit eivät Patomäen mukaan täytä vapaan tieteellisen tutkimuksen kriteereitä. Ne valmistellaan osittain haastatteleamalla korkeimpia talousvirkamiehiä, huippujohtajia ja keskuspankkien edustajia. Toisaalta järjestön omaksumasta talousliberaalista linjasta on muodostunut normi, josta sen käyttämien tutkijoiden on käytännössä hyvin vaikeaa poiketa. OECD on antanut raporteissaan yksityis-

62 Patomäki 2007, 107, 135–138; Patomäki 2003.

63 Patomäki 2007, 109–110; 113–114.

kohtaisia toimenpidesuosituksia, joiden ideologinen lähtökohta on Patomäen mielestä selkeän uusliberalistinen. Käytännössä tämä ilmenee muun muassa vaatimuksina julkisen vallan roolin mahdollisimman pitkälle menevästä pienentämisestä talouden säätelyssä, tulojen tasaamisessa ja palveluiden tuottamisessa.⁶⁴

3.2.4 Hallinnan näkökulma

Hallinnan käsite avaa erään kriittisen tavan tarkastella Suomessa laman jälkeen omaksuttua yhteiskuntapoliittista linjaa. Valta on perinteisessä ajattelussa yleensä mielletty ylhäältä alaspäin tapahtuvana poliittisten instituutioiden harjoittamana käskyvaltana. Modernissa yhteiskunnassa vallankäytön voidaan kuitenkin ajatella organisoituneen huomattavasti monimutkaisemmin ja vaikeammin havaittavasti. Foucault`laisesta valtakäsityksestä vahvoja vaikutteita saaneen hallinnan analytiikan mukaan valta ei ole palautettavissa pelkästään tiettyihin instituutioihin. Vallankäyttöä tapahtuu kaikessa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja hallinta levittäytyy kaikille yhteiskunnan osa-alueille sitoen toisiinsa erilaisia toimijoita, niiden tapoja tuottaa tietoa ja ohjata yksilöitä tarkastelemaan toimintaansa tietynlaisista näkökulmista.⁶⁵

Hallinnan näkökulman takana oleva laeva valtamääritelmä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö vallankäyttöä tulisi ymmärtää myös suunnitelmallisena ja laskelmoituna toimintana. Sen katsotaan pohjimmiltaan tähtäävän yksilöiden ja yhteisöjen ymmärryksen ja toiminnan ohjaamiseen tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi käyttämällä tietynlaisia tekniikoita ja tietomuotoja. Näin on mahdollista vaikuttaa esimerkiksi erilaisiin uskomuksiimme ja tavoitteisiimme.⁶⁶ Suoran käskyvallan sijaan hallinta pyrkii ensisijaisesti vaikuttamaan yksilöiden tapaan ymmärtää itsensä ja ympäröivä todellisuus. Näin toimien ei välttämättä tarvita suoria käskyjä, ohjeita tai määräyksiä, vaan yksilöt ohjaavat itse itseään haluttuun suuntaan. Hallinnan ana-

64 Patomäki 2007, 70–71 •

65 Kantola 2010, 115; Foucault 1980.

66 Kaisto & Pyykkönen 2010, 10–11; Dean 1999, 11; Helén 2010.

lytiikassa onkin syytä kiinnittää huomiota siihen, millä tavoin poliittinen valta pyrkii ajamaan tavoitteitaan tukeutumalla tietoon ja rationaalisuuteen. Kantola korostaa kielen merkitystä modernissa vallankäytössä. Hänen mukaansa valta tiivistyy kamppailuun siitä, kenen sanoilla ja käsitteillä erilaiset ongelmat määritellään ja ratkaistaan. Vallankäytön pohjimmaisena tarkoituksena on saada meidät ajattelemaan itseämme ja maailmaamme vallan tuottamalla kielellä.⁶⁷Nikolas Rosen mukaan kulloinkin vaikuttavilla poliittisilla rationaalisuuksilla on tiettyjä yhteisiä peruspiirteitä. Ensinnäkin niissä vedotaan tieteellisesti tuotettuun tietoon, joka tuottaa ”tosiasioita”. Niillä on yleensä myös moraalinen muotonsa, kuten vetoaminen oikeudenmukaisuuteen tai tasa-arvoon. Kolmanneksi ne käyttävät omaa sanastoaan, tunnistettavissa olevaa ”slangia”. Poliittiset rationaalisuudet ovat myös joustavia: ne ovat käännettävissä myös muihin yhteyksiin kuin alkuperäiseen sovellusalueeseensa, jota varten ne ovat tiettyssä historiallisessa tilanteessa syntyneet.⁶⁸

Perinteinen nationalismi on vaatinut uhrauksia kansakunnan eteen yhteisen hyvän nimissä ja asettamaan maan tai kansakunnan tarpeet yksilöllisten etujen edelle. Esimerkiksi Kekkonen aikakauden Suomessa Neuvostoliiton uhka ja sen edellyttämä konsensus toimi tehokkaana poliittisen hallinnan välineenä. Sosialismin romahdettua talouden asettamia vaatimuksia korostava näkökulma syrjäytti turvalispolitiikkaa korostaneen puhetavan. Tilalle nousi nationalistinen talousoppi, joka vaatii yhtenäisyyttä ja kuria kansakunnan yhteisen päämäärän, kilpailukyvyyn säilyttämisen nimissä. Kysymys on Kantolan mukaan kuitenkin pohjimmiltaan edelleen hallinnasta, päätöksentekijöiden tavasta perustella valtaansa. Hallinta on kuitenkin muuttanut muotoaan. Kantolan mielestä Suomessa on siirrytty markkinalähtöiseen vallankäyttöön, ekonomismiin, jossa todellisuus määritellään taloudellisena toimintana ja sen käsittein.⁶⁹

67 Kantola 2005.

68 Rose 1999, 24–27; Helén 2010, 30.

69 Ks. Kantola 2002, 279, 292–293.

Hallinnan käsite avaa mielenkiintoisen näkökulman 1990-luvulta lähtien käytyyn keskusteluun siitä, millaiset syyt johtivat lamaan ja millä tavoin laman jälkeistä aikaa tulisi tulkita. Suomessa voitolle pääsi markkinaorientoitunut näkökulma, jonka voi ajatella täyttävän Rosen kuvaamien poliittisten rationaalisuuksien tunnusmerkit. Ensinnäkin moraalilla väittämällä on ollut tärkeä osa markkinaehtoisen politiikan perusteluissa. Linjan kannattajat ovat esimerkiksi painottaneet, että ”uusliberalistiset uudistukset ovat olleet edellytys hyvinvointiyhteiskunnan säilymiselle” Myös tieteellinen tai sellaisena esitetty tieto on valjastettu perustelemaan markkinaehtoisuutta. Esimerkiksi kilpailukyvyn nostamista poliittisen päätöksenteon keskeiseksi prioriteetiksi on perusteltu erilaisilla kansainvälisillä tutkimuksilla, joissa valtioita asetetaan paremmuusjärjestykseen niiden kilpailukyvyn mukaan. Samoin tärkeässä roolissa ovat olleet esimerkiksi Harvardin yliopiston professori Michael Porterin kehittämät valtioiden kilpailukykyä mittaavat analyysimallit. Markkina-ajattelulle on muodostunut myös oma selkeästi tunnistettavissa oleva kielensä, joka on omaksuttu paljolti yrity maailman käyttämästä käsitteistöstä. Tämä kieli on vähitellen laajentanut alkuperäistä toiminta-alueitaan siirtyen hahmottamaan muun muassa erilaisia yhteiskuntapolitiittisia ratkaisuja. Poliittinen rationaalisuus Suomessa on rakennettu erityisesti kansallisen kilpailukyvyn käsitteen ympärille. Kantolan mukaan siitä rakentui 1990-luvun kuluessa Suomen poliittisen vallankäytön järki ja katto käsite. Hän tosin huomauttaa, että kansallinen kilpailukyky on siinä määrin epämääräinen ja laaja käsite, että sen alle voi niputtaa melkein mitä tahansa ja sen nimissä voi puhua lähes mistä tahansa.⁷⁰

70 Kantola 2010, 103–104; 117.

4. YHTEENVETOA TUTKIMUKSEN TEOREETTISISTA LÄHTÖKOHDISTA

Suomen yhteiskunnallinen kehitys laman jälkeisinä kahtena vuosikymmenenä pitää sisällään hyvin ristiriitaisia ja monitulkintaisia elementtejä. Ajanjaksosta tehdyissä tulkinnoissa voidaan nähdä ainakin kaksi päälinjaa: markkinaehtoisen kehityksen menestyksellisyttä ja vaihtoehdottomuutta korostava näkökulma sekä sen perusteita kyseenalaistava kritiikki. Ensiksi mainittua voidaan kutsua hegemoniseksi diskurssiksi sen saaman laajan hyväksynnän vuoksi, jälkimmäistä puolestaan vastadiskurssiksi.

Kriittisen diskurssianalyysin avaamasta näkökulmasta kieli voidaan ymmärtää eräänlaisena kamppailuna merkityksistä. Diskursseissa maailmaa käsitteellistetään suhteellisen vakiintuneella tavalla. Näistä diskursseista jotkut nousevat hallitseviksi tai hegemonisiksi ja määrittelevät sitä, miten ymmärrämme todellisuutta.⁷¹ Hegemonisille diskursseille on ominaista, että niissä on vahva taipumus yksinkertaistaa todellisuutta: monimutkaiset, kompleksiset ja ristiriitaiset asiat saadaan näyttämään yksinkertaisilta. Tutkijat puhuvat tietojen ja käytäntöjen naturalisoitumisesta. Tällöin asioiden sosiaalisesti tuotettu ja poliittinen alkuperä hämärtyy ja tietynlainen toiminta kuvataan luonnonlakien kaltaiseksi järjestykseksi, jolle ei ole vaihtoehtoja.⁷² Risto Heiskala käyttää käsitettä diskursiivinen interventio kuvaamaan voittajien kannalta onnistunutta puhettavan muutosta, jossa val-

71 Lounasmeri 2006, 3.

72 Jokinen & Juhila 2008, 81, 90–91.

takamppailun näkökulma peitetään esimerkiksi puheella sosiaalisista innovaatioista.⁷³ Myös Suomessa tapahtuneita yhteiskunnallisen kehityksen muutoksia voidaan tarkastella valtakamppailuna, jossa jotkut voittivat ja toiset jäivät vähemmälle. Voittajaksi tässä diskurssikamppailussa voidaan katsoa selviytyneen markkinalähtöisen, julkisiin menoihin epäluuloisesti suhtautuvan näkemyksen, joka on paaluttanut poliittisia linjauksia laman jälkeen.

Hegemoninen diskurssi näyttääsaaneen taakseen erityisesti poliittisen eliitin edustajat hyvin laajalla rintamalla. Eliitillä ei tässä tule ymmärtää pelkästään muodollisesti korkean poliittisen valta-aseman omaavia henkilöitä. Laajemmin ymmärrettynä se voidaan määritellä joukoksi, joka tosiasiallisesti osallistui ja vaikutti päätöksentekoon tiettyinä aikana⁷⁴. Näin ollen siihen voi ajatella kuuluvan paitsi ylimmän valtiojohtoon edustajia niin myös esimerkiksi valtiovarainministeriön johtavia virkamiehiä ja talouselämän keskeisiä vaikuttajia. Eliitin näkemykset ovat saaneet viimeisen kahden vuosikymmenen aikana paljon tukea valtamedioilta. Ne voikin eräässä mielessä lukea osaksi poliittista eliittiä tai ainakin lähellä sen näkemyksiä olevaksi tahoksi.

Eliitin puhettavassa on korostunut Suomessa viimeisten kahden vuosikymmenen aikana harjoitetun politiikan menestyksellisyyttä ja kansallismielistä yhteen hiileen puhaltamista painottava nationalistisävytteinen kertomus. Tässä narratiivissa Suomen irrottautumista lamasta kuvataan konsensushenkiseksi voimainponnistukseksi, eräänlaiseksi kansalliseksi sankaritarinaksi. Helena Blombergin, Matti Hannikaisen ja Pauli Kettusen mukaan suomalaisessa historiatietsuudessa 1990-luvun alun lama on yleisesti liitetty sotien kaltaisten kansallisten koettelemusten sarjaan ja julkisessa keskustelussa siitä on vähitellen tullut osa kansallisen selviytymisen kertomusta.⁷⁵ Menestyskertomuksessa Suomen kehitys esitetään vääjäämättömäksi ja rationaaliseksi: muunlaiset valinnat olisivat johtaneet tuhoon. Kysymys ei siis niinkään ole poliittisista valinnoista vaan järkevästä sopeutu-

73 Heiskala 2006, 202–203.

74 Ibid.

75 Blomber, Hannikainen & Kettunen 2002, 7.

misesta globaaliin kilpailutalouteen. Tulevaisuus näyttäytyy kuitenkin arvaamattomana. Siksi kansalaisten täytyy olla alati valmiita sopeutumaan yhä kovenevaan kilpailuun ja reagoimaan nurkan takana väijyviin uhkakuviin.

Vastadiskurssi on puolestaan kyseenalaistanut Suomessa omaksuman yhteiskuntapoliittisen linjan perusteita. Kriitikoiden mukaan 1990-luvun alussa syvimmän laman keskellä toteutetut rajut menoleikkaukset syvensivät taantumaa ja nostivat työttömyysluvut pysyvästi muita Pohjoismaita korkeammalle tasolle. Laman jälkeen jatkuneet julkisen talouden leikkaukset ovat puolestaan lisänneet yhteiskunnallista epätasa-arvoa. Samansuuntaisesti ovat vaikuttaneet myös verotusratkaisut, jotka ovat kasvattaneet eniten rikkaiden tuloja, mutta jättäneet kaikkein heikoimmin toimeentulevat huomattavasti vähemmälle. Leena Eräsaaren mielestä Suomessa on siirrytty 1990-luvulla alkaneiden ja edelleen jatkuvien julkisten menojen supistamisen myötä takaisin armottomaan yhteiskuntaan, jossa erityisesti köyhän väestöosan asema on ratkaisevasti vaikeutunut.⁷⁶ Vastadiskurssin piiriin voidaan tietysti mielessä lukea myös kansalaismielipide, joka on vastustanut monia poliittisen eliitin omaksumia pysyviä linjauksia. Kansalaisten enemmistö on suhtautunut monissa laman aikana ja sen jälkeen toteutetuissa kyselyissä varsin kriittisesti markkinahallintaan ja kannattanut markkinavoimien saattamista suurempaan kontrolliin. Suomalaisten enemmistön on myös todettu arvostavan julkisia hyvinvointipalveluita ja hyväksyvän verojen korottamisen, jos niiden vaihtoehtona on palveluiden karsiminen.⁷⁷

Kansalaisten mielipiteet ja eliitin näkemykset näyttävätkin erkaantuneen varsin kauaksi toisistaan. Anu Kantolan mukaan Suomessa on syntynyt poliittinen kulttuuri, jossa päätöksentekijät samaistuvat äänestäjiensä sijaan muihin poliittisen eliitin jäseniin. Samalla he ovat hylänneet poliittiset taustaideologiansa ja omaksuneet itsestään käsityksen ”asioiden hoitajina” eikä poliittisia arvovalintoja tekevinä päättäjinä.⁷⁸ Poliitiikan tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että

⁷⁶ Eräsaari 2007, 42–43.

⁷⁷ Kantola 2002, 280, 313–314.

⁷⁸ Kantola 2002, 281–283, 293–294.

1990-luvun talouskriisissä kyseenalaistava vastadiskurssi oli Suomessa merkittävästi heikompaa kuin pohjoismaisissa naapureissa. Päinvastoin kuin Ruotsissa, Suomessa ei juurikaan keskusteltu siitä, millaisia seurauksia harjoitetulla politiikalla oli esimerkiksi ihmisten luottamukselle poliittista järjestelmää kohtaan. Samoin suomalaiselle ilmapiiirille oli tunnusomaista myös se, että päättäjät keskittivät huomionsa poliittisen päätöksenteon ja julkisen vallan toimenpiteiden rajoihin. Sen sijaan lähes huomiotta jäi se, millaista yhteiskuntaa tehdyillä toimenpiteillä tavoiteltiin. Pikemminkin ajatuksena oli se, että mahdollisimman nopea talouskasvu sinällään ratkaisee kaikki ongelmat.⁷⁹

Tässä tutkimuksessa tutkimushenkilöiden näkemyksiä peilataan Suomen lähihistoriastaesitettyjä erilaisia tulkintoja vasten. Keskeinen kysymys tällöin on, missä määrin ja millä tavoin tutkimushenkilöt ovat omaksuneet erilaisia yhteiskunnallisesta todellisuudesta esitettyjä tulkintoja. Myös hallinnan käsitteen avulla voidaan luoda yksi kiinnostava näkökulma tässä tutkimuksessa käytettyyn haastatteluai-neistoon. Voidaan esimerkiksi pohtia, missä määrin hegemonisen diskurssin käsitykset on omaksuttu luonnollisina itsestäänselvyyksinä, jotka määrittävät ympäröivästä yhteiskunnallisesta todellisuudesta tehtyjä tulkintoja. Kiinnostavaa on myös se, missä määrin erilaiset yksilöiden vastuuta ja markkinasubjektiutta korostavat näkökulmat nousivat nuorten puheenvuoroissa esille. Uusliberalismin periaatteiden mukaisesti rakennetuissa valtioissa yhteiskunnan ohjailu tapahtuu pääasiassa yksilöiden vapauden kautta.⁸⁰ Vapaus merkitsee tällöin toisaalta sitä, että vastuu menestymättömyydestä lankeaa ennen kaikkea yksilöille. Toisaalta taas menestys kuten taloudellisen vaurauden kasautuminen ollaan taipuvaisia selittämään yksilöiden erilaisilla ominaisuuksilla ja valinnoilla.

79 Blomberg, Hannikainen & Kettunen 2002, 12–13.

80 Helén 2010, 44.

4.1 Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten käsityksiä Suomen yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen avaamista tulevaisuudennäkymistä tarkastellaan seuraavien tutkimuskysymysten avaamasta näkökulmasta:

1. Ovatko tutkimushenkilöt kiinnostuneita yhteiskunnallisista kysymyksistä ja millaiset tekijät ovat vaikuttaneet heidän käsitystensä muotoutumiseen?
2. Millä tavoin ja millaisesta näkökulmasta tutkimushenkilöt tulkitsevat Suomessa tapahtunutta kehitystä?
 - Hahmottavatko tutkimushenkilöt Suomen yhteiskunnallisessa kehityksessä esimerkiksi menestysnarratiivin vai onko kuva ristiriitaisempi sisältäen aineksia myös erilaisista vastadiskursseista?
 - Millä tavoin tutkimushenkilöt tulkitsevat kehityksen eräitä yksittäisiä piirteitä, erityisesti tulonjaossa sekä verotuksessa tapahtuneita muutoksia? Onko kyseessä väistämätön, ”luonnollinen” prosessi, vai hahmotetaanko taustalla tietoisia, tietynlaiseen ideologiaan pohjautuvia päätöksiä?
 - Missä määrin tutkimushenkilöt ovat omaksuneet hegemoniseen puhetapaan (joka tässä tutkimuksessa tulkitaan markkinaehtoisuutta korostavaksi puhetavaksi) liittyviä käsityksiä ja pitävätkö he näitä ”luonnollisina” ja itsestään selvinä?
3. Millaisia näkökulmia toteutunut kehitys avaa tulevaan?
 - Hahmotetaanko tulevaisuus vaihtoehtoisten mahdollisuuksien kenttänä vai onko se pikemminkin väistämätöntä ja talouden ”tosiasioiden” sanelemaa, kuten hegemoninen puhetapa antaa ymmärtää?

Tämän tutkimuksen kysymyksenasettelu pohjautuu edellä kuvatuille vaihtoehtoisille tarkastelutavoille tulkita Suomen yhteiskunnallista kehitystä viimeisten noin 20 vuoden aikana. Teemahaastattelun aluksi tutkimushenkilöiltä tiedusteltiin myös heidän yleistä kiinnos-

tustaan yhteiskunnallisiin asioihin ja sitä, millaiset tekijät ovat vaikuttaneet tiedonalaan koskevien käsitysten muotoutumiseen. Tämä voi avata kiinnostavia näkökulmia muun muassa siihen, missä määrin tietopainotteiseksi kritisoitu kouluopetus on vaikuttanut heidän näkemyksiinsä. Kysymysten 2 ja 3 taustalla ovat Suomen lähihistorian kehityksestä esitetyt erilaiset tulkinnat. Erityisesti poliittisen eliitin omaksuma puhettavassa, jonka voi arvioida saavuttaneen hegemonisen aseman, on korostunut tapahtuneen kehityksen väistämättömyys ja se, että sopeutuminen globalisaation myötä kiristyneeseen kansainväliseen kilpailuun on ollut menestyksekkästä ja välttämätöntä. Toisaalta tälle puhettavalle on ollut myös tyypillistä myös korostaa markkinoiden sanelemia jatkuvasti kiristyviä vaatimuksia ja erilaisia uhkakuva, jotka toteutuvat, jos omaksutulta linjalta poiketaan esimerkiksi julkisia menoja kasvattamalla. Ns. vastadiskurssi korostaa Suomessa tapahtuneiden muutosten poliittisuutta. Kyse ei ole ainoan vaihtoehdon kehityksestä vaan ideologistaustaisista poliittisista valinnoista, joiden poliittisuutta on tosin pyritty voimakkaasti häivyttämään. Vastadiskurssia edustavassa kritiikissä on kiinnitetty huomiota myös siihen, miten harjoitettu politiikka on synnyttänyt kielteisiksi katsottuja seurauksia kuten tuloerojen kasvamista ja hyvinvointipalveluiden rapautumista.

Tutkimuskysymysten 2 ja 3 voidaan ajatella olevan kiinteästi yhteydessä toisiinsa. Ne koskevat erilaisia ajan tasoja: jo tapahtunutta, nykyisyyttä ja tulevaa. Nämä ajat voidaan liittää yhteen tarkastelemalla niitä historiatietoisuuden viitekehystä. Käsitteellä kuvataan ihmisten tapaa jäsentää ajattelussaan aikaa lineaarisesti jatkumoksi, jossa erilaisilla aikatasoilla on keskenään jännitteinen suhde: Nykypäivää tulkitaan jo tapahtuneen avaamasta näkökulmasta ja se avaa puolestaan odotuksia tulevalle. Ihmisten historiatietoisuus on jatkuvasti käynnissä oleva prosessi, jossa eri aikatasoista tehdyt tulkinnat vaikuttavat toisiinsa.

5. TEEMAHAASTATTELU TUTKIMUSMETODINA JA TUTKIMUSJOUKKO

Erilaisia haastattelumenetelmiä voidaan luokitella esimerkiksi sen perusteella, miten tarkasti tutkimushenkilöille esitetyt kysymykset on lyötu lukkoon etukäteen ja kuinka paljon haastattelija ottaa ohjia käsiinsä itse haastattelutilanteessa. Teemahaastattelussa kysymysten aihepiirit on päätetty edeltä käsin, mutta etukäteissuunnittelussa ei lyödä lukkoon kysymysten tarkkaa muotoa ja järjestystä. Eskola ja Välimäki luonnehtivat teemahaastattelua eräänlaiseksi keskusteluksi. Metodikirjallisuudessa nousee yleensä esille myös teemahaastattelun rakenteellinen joustavuus. Hirsjärven ja Hurmeen mukaan kaikkia etukäteen suunniteltuja aihepiirejä ei tarvitse välttämättä käydä jokaisessa haastattelussa läpi. Muodoltaan keskustelunomaisen haastattelun etuna on muun muassa se, että vastaaja voi halutessaan puhua vapaamuotoisesti. Etukäteen päätetyt teemat takaavat toisaalta sen, että haastateltavat puhuvat ainakin suurin piirtein samoista asioista.⁸¹ Teemahaastattelun runko pyrittiin tässä tutkimuksessa rakentamaan siten, että se antaisi tietoa haastateltavien tavasta ymmärtää Suomessa tapahtunutta yhteiskunnallista muutosta. Eräänä lähtökohtana haastattelurungon rakentamisessa oli, että myös menneisyyttä koskevat käsitykset kuuluvat yhteiskunnallisen ajattelun piiriin. Tämä perustuu historiatietoisuuden käsitteen avaamaan näkökulmaan menneisyyttä

81 Ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2004, 48.

koskevaa tietoa kohtaan. Tutkimuksessa pyrittiinkin avaamaan nuorten yhteiskunnallista ajattelua akselilla menneisyys-nykyisyys-tulevaisuus.

Haastatellut nuoret olivat iältään 16–18-vuotiaita, Helsingissä koulua käyviä lukiolaisia. Suurin osa tutkimushenkilöistä asui Helsingissä, mutta joukossa oli myös eräitä ulkopaikkakuntalaisia. Nuoret rekrytoitiin tutkimushenkilöiksi kahdesta helsinkiläisestä lukiosta, Helsingin normaalilyseosta sekä Viikin normaalikoulusta. Koulujen opiskelija-aines on varsin valikoitunutta, molemmissa lukioissa sisäänpääsy on viime vuosina edellyttänyt yhdeksikön ylittävää peruskoulun päätötodistuksen keskiarvoa. Yhteensä haastateltavia oli 21, heistä 14 oli naispuolisia ja 7 miespuolisia. Haastateltaviksi päätyneet nuoret valikoituivat tutkimushenkilöiksi sattumanvaraisesti. Tutkimuksesta ja sen teemoista kerrottiin luokissa ja sen jälkeen vapaaehtoisia pyydettiin kertomaan halukkuutensa tutkimukseen osallistumiseen. Esittelyssä painotettiin, ettei haastateltavilta edellytetä erityisosaamista tai erityistä kiinnostuneisuutta yhteiskuntaopin aihealueita kohtaan. Ainaana valintakriteerinä oli, että opiskelijat olivat joko suorittaneet molemmat lukion pakolliset yhteiskuntaopin kurssit tai että jälkimmäisen kurssin suoritus oli parhaillaan käynnissä. Tällä haluttiin varmistaa se, että haastatelluilla oli ollut mahdollisuus saada myös kouluopetuksen kautta substanssittietoa talouteen ja politiikkaan liittyvistä kysymyksistä. Käytännössä suurin osa haastatteluun ilmoittautuneista oli suorittanut molemmat pakolliset yhteiskuntaopin kurssit jo aiemmin, joukossa oli vain muutama sellainen opiskelija, joka suoritti parhaillaan jompaakumpaa puuttuvaa kurssia. Palkkioksi haastatteluun osallistumisesta luvattiin elokuvalippu. Pienen palkkion voi kenties ajatella motivoineen haastateltaviksi myös sellaisia opiskelijoita, jotka eivät ole erityisen kiinnostuneita tutkimuksen aihepiiristä. Tutkimusjoukkoon kuuluvien henkilöllisyyttä ei paljasteta. Haastateltavien tunnistena käytetään juoksevia numeroita. Alaikäisten haastateltavien edellytettiin kysyvän tutkimusluvan huoltajiltaan. Tutkimuksen tekemiseen saatiin lupa kummankin koulun rehtorilta.

Haastattelut olivat pääasiassa yksilöhaastatteluita. Muutamassa tapauksessa opiskelijoita haastateltiin aikataulullisista syistä heidän

omasta pyynnöstään pareittain. Jokaisen tutkimushenkilön kanssa pyrittiin käymään läpi edeltä käsin valitut teema-alueet. Haastattelujen rakenne ja teemojen käsittelyjärjestys vaihteli kuitenkin haastattelutilanteesta toiseen. Tämä kuuluu puolistrukturoidun haastattelun luonteeseen. Haastattelutilanne on tarkoitus pitää mahdollisimman keskustelunomaisena ja välittömänä. Aiheesta toiseen voidaan edetä siten kuin se luontevimmin sujuu. Mahdollisesti sivuutettuihin teemoihin on aina mahdollista palata myöhemmin. Alun perin haastattelurunko oli lopullista muotoaan laajempi. Ensimmäisiä haastatteluja tehdessä kävi ilmi, että teema-aiheistoa on syytä fokusoida, jotta tutkimus pysyy alkuperäisissä tavoitteissaan ja kykenee vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Haastattelujen edetessä teemojen määrää karsittiinkin jonkin verran. Tutkimusraportti pohjautuu niihin aihealueisiin, jotka käytiin läpi kaikkien tutkimushenkilöiden kanssa. Näin myös kahden koehaastatteluksi alun perin aiotun haastattelun aineisto oli mahdollista ottaa soveltuvin osin mukaan tutkimusaineistoon. Haastattelujen aikana ilmeni eräs valitulle tutkimusmetodille ominainen seikka: haastateltavien puhe siirtyi toisinaan aihealueille, jotka eivät tiukasti tulkiten liittyneet suoraan etukäteen rakennettuun teemarunkoon. Kysymyksessä olivat kuitenkin usein sentyyppiset teemat, jotka ikään kuin mutkan kautta toivat lisää tietoa tutkimushenkilön yhteiskunnallisesta ajattelusta. Tällöin, haastattelijan harkinnan mukaan, keskustelun annettiin edetä ja tarvittaessa haastateltavalle esitettiin erilaisia lisäkysymyksiä ennen palaamista varsinaiseen haastattelurunkoon.

6. NUORTEN YHTEISKUNNALLINEN AJATTELU

6.1 Yhteiskunnallinen orientaatio ja sen taustat

6.1.1 Jako kiinnostuneisiin ja passiivisiin

Teemahaastattelun ensimmäisen osion tarkoituksena oli paitsi johdella nuoret tutkimuksen aihepiiriin, niin myös saada alustavaa käsitystä tutkimusjoukkoon kuuluvien keskuudessa vallitsevasta asenneilmastosta. Nuorilta tiedusteltiin, missä määrin yhteiskunnalliset asiat kiinnostavat ja miten paljon he seuraavat politiikkaan ja talouteen liittyviä ajankohtaisia asioita. Tutkimushaastattelun aloitusteemojen valintaan vaikutti osaltaan se, että melko yleisellä tasolla liikkuva keskustelunavaus oli luonteva tapa johdella nuoret tutkimuksen aihepiiriin. Toisaalta haastattelu oli tärkeää aloittaa aihealueella, johon kaikilla voitiin olettaa olevan sanottavaa: näin mahdollisuudetluontevan ja rennon haastattelutilanteen syntymiseen kasvoivat.

Tutkimushenkilöiden kiinnostuksessa politiikkaa ja taloutta koskevia asioita kohtaan ilmeni merkittävää vaihtelua. Tutkimusjoukosta erottautui ryhmä, johon kuuluvia voi kuvata varsin kiinnostuneiksi yhteiskunnallisia asioita kohtaan. Kiinnostuneiden ryhmään kuuluvat nuoret kertoivat usein seuraavansa ajankohtaisia asioita aktiivisesti myös omalla ajallaan, kuten seuraavista lainauksista ilmenee.

”Seuraan maailmanpolitiikkaa ja sit taloutta[...] Tilaan the Economistia.” (8)

”Tulee aika automaattisesti niinku luettuu Hesari ja katottuu illal uutiset ja tälle.” (19)

”Et mä kyl seuraan, mediaa ja luen lehtiä ja uutisia netistä. Mut mä tein sitä jo ennen näitä lukion [yhteiskuntaopin] kursseja.” (6)

Kiinnostuneiden ryhmästä nousi esille myös henkilöitä, joiden aktiivisuus ei rajoittunut pelkästään tiedotusvälineiden tarjoaman informaation seuraamiseen. Osalla mielenkiinto yhteiskunnallisia asioita kohtaan ilmeni myös osallistumisena erilaisiin kansalaisvaikuttamisen muotoihin kuten toimintaan kansalaisjärjestöissä tai puolueissa. Seuraava nuori kertoo paitsi kuuluvansa poliittiseen nuorisojärjestöön niin myös tilaavansa puolueen pää-äänenkannattaja sanomalehteä:

”Kylmä pyrin seuraamaan mahdollisimman paljon sillee [yhteiskunnallisia asioita]. Et mä kuulun Kokoomusnuoriin. Mul tulee Nykypäivä -lehti, et mä yritän sitä niinku lukee. No en mä ihan kokonaan, mut aina sieltä täältä kiinnostavia juttuja.” (9)

Eräs opiskelija kertoo olevansa erittäin kiinnostunut yhteiskunnallisista kysymyksistä. Hän kertoo osallistuvansa aktiivisesti erään kansalaisjärjestön toimintaan. Kokouksiin osallitumisen ohella hän on mukana muun muassa erilaisten tapahtumien organisoinnissa:

”Joo, tai siis mä oon niistä [yhteiskunnallisista asioista] tosi kiinnostunu ja sillee. Mä oon sellases ku on kehitysyhteistyöjärjestö [nimi poistettu]. [...] Mä oon niinku siinä periaattees sen toiminnas tosi paljon mukana. Et mul oli tos just viikonlopun aikana kaks sellast kokousta ja nyt taas ens viikol on sellane kokous, et se on niinku sellanen, että me pyritään tiedottaan lasten ja nuorten oikeuksista Suomessa ja sit just tehään kaikkee sillee kansainvälist yhteistyötä ja yritetään just järjestää kaikkee niinku esim. mennään Maailma kylässä -festareille.”(3)

Edellä lainattu opiskelija katsoo kuitenkin aktiivisuudessaan olevansa jonkinlainen poikkeus. Hänen tuttavapiirinsä nuoria yhteiskunnallinen osallistuminen ei yleensä kiinnosta. Samanhenkiset ystävät löytyvät lähinnä omasta järjestöstä:

”En mä kyl tiedä kauhee monta jota oikeesti niiku siis sillee kiinnostaa. Et just oikeestaan ne tyypit ketä siel hallitukses [kansalaisjärjestön hallituksessa] on, nii ne on ehkä ainoot mun sellaset niiku ns. ystävät tai tuttavat jotka on niiku oikeesti kiinnostunu tollasista asioista.”(3)

Marja Peltolan mukaan perinteisestä poliittisesta vaikuttamisesta, kuten äänestämisestä kiinnostuneet nuoret ovat usein aktiivisia myös muissa toimintamuodoissa kuten kansalaisjärjestöjen toimintaan osallistumisessa. Passiiviset sen sijaan jättäytyvät helposti syrjään myös näistä vaikuttamisen muodoista. Perinteiset ja epämuodolliset vaikuttamisen keinot eivät siis näytä olevan toisiaan poissulkevia vaihtoehtoja, vaan pikemminkin täydentävät toisiaan.⁸² Niillä nuorilla, jotka kokevat poliittiset ja yhteiskunnalliset asiat itselleen vieraksi, kiinnostuksen puute näyttää heijastuvan myös yhteiskunnallisten asioiden seuraamiseen tiedotusvälineistä⁸³. Tutkimusjoukosta löytyi runsaasti myös tällaisia yhteiskunnalliselta orientaatioiltaan passiivisempia nuoria. Yhteiskunnalliset asiat kuvattiin tässä ryhmässä usein vieraksi ja etäiseksi. Tämä heijastui myös asioiden seuraamiseen omalla ajalla kuten eräs opiskelijoista kuvaa:

”No siis en mä mitenkään hirveesti seuraa. Et kyl mä uutisii katon, jos mä satun olemaan kotona, mutta en lue lehtiä päivittäin.”

Eräät nuoret kuvasivat myös vaikeuksiaan saada tarttumapintaa koulun tarjoamaan yhteiskuntaopin opetukseen. Seuraava opiskelija kertoo, ettei hänelle ole jäänyt koulun yhteiskuntaopista varsinaisesti ne-

82 Peltola 2007, 85–86; Ks. myös Paakkunainen & Myllyniemi 2007, 13, 15.

83 Paakkunainen 2006, 22.

gatiivisia mielikuvia. Tästä huolimatta hän kuvaa tunneilla käsiteltyjen aihepiirien jääneen usein jollain tapaa hahmottomiksi ja etäisiksi:

”Jotenki tuntuu, et ne aiheet [yhteiskuntaopin tunneilla käsitellyt aiheet] ei aina ollu just niinku jotenki mulle sillee kauheen [...] läheisii.” [...] (4)

Useiden tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten suhtautumista yhteiskunnallisiin kysymyksiin näytti leimaavan tietynlainen välinpitämättömyys. Mielenkiinnon herääminen vaikutti monien kohdalla sattumanvaraiselta ja tilannesidonnaiselta. Esimerkiksi paljon julki-suutta saavat suuret uutiset saattoivat hetkellisesti nostaa kiinnostuksen määrää:

”No sillee aika satunnaisesti [yhteiskunnallisten asioiden seuraaminen medioista] tai näin. Et just niinku Metro-lehdestä junassa, tai jos on tapahtunu jotain isompaa. Tai tietty sitä sit muutenki kuulee kotona just sillee ja sit seuraa uutisii. Mut enmä sillee niinku päivittäin. Ei mulla oo semmost tapaa, et mä lukisin joka aamu Hesarin tai et mä kattosin joka ilta yheksän uutiset.” (4)

Eräs haastateltava kertoo tiedotusvälineiden seuraamiseensa vaikuttavan, ettei sanomalehti tule perheen kotiin kuin viikonloppuisin. Toisaalta kiinnostuksen laimeutta voi selittää myös se, ettei hän koe ymmärtävänsä politiikasta paljoakaan:

”Mä en oo mitenkään kauheen kiinnostunu yleisesti politiikasta, koska mä en tajua siit kauheesti mitään. [...] Niin kyl lehtii tulee luettuu mun mielest sillee ain ku on meille tulee vaan viikonloppuisin, mut kyl mä yleensä sillon luen. Ja sit uutisii joskus sivusilmäl sattuu kattoon joskus enemmän joskus vähemmän satunnaisesti.” (15)

Edellä lainattu nuori kertoo myös, ettei käsitys yhteiskunnallisten asioiden vaikeasta ymmärrettävyydestä ole muuttunut yhteiskuntaopin lukio-opetuksen myötä ainakaan ratkaisevasti. Hän suhtautuu vähä-

tellen omaan osaamiseensa, vaikka kokeekin oppiaineesta olleen hyötyäkin:

”No must tuntuu, et mä en oo ikinä tajunnu ihan hirveesti siitä, mut kyl nyt must tuntuu, et mä oon saanu jotenki sillee jonkinnäkösen yleissivistyksen siit nyt sillee noitten kurssien aikana.” (15)

Myös seuraava nuori kuuluu joukkoon, joka ei seuraa kovin aktiivisesti tiedotusvälineiden yhteiskunnallista uutisointia. Edellisen henkilön tapaan hän kertoo, ettei ole jaksanut innostua kovin paljoa yhteiskuntaopin kouluopetuksesta, vaikka hän toisaalta katsoo lukion yhteiskuntaopin kurssien antaneen välineitä ympäröivän todellisuuden hahmottamiseen:

”No yhteiskuntaoppi sinänsä ei oo mua hirveesti kiinnostanu, mut toisaalta ne kurssit on kuiteski siis ihan niinku ollu kivoja, koska ne liittyy kuitenkin kaikkee ihan elämään. Et niinku tietää sit vähän, ku kattoo uutisiki, et mitä se tarkoittaa, mitä siel tapahtuu. Et ihan positii vista.” (10)

Tutkimushenkilöiden kiinnostuneisuudessa yhteiskunnallisia asioita kohtaan oli siis havaittavissa varsin selkeää polarisaatiota. Nuorista erottautui aktiivisten ja kiinnostuneiden ryhmä. Toisaalta tutkimusjoukosta löytyi monia yhteiskunnalliselta asennoitumiseltaan passiivisempia nuoria. Heidän tarttumapintansa yhteiskunnallisiin kysymyksiin vaikutti usein ohuelta. Nämä nuoret eivät myöskään välttämättä kokeneet, että koulun yhteiskuntaopin tunneilla käsitellyt asiat koskettaisivat suurestikaan heidän elämäänsä. Eräs tutkimushenkilöistä kuvaa tätä ulkopuolisuuden tunnetta seuraavasti:

” Et ne [yhteiskunnalliset asiat] olis meille jotenkin just, niinku meiän elämään liittyyii asioita. Et ne ei ois niin kauheen semmosii jotenki kaukasen tuntusii. Ku nyt puhutaan just jostain [...] talousjutuist, niintuntuu[...], et se ei kosketa mua silleen noi asiat.” (15)

6.1.2 Faktoja kouluopetuksesta, arvoja ja näkemyksiä perheeltä

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret eivät yleensä nostaneet kouluopetusta kovin tärkeäksi tekijäksi poliittisten näkemystensä rakentumisessa. Koulun kuvattiin tarjoavan ensisijaisesti faktatietoja, jotka auttavat jäsentämään asioita. Sen sijaan monet haastatellut korostivat seuraavien henkilöiden lailla oman perheensä ja lähipiirinsä merkitystä:

”Mä luulen, että se tulee perheestä. [...] Kun meidän ainakin isän puolelta suku on aika vahvasti politiikassa mukana.” (13)

”Että kodista on tullu semmosia niinku punasia arvoja.” (6)

”No siis mä en oo ainakaan ite kokenu et koulu ois oikeestaan ikinä vaikuttanu muhun. Et mul tulee aika paljon siis perheeltä, totta kai, suvust. Et meil on aika kokoomuslainen perhe, joten mä oon kasvanu semmosessa ympäristössä, et mä oon kantanu niit arvoja.” (9)

Eräs tutkimushenkilö nostaa esille merkittävänä poliittisiin näkemyksiin vaikuttavana tekijänä oman tuttavapiirinsä:

”Mulla on tuttavapiirissä tosi paljon tällasii, ketkä tykkää politiikasta, niin ehkä enemmän sielt tulee näitä vaikutteita ku koulusta.”(14)

Haastattelijan tiedustellessa tarkemmin kyseisen nuoren poliittisiin näkemyksiin vaikuttaneiden henkilöiden taustoista, tutkimushenkilö tarkentaa viittaavansa vanhempiensa poliittisesti aktiiviseen ystäväperheeseen:

”Meidän yksi ystäväperhe on tosi niinku mukana politiikassa. Et kaikki lapset on jossain niinku melkein jossain nuorisojutussa. En mä oikein tiedä missä ne on mukana, mut kuitenkin niin. Ja kyllä meil kotonki puhutaan vähän sillei politiikasta ja tällei näin.” (14)

Nuoret eivät juurikaan kuvaa varsinaisia poliittisia debatteja tai vastakkainasetteluita vanhempiensa tai sukulaistensa kanssa. Sen sijaan monet pitävät kodin edustamien arvojen omaksumista eräänlaisena itsestäänselvyytenä kuten seuraavista puheenvuoroista käy ilmi:

”Et, must tuntuu et aika paljon kans vaikuttaa just tää asuinalue ja se niinku kasvatus minkä on saanu. Et jos asuis taas jossain [...] Esi-merkiks jos asuis jossain huonommis olosuhteissa ja ois niiku tosi vähän rahaa perheellä nii ihan mahollist et mä kannattasin just jotain demareit tai jotain.” (16)

”Kyl se varmaan vaikuttaa aika paljon tai silleen jotenkin ihan huo- maamatta. Just et ku kuitenkin on asunu koko elämänsä saman ka- ton alla vanhempien kaa, niin sitten ne ideologiat ja sellane [...] Ku ollaan kuitenkin sit samaa perhettä, niin kyl se niinku vaikuttaa aika paljon silleen, et miten niinku aattee.” (4)

Eräs tutkimushenkilö pohtii tarkemmin kodin ja koulun rooleja yhteiskunnallisten mielipiteiden muodostumisessa. Hänen mukaansa koulu on tarjonnut ”faktoja”. Poliittisten mielipiteidensä hän sen sijaan kokee rakentuneen ensisijaisesti kodin tarjoamien virikkeiden pohjalta:

”No ehkä perhe ja sillee no kasvatus. [...] Mut en mä sinänsä koulu- opetus varsinaisesti [...] Et ehkä niinku uusii ajatuksii, mut jotenki musta tuntuu, et se on muovautunu [poliittiset näkemykset] jos täs vaihees useimmil niinku tavallaan mielipiteet jo asioista. Et sit enem- mänkin siel tunneil vaan jaetaan niitä [tietoa asioista]tai sillee.”(19)

Arvioidessaan syitä koulun vähäiselle merkitykselle omien poliittisten mielipiteidensä muotoutumisessa eräs haastateltu nostaa esille yhteiskuntaopin opetuksen faktapainotteisuuden ja korostetun neutraalin lähestymistavan yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Hän kertoo saaneensa kouluopetuksen perusteella sellaisen vaikutelman, että kaikki puolueet muistuttavat hyvin paljon toisiaan:

”Mun mielestä [koulu] antaa tosi neutraalin kuvan kaikista puolueista ja oikeestaan painottaa hirveesti sitä, että ei niissä oo paljon mitään eroja.” (9)

Seuraavan nuoren näkemys koulun yhteiskuntaopin opetuksesta poikkeaa tutkimusryhmän keskuudessa vallinneesta yleisestä mieli-pideilmastosta. Hän kertoo oppitunneilla käytyjen keskusteluiden ja niiden myötä esille nousseiden erilaisten näkökulmien vaikuttaneen omiin yhteiskunnallisiin mielipiteisiinsä:

”No mulla oli niinku ehkä yllättävän paljon se vaikutti sillee kun kuulin, että muidenkin poliittiset näkemykset saattaa olla vähän kärkeäitä, tai kärjistettyjä [...] ja sitte et on kuullu vähän niinku muitakin näkökulmia.” (12)

Edellisen vastaajan kuvaama poliittinen keskustelu ei välttämättä ole ollut tyypillistä suomalaisessa yhteiskunnallisten aineiden opetuksessa. 1970-luvun ylipolitisoitumisen ajan jälkeen nuorten kannustaminen osallistumaan politiikkaan koulun kautta oli pitkään pannassa, samoin kuin nuorisopolitiikan käsite. Neutraali lähestymistapa ei kuitenkaan välttämättä ole sitä, mitä nuoret opetukselta toivovat. Eräs opiskelija kertoo kaipaavansa tunneille enemmän esimerkkejä poliittisesta vastakkainasettelusta ja täysin erilaisista tavoista hahmottaa asioita:

”Et just sillee et jos ois niiku erilaisia [...] niinku molempien ääripäiden esimerkkejä ja tommosii kärjistyksiä. [...] kaikkii eri lähteit ja tommosii, mitä annennettais, niin siinki vois olla just sillee tai periaattees oppilas alkaa muokkaa sitä omaa näkemystään sillee, ettei aina lue sitä niinku yhtä ja samaa [...]” (11)

Tutkimushenkilöiden kanssa keskusteltiin myös ystävien merkityksestä poliittisten näkemysten rakentumisessa. Monet nuoret kertoivat, ettei heidän ystäväpiirissään juurikaan harrasteta keskustelua yhteiskunnallisista asioista. Poliittisten katsantokantojen ei myöskään

koettu vaikuttaneen siihen, millaiseksi ystäväpiiri rakentui, vaikka esimerkiksi seuraava vastaaja kertoo kyllä tunnistavansa ystäviensä poliittisen ajattelun taustat:

”En mä sit tiedä vaikuttaaks se mitenkää kaverisuhteisiin. Mut kylhä se niinku vähä huomaa, että minkä poliittisen taustan on saanu perheen kautta ja tollee.” (1)

Eräs nuori, jonka tuttavapiirissä yhteiskunnallisista asioista keskustellaan ainakin jonkin verran kuvaa asenneilmapiirin olevan sellainen, että on jopa tietyllä tavalla trendikästä olla olematta mitään erityistä mieltä politiikkaa koskevista asioista:

”Kyl toiset nuoret sit juttelee ihan [yhteiskunnallisista asioista] ja on semmost niinku kiistelynpöikastaki ja vaihetaan ajatuksii. Mut sitte, pelkään että aika suuri osa on semmosia, joita ei [...] Et se on tällä hetkellä aika muodikasta olla olematta mitään mieltä.” (6)

Edellä lainatun nuoren kuvaama vahvojen poliittisten mielipiteiden tietynlainen epämuodikkuus välittyi monien tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten puheenvuoroista. Tämänäyttypinen asenneilmasto havaittiin myös EUYUPART-tutkimuksessa: sen mukaan ryhmäpaine poliittisten mielipiteiden suhteen Suomessa on varsin heikko, eikä yhteiskunnallisia asioita pidetä kovin tärkeänä keskustelunaiheena. Tässä suhteessa suomalaisnuoret eroavat esimerkiksi itävaltalaisesta, ranskalaisesta tai saksalaisesta nuorisosta.⁸⁴ Tässä tutkimuksessa haastateltujen opiskelijoiden käsityksissä ilmeni toisaalta tietynlaista polarisaatiota myös tässä suhteessa. Yhteiskunnallisista kysymyksistä kiinnostuneet nuoret kertoivat keskustelewansa ajankohtaisista asioista muun muassa samanhenkisten ystäviensä kanssa, kuten seuraavat haastatellut kuvaavat:

84 Paakkunainen 2006, 100–101.

”Et tiettyjen kavereitten kans kel on enemmän mielenkiintoo siihen [kysyttäessä, keskustellaanko kaveripiirissä yhteiskunnallisista asioista]. Mut sit toisten kans on ihan turha jutella siit. Ei oikein oo semmost tietoo tai intoo siihen niinku.” (21)

”Mut ainaki tääl meidän koulussa nii kyl se on ihan semmosta, et pitääki olla vähän ajan hermolla. Niist [yhteiskunnallisista asioista] puhutaan jonkun verran niist asioista [ystävien kanssa]. Et sit on niinku siinä keskustelussa mukana.” (6)

Mielenkiintoisena kontrastina kodin suureksi koetulle vaikutukselle poliittisiin mielipiteisiin haastatteluaineistosta nousi varsin painokkaasti esille näkemys siitä, ettei kouluopetuksella juurikaan ole vaikutusta poliittisiin mielipiteisiin. Toisaalta varsinkin yhteiskunnallisista kysymyksistä kiinnostuneet nuoret arvioivat yhteiskuntaopin kouluopetusta usein varsin myönteiseen sävyyn. Kuitenkin myös kriittisempiä näkökantoja nousi esille erityisesti yhteiskunnalliset asiat vieraamiksi kokevien nuorten keskuudesta. Useissa puheenvuoroissa arvosteltiin faktapainotteista asioiden ulkoaopetteluä. Seuraavassa lainattu henkilö olisi kaivannut tunneilla enemmän tietoa nuorten omista mahdollisuuksista vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan:

”No ainaki se ykköskurssi se yhteiskunta oli ihan järkyttävän tylsä, ja se oli sellasta ulkoo pänttäämistä ja siin ei ollu mitään sellasta et ite pitää vähän aatella. Et miten tää nyt vois mennä, ja mulle jäi siit aika negatiivinen kuva yhteiskuntaopista.[...]” Mun mielestä ois paljon tärkeempää vaik et keskityttäis siihen, et mitä me ite voidaan tehdä täällä niinku vaikuttaaksemme yhteiskuntaan.” (16)

Myös seuraavalle opiskelijalle oli jäänyt negatiivinen kuva yhteiskuntaopin opiskelusta. Hänkin olisi edellisen henkilön tapaan kaivannut enemmän nuorten näkökulmaa huomioivaa, soveltavampaa lähestymistapaa opetukseen. Nyt hänelle oli jäänyt epäselväksi esimerkiksi se, miten erilaiset poliittiset ja taloudelliset päätökset vaikuttavat tavallisten nuorten elämään:

”Vois just yrittää vähä niiku elävöittää, tai sit just siis sillee niiku yrittää ehkä soveltaa niit juttuja jotenki sillee käytäntöön. Ku se et sit vaan kerrotaan, et joo, et toimii näin ja sit joku tuol säätää niitä sillee korkoi ja sit se vaikuttaa siihe ja tähä tän ja tän kautta. Mut koskaan ei siit saanu mitää sellast konkreettist: et miten se vaikuttaa sit omaan elämään tai siis sillee.” (3)

Myönteiset kokemukset sen sijaan liittyivät usein keskustelemaan tai ajankohtaisia uutisia käyttävään opetukseen, jossa tietoja sovelletaan esimerkiksi liittämällä medioiden tarjoamaa aineistoa tunneilla käsiteltäviin aiheisiin. Eräs nuorista kuvaa innostuneeseen sävyyn käymäänsä taloustiedon kurssia, jolla omaksuttuja tietoja hän oli kyennyt soveltamaan tutustuessaan tiedotusvälineiden tarjoamaan aineistoon:

”No mun mielest ainaki se on ollu ehdottomast mielenkiintosiin se taloustiedon kurssi, se kakkoskurssi. Et se on niiku ollu lukion [...] varmaan tähän menses kaikista [...] tukevin kurssi tai ollu mielenkiintosiin kurssi. [...] Et nyt on voinu oikeesti soveltaa kaikkee sitä tietoo niiku ku on just kattonu kaikkii erilaisii tai lukenu lehtii ja ollu sillee, tai ku medias on ollu yhtä sun toista.” (11)

6.2 Näkemyksiä Suomen lähimenneisyydestä

6.2.1 Irti vanhasta

Seuraavassa haastatteluosiossa siirryttiin tarkastelemaan nuorten näkemyksiä Suomen lähihistorian yhteiskunnallisesta kehityksestä. Aluksi tutkimushenkilöitä pyydettiin kertomaan yleisellä tasolla käsityksiään siitä, millaiset seikat heidän mielestään ovat luonnehtineet Suomen yhteiskunnallista kehitystä viimeksi kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana. Haastateltaville painotettiin, ettei kysymykseen vastaaminen edellytä välttämättä ykistyiskohtaista deltaalitietoa aikakauden kehityspiirteistä. Kyseeseen voivat tulla myös erityyppiset mielikuvat ja vaikutelmat. 1990-luvun alun suuri lama seurauksi-
neen näytti jättäneen vahvan jäljen tässä tutkimuksessa haastateltu-

jen nuorten historiatietoisuuteen. Monet kertoivat kuulleensa pitkään kestäneestä vaikeasta taloustilanteesta kouluopetuksen lisäksi muun muassa vanhemmiltaan. Seuraava henkilö aloittaa haastattelijan tekemän kysymyksen pohtimisen viittaamalla omaan varhaislapsuuteensa ajoittuvaan Suomen talouden syöksykierteeseen. Hän on kuullut paljon puheita lamasta. Aikakausi tosin näyttäytyy opiskelijalle varsin etäisenä: laman vaikutukset omaan elämään tuntuvat vähäisiltä:

*[...] ”Eiks sillon [1990-luvun alussa] ollu se kauhee lama ja tällee näin. Nii sit kaikki on puhunu siit et joo te ootte näit lamananai-
ksii lapsii et mitäs teist nyt onks se näkyne teis niin mä on vaan sil-
lee et ei.”*

Eräs opiskelija muistelee kuulemiaan kuvauksia 1980-luvun lopun lamaa edeltäneestä talouden nousukaudesta. Hän arvelee, että välissä olleesta lamasta huolimatta asiat nyky-Suomessa olisivat kuitenkin paremmalla tolalla kuin tuolloin.

*”Oon kuulluki juttui siitä, et kahekskytluvun lopulla oli hyvä taloudel-
linen tilanne Suomessa . Kyl mä silti luulen, et ylipäätään asiat olis
paremmin nyt.” (13)*

Edellisen vastaajan mielestä resurssit ovat sittemmin niukentuneet, mutta silti monessa suhteessa on päästy myös eteenpäin. Hän nostaa myönteisiksi esimerkeiksi koulutuksen ja sairaanhoidon kehittämisen.

*[...] ”Luulis, et joku tämmönen koulutus ja muu on menny eteen-
päin, koska on tullu uutta tutkimustietoo ja sitä kautta pystytty ke-
hittämään. Ja sit varmaan tämmönen sairaanhoito ja semmonenki.
Et vaik ei ehkä oo niin suuret resurssit ku joskus aikaisemmin mutta
se on kehittyny.” (13)*

Seuraava henkilö näkee kehityksen hieman pessimistisemmässä valossa edellisiin vastaajiin verrattuna. Hänen mukaansa lama merkitsi käännekohtaa sosiaaliturvan kehityksessä. Vielä 1980-luvulla

elettiin hänen käsityksensä mukaan vauraita aikoja, mutta 1990-luvun alun laman jälkeiselle kehitykselle on sen sijaan ollut leimallista sosiaalipalveluiden ja terveydenhuollon tason heikentyminen. 1980-luvun lopusta hänelle on jäänyt kuva eräänlaisena yltäkylläisyyden aikakautena, jolloin jaettavaa riitti. Sittemmin resursseja on jouduttu leikkaamaan:

*”No siis sitähan paljon puhutaan, et niinku toi sosiaalinen turva-
verkko on varsinki lamanvaikutuksesta ja sen jälkeen, niin sitä on
kavennettu koko ajan. Semmonen käsitys on ollu, et kahekskytluvul
oli kaikki hyvin ja kaikille riitti kaikkea, mut niinku et sit sen jälkeen
on jouduttu yksityistämään ja kaventamaan noit niinku sosiaalipal-
veluita ja terveydenhuoltoa kaikkee tämmöstä.” (21)*

Eräs nuorista kertoo saaneensa sellaisen käsityksen, että julkisrahoit-
teisten palveluiden taso on laskenut. Hänkin pitää lamaa eräänlaisena
kehityksen vedenjakajana, jonka jälkeisenä aikana on eletty niukem-
pia aikoja ainakin julkisten palvelujen suhteen:

*”No ihan tota historian perusteel: eiks se menny tyyliin sillee, et just
vähän enne sitäyhekskytluvun alkua ennen ku mä synnyi, nii asiat
ois ollu periaattees paremmin. Et sillon oli enemmän niiku palveluita
ja sitte tuli lama ja sitte ne palvelut vähän karsiutu ja niit ei olla vie-
läkään saatu kaikkii takas. [...] Et kyl mä sanosin et nyt on huonom-
min kun sillon. [...]” (16)*

Toisaalta edellä lainattu vastaaja näkee kehityksessä myös myönteisiä
piirteitä. Hän nostaa tällaiseksi esimerkiksi lääketieteen saralla saavu-
tetun edistyksen:

*[...] ”Mut sit taas jotkut asiat on varmasti paremmin et ei se oo mi-
kään yksoikonen juttu. [...]ihan sekin et kaikki lääketiede on kehiti-
tyny ja sillon ei ollu mahollisuuksii samaan ku on nykyään.” (16)*

Laman myötä alkaneet julkisten menojen karsinnat nousevat esille myös seuraavassa puheenvuorossa. Tutkimushenkilö tosin korostaa, etteivät leikkaukset ole juurikaan vaikuttaneet hänen henkilökohtaiseen elämäänsä. Muista aikakauden keskeisistä kehityspiirteistä vastaaja nostaa esille muun muassa Suomen EU-jäsenyyden, jonka merkitystä hän arvioi myönteiseen sävyyn:

[...] ”Niiku vaik mieltii jotain yleisii palveluit tai sellasta. Nii aika paljon on jouduttu kuitenkin karsii, mut toisaalt en mä nyt tiedä, onks se mitenkään vaikuttanu hirveesti esimerkiks mun elämään millään taval. Mut se, et esimerkiks kaikki EU-jäsenyydet ja sellasest on mun mielest ihan pelkkää plussia.” (18)

Monet tutkimushenkilöt painottavat seuraavan nuoren lailla erilaisten talouden toimijoiden merkitystä lähihistorian yhteiskunnallista kehitystä hahmotellessaan:

”Niin, mä aloin nyt miettiin, et mitä mulle tulee mieleen Suomesta [...] Ainakin pienenä oli heti, et se on Nokia ja sit opetettiin, että se on metsä myös. Mut sit nyt kun mieltii ihan viime aikoina, niin okei Nokia nyt se on aika tasanen ollut, mut sitten metsä [...] Se on vähän kysymysmerkki.” (5)

Suomen nopea nousu lamasta näytti vaikuttaneen vahvasti monien nuorten historiatietoisuuteen. Seuraava nuori korostaa Nokian roolia taantuman jälkeisen nousun airuena. Myönteisessä taloudellisessa kehityksessä on hänen mielestään ollut toisaalta mukana myös onnea, kun Nokian kaltainen yhtiö sattui syntymään ja kehittymään juuri Suomessa:

[...] ”Se et Suomellaki on nyt tilanne paremmin, niin omalla tavallaanhan se on on sattumaa. Et nyt sattu tulemaan just kaikki kännykät ja muut joist tuli valtava tuote. [...] Siis sehän on ihan sattumaa, et se sattu olemaan just Nokia, tai siis taitavaa talouspolitiikkaa. Et se oli Nokia eikä esimerkiks Ericsson, josta tuli se, niin sanotusti lip-

pulaiva koko tälle kännykkätuotannolla ja sitä myötä Suomen talous parani.” (20)

Myös seuraava haastateltu nostaa Nokian eräänlaiseksi tienraivaajaksi, joka viitoitti Suomen kansainvälistymistä 1990-luvulla. Sen jälkeen kehitys on jatkunut samansuuntaisena:

”Suomi on kokenu aika valtavan [...] kehityksen. Et mitä kakstuhattaluku on tuonu tullessaan, kaikki tämmönen [...], mitä Nokia teki sillee yhekskytluvun puolesvälis ja näin. Ja sit se [Suomi] on globalisoitunu aika paljon, ja just sillee kansainvälistynyt.” (11)

Eräät nuoret pohtivat tarkemmin erilaisia talouden toiminnan tehostumiseen liittyviä muutoksia. Seuraavan henkilön mukaan EU-jäsenyyttä edeltävää aikakautta leimasi talouden sääätely. Sittenminn vapaaus on hänen mielestään lisääntynyt, kun talouden toimijoiden mahdollisuudet ovat laajentuneet:

”On toi aika selvänä merkkipaaluna toi yheksänkytviis, jollon mentiin esimerkiks EU:hun, mä oon kattonu sillee, et niinku nää mahdollisuudet toteuttaa niinku näitä rahajuttuja. [...] Et jotenki näyttää siltä, et olis ollu vähän niinku kontrolloituu [...] ennen vuotta yheksänkytviis. [...] Et sitte niinku on tullu mahdollisuuksii näille kaiken maailman yhtiöille ja tämmösille.” (12)

Eräs nuori kuvaa rajun laman merkinneen ”kokonaan uuden työtämisen” alkua. Hieman epämääräisesti hän viittaa uudenlaisen ajattelun koskeneen nimenomaan suhdetta talouteen. Tätä uudelleenarviointia seurasi hänen mukaansa uudenlainen kehittymisen ja BKT:n kasvamisen aika:

[...] ”Suomi koki... Nii rajuna sen laman, et siit periaattees alettiin työstää ihan kokonaan uutta siis semmost niinku talous... Et alettiini kasvattaa sitä BKT:tä elikkä niinku senkin myötä alko muut jutut sillee kehittyä.” (11)

Opiskelijat liittivät Suomessa tapahtuneet muutokset usein laajempaan kansainväliseen kontekstiin. Monet katsoivat Suomen integroituneen globaalin järjestelmän osaksi viimeistään EU-jäsenyyden myötä kuten seuraava nuori kuvaa:

”Tietenkin Suomi on liittynyt EU:hun sillo ysviis, niin ohan se ollu aika merkittävä sinänsä Suomen kannalta. Et se on muuttanu monii poliittisii asioita Suomessa.” (1)

6.2.2 Menestystarina

Tutkimushenkilöiden kuvauksissa Suomen lähihistorian merkittävimmistä kehityspiirteistä viitattiin toistuvasti lamaan ja sen jälkeiseen uuteen aikakauteen. Kuvauksissa nousi painokkaasti esille myös kansainvälistymiskehitys sekä talouden toimijoiden lisääntynyt vapaus. Kun lähimenneisyyttä koskevaa teema-alueetta syvennettiin ja tutkimushenkilöt ryhtyivät tarkemmin pohtimaan tapahtuneiden muutosten merkitystä, erilaiset tulkinnat alkoivat nousta selkeämmin esille. Osa nuorista hahmotti Suomen kehityksessä vahvoja menestystarinoita piirteitä. Edistys ja menestys kuvattiin näissä puheenvuoroissa usein talouden suotuisana kehityksenä, joka yksilötasolla on näyttäytynyt muun muassa varallisuuden kasvuna ja kulutusmahdollisuuksien lisääntymisenä. Seuraavan puheenvuoron käyttäjä näkee laman eräänlaisena kansallisena kohtalonhetkenä: Suomi kävi 1990-luvun alussa kuilun partaalla, mutta onnistui nousemaan katkaisemalla tuhoisan velkaantumiskierteen. Samalla taloudelliselle kasvulle onnistutaan luomaan suotuisat olosuhteet. Myös liittyminen Euroopan yhdentymiskehitykseen on opiskelijan mielestä osoittautunut menestykseksi avatessaan uusia mahdollisuuksia talouden toimijoille :

”Euroopan integraatio on [...]parantanut talouden mahdollisuuksia ja avannut uusia vientimahdollisuuksia.[...] Hallituksen politiikalla on varmasti ollut merkittävä vaikutus [...] Onnistuttiin pelastamaan Suomi velkakierteestä. Uhattiin että kolmas sukupolviakaan ei tule tätä maksamaan. [...] Ihan hyvää politiikkaa on noudatettu.” (8)

Edellä lainattu henkilö nostaa lähihistorian tärkeiden kehityspiirteiden joukkoon myös talouden sääntelyn vähenemisen. Tämä on hänen mielestään merkinnyt vapauden ja vaurauden lisääntymistä. Kehitys on toisaalta synnyttänyt myös sosiaalisia ongelmia, mutta toisaalta niitä on hänen mielestään esiintynyt kaikkina aikakausina:

”Suomi on siis Euroopan unionin jäsen ja sitte siis kuitenkin, vaapaampi maa, siis vähemmän sääntelyä. Siis kylhän ihmiset on vauraampia, siis vaurastuneet ja niin... Totta kai sitte on erinäisiä sosiaalisia ongelmia, mutta niit taitaa olla aina eri muodoissa.” (8)

Myös seuraava Suomen kehityksen suotuisuutta painottanut opiskelija korostaa talouden myönteistä kehitystä laman jälkeen:

”Tuon laman jälkeen [...] Suomen taloudella menee paremmin kun EU:lla keskimäärin ja sikäli saa semmosen vaikutelman et Suomi on hyvä paikka elää ja tehdä töitä.” (7)

Eräs nuori arvioi Suomen kehityksen olleen hänen varhaislapsuudessaan vasta ikään kuin oraalla. Vasta myöhemmin Suomi löysi oman paikkansa kuten hän seuraavassa kuvaa:

”Et ainaki siihen millon mä synnyin niin tähän päivään on tapahtunu sellanen tietynlainen muutos ja sit sitä ennenki et, ku Suomi oli vast tavallaan kehittymäs sillee, mut et nyt must tuntuu et Suomi on niinku löytäny oman paikkansa.” (19)

Haastattelun edetessä edellä lainattu henkilö tarkentaa, mitä hän tarkoittaa oman paikan löytymisellä. Hän kuvaa Suomea on hyvinvointivaltioksi, jossa asiat toimivat. Kaikki saavat tasa-arvoiset lähtökohdat esimerkiksi koulutuksen suhteen. Toisaalta nuori korostaa myös yksilöiden omaa vastuuta: jos joku ei tartu esimerkiksi kouluttautumismahdollisuuksiin, se on hänen oma valintansa:

”No ehkä sillee tavallaan yhteiskunnallisesti varmempi tai siis me ollaan kuitenkin niinku hyvinvointivaltio ja sillee. Että tavallaan et nyt meil on jotenki varmuus siitä et me ollaan se, hyvinvointivaltio tai sillee et tavallaan et me tiedetään se, et kaikki toimii ja sillee ainaki suht hyvin. [...] Et koska Suomessa on niin hyvä ku kaikille annetaan samat lähtökohdat. [...] niinku esim. koulutukses, ja koulutus on kuitenkin sillee loppujen lopuks, sillee pohjana tai siis sillee kaikelle. Niin itepähän sä sen päätät, et miten sä siihen niinku suhtaudut tai sillee. [...]” (19)

Muutamit tutkimushenkilöt kuvaavat Suomen edistystä ja menestystä ennen kaikkea teknisenä kehityksenä sekä uusien teknologioiden käyttöönottona:

”Kun on tätä kaikkee tietoteknologiaa ja tämmöstä, teknologiateollisuutta niin se on jotenki tuonu sitä kehitystä ja osaamista.” (7)

”Kaikki tällänen teknologiahomma on ollu tosi vahva Suomessa.” (10)

”Jos kattoo tätä yhekskytlukuu ja sit vertaa johonki kakstuhattaluukuun, niin varmaan taas kaikki on kehittyny. Just et teknologia on kehittyny ja Suomi nyt on sillee aika kärkipääs just jossain tälläis ehkä, niinku no kännykät ja kaikki tällänen teknologia ja sitte varmaan jossain kemianteollisuudessaki.”(3)

Monien nuorten varsin teknologiapainotteiset kuvaukset Suomen menestyksestä saattavat osaltaan liittyä Suomessa laman jälkeisenä aikana yleistyneeseen kilpailukyky-puheeseen, jossa on painotettu teknisen kehityksen ja innovaatioiden keskeistä merkitystä talouskasvun moottorina. Kantolan mukaan suomalaista kilpailuvaltio-ideologiaa ohjaa vahva teknologiausko: yhteiskunnan menestymisen katsotaan riippuvan paljolti siitä, kuinka uudenlaisia teknologioita keksitään ja hyödynnetään.⁸⁵ Mielikuviin vaikuttanee myös teknologiajätti No-

85 Kantola 2010, 118.

kian poikkeuksellisen vahva asema Suomessa. Yhtiöstä muodostui 1990-luvun Suomessa eräänalainen ikoni sekä symboli lamasta nousemiselle.

6.2.3 Ristiriitainen kehitys

Tutkimushenkilöistä erottautui toisaalta ryhmä, johon kuuluville edellisten vuosikymmenten kehitys näyttäytyi monin tavoin ristiriitaisena ja ongelmallisenakin. Vaikka talouskasvu eräänä kehityksen leimallisena piirteenä nousi vahvasti esille tässäkin ryhmässä, sen seurauksia arvioitiin myös varsin kriittiseen sävyyn. Talouskasvun hedelmien ei välttämättä koettu jakaantuneen oikeudenmukaisesti. Materialistiset arvot, itsekkyyys ja liiallinen kuluttaminen olivat monien mielestä nostaneet päätään. Seuraava opiskelija pohtii aluksi Suomen kansainvälistymiskehitystä. Hän kuvaa Suomen olleen hänen lapsuudessaan vielä hiukan syrjässä suuren maailman tapahtumista, vähitellen tilanne on kuitenkin muuttunut:

”Eli must niinku sillon kun olin pieni, niin sillon tää Suomi oli enemän tämmönen takapajula. Sillon just kaikki tapahtu vähän myöhemmin ja sillee, niinku jotenki vähän sulkeutuneemman olonen tai näin. Nyt te sitte ollaan menty paljon [...] niinku rakennettu kauheesti uusia asioita ja on sillee kansainvälistytty hirveesti ja näin.” (12)

Hänen mielestään kehitys ei kuitenkaan välttämättä ole lisännyt ihmisten onnellisuutta, pikemminkin päinvastoin. Kuluttaminen on noussut yhä keskeisemmäksi arvoksi:

”[...] Ei materiaallinen hyvinvointi on must ehkä laskenu, tai jotenki sillee et ihmiset ei oo niin onnellisii enää. Tai sitte niinku jahdataan just tämmösiä materiaalisia arvoi paljon enemmän ku sillon. [lapsuudessa].” (12)

Myös seuraavan puheenvuoron käyttäjä kuvaa lisääntyntä kuluttamista kriittiseen sävyyn:

”On eletty [...] tämmöstä kulutushysteriaa [...]. Et on niinku just sitä rahaa [alettu] käyttään muihin tämmösiin ei-niin-tärkeisiin asioihin.” (1)

Hän tosin arvioi, etteivät lisääntyneet kulutusmahdollisuudet ole koskeneet kaikkia. Samalla kun osa ihmisistä on vaurastunut, monet elävät niukkuudessa:

”Että joillakin on sitä rahaa tosi paljon mitä jää yli ja sit joillaki on niinku tosi tiukkaa. Että [...] sitäkään ei voi oikeestaan sanoo, et se on koko kansan hysteriaa. Et se on oikeestaan vähän niinku parempitulosten ihmisten ja perheiden.” (1)

Eräs opiskelija pohtii aluksi Suomen kehityksen myönteisiä puolia:

”Must tuntuu just et Suomi on jotenki aika just sellanen et on aika vapaa sananvalta ja just aika kehittyny maa sit ku vertaa yleisesti maailmas just sillee ja niinku kuitenkin aika suvaitsevainen ja oikeudenmukanen ja sillee. [...] kyl mä sillee aattelen et asiat on nyt jotenki ehkä vähän paremmin. Tai siis tarkoitan, et aika lyhyt aikavälihän tää on tää mun elämä sillee, mut niinku kuitenkin just sillee menny parempaan.” (4)

Toisaalta hän näkee muutoksessa myös huolestuttavia piirteitä. Samalla kun itsekkyyks vaikuttaa lisääntyneen, työnteko ja suorittaminen ovat nousseet yhä korostuneemmin esille. Toisenlaisiakin malleja elää olisi tarjolla: esimerkiksi Italiassa osataan tutkimushenkilön mielestä arvostaa myös pehmeitä arvoja:

”Ja muutenki niinku jotenki vaikuttaa, et Suomest tulee ain vaan enemmän semmonen [...] Et just niinku pyritään kauheest siihen yrittämiseen ja jotenki siihen niinku, tai just semmonen aika yksilö-

keskeinen niinku, semmonen jotenki ajattelutapa tai näin et. Jotenki se on sit toisaalt vähän niinku huolestuttavaa sillee, et jos Suomest tulee niiku ihan joku Japani. [...] No en nyt sit tiää taas, mikä nyt on jonkun Italian menestystarina taloudes. Mut siis jotenki sellanen mielikuva, just et niinku siellä ne ihmiset niinku [...] Et niil on jotenki paljon muutaki elämäs ku vaan se työ tai näin. Et se ei oo niinku niin hirveen tärkeetä ku sit taas vaik Suomessa.”(4)

Edellinen nuori viittaa epäsuorasti yksilöiden kasvaviin menestymispaineisiin. Tämä ei ollut yksittäistapaus: monet muutkin opiskelijat arvioivat ilmapiirin koventuneen kuten esimerkiksi seuraava henkilö:

”Samaan aikaa tapahtuu kehitystä, mut sit samaan aikaan [...] joissain asioissa mennään vaan taaksepäin ja [...] huonompaan suuntaan.[...] Et kasataan ihmisille liikaa paineita just sillee, et menestyttäis.” (3)

Yksilöllisten arvojen korostumista ja henkisen ilmapiirin kovenemista laman jälkeen on pohdittu paljon myös yhteiskunnallisessa tutkimuskirjallisuudessa. Esimerkiksi Hoikkala ja Roos kuvaavat laman jälkeisen Suomen mentaalista ilmapiiriä voimakkaan yksilöllistäväksi: jokainen saa rakentaa oman elämänsä perustan itse ilman valmiita malleja. Samalla yksilöt joutuvat viime kädessä kantamaan korostetun itsenäisesti vastuun omasta selviytymisestään.⁸⁶ Myös seuraava henkilö pohtii nuorille kasaantuvia paineita ja lisääntyvää kilpailua. Nyky-Suomessa hyväkään koulutus ei välttämättä takaa paikkaa vihreällä oksalla kuten eräs nuori kuvaa:

”Mun mielest siin just koulutukses ehkä vähän vaaditaan liikaa. Tai et pitää olla jotenki hirveen kouluttautunu, mut silti sä voit saada työtä, mikä ei vastaa sitä ollenkaan. [...] Tuntuu et on kauhee kilpailu siitä, et kuka pääse sinne työpaikkaan ja niin sanotaan. Tai et sun pitää olla niiku tosi hyvä ennen ku sä pääset minnekään ja tälle.” (2)

86 Ks. esim. Hoikkala & Roos 2000, 25–26; Helve 2002, 19.

Eräs opiskelija pohtii, voiko talouden myönteisestä kehityksestä ja lisääntyneistä kulutusmahdollisuuksista välttämättä vetää sitä johtopäätöstä, että asiat olisivat menneet parempaan suuntaan. Haastateltu arvioi yhteisöllisyyden hiipuneen yksilöiden välisen kilpailun kiihtyessä:

”Siis tottakai onhan talous edenny. Et ihmisil on enemmän varaa ostaa kaikkee, mut en mä tiiä tarkottaaks se suoranaisesti välttämättä et asiat on paremmin. [...] Et koko aika pitää suorittaa. Pitää pärjätä paremmin koulussa ja koulutusmahollisuudet kun ne paranee, niin toisaalta sit myös kilpailu kovenee ja vanhemmat tekee enemmän töitä ja koko ajan ihmisii pusketaan eteenpäin. [...] Oli se yhteisöllisyys ihan erilainen [lapsuudessa]. [...] Nyt on taas maailma ehkä menny yksilöllisempään suuntaan.” (9)

Opiskelijoiden arvioissa Suomen yhteiskunnallisesta muutoksesta oli tiettyjä yhteneväisiä piirteitä. Laman muisto nousi kuvauksissa esille painokkaasti. Se kuvattiin usein eräänlaiseksi taitekohdaksi, jonka jälkeen kehitys on saanut uudenlaisen suunnan. Nuorten näkemykset kansainvälistymisestä, laman jälkeisestä uudesta ajasta, talouden merkityksen kasvusta ja kilpailun lisääntymisestä voidaan nähdä myös kuvauksina 1990-luvun Suomessa tapahtuneesta laajemmasta yhteiskunnallisesta murroksesta, jonka myötä Suomi on integroitunut aiempaa voimakkaammin globaaliin kilpailutalouteen.

6.3 Nuorten tulkinnat eräistä yhteiskunnallisen kehityksen piirteistä

6.3.1. Tuloerot yksilöiden suoriutumisen heijastajina

Kun nuorten kanssa oli keskusteltu lähihistorian yleispiirteistä, heidän arvioitavakseen annettiin eräitä aikakauden yhteiskunnallisesta kehityksestä kertovia tilastoja. Tutkimushenkilöiden tarkasteltaviksi annettiin muun muassa tilasto tulonjaon kehityksestä 1990-luvun alkupuolelta lähtien. Siitä ilmenee, että suomalaisten tulokehitys on 1990-luvun puolestavälistä alkaen eriytynyt aiempaa selvemmin.

Ylimpien tuloluokkien ansiokehitys on ollut nopeampaa kuin muiden ryhmien. Kaikkein heikoimmin tulonjakokisassa ovat puolestaan menestyneet pienituloisimpaan kymmenykseen kuuluvat. Hoikkalan ja Pajun mukaan suomalaisilla nuorilla on taipumus selittää pärjäämistä tai pärjäämättömyyttä yhteiskunnassa ennen kaikkea yksilöiden omilla valinnoilla. Tämän tyyppinen ajattelutapa nousi varsin vahvasti esille myös tämän tutkimuksen haastatteluaineistosta.⁸⁷

Yksilönäkökulmaa painotettiin esimerkiksi tulojen eriytymiskehityksen selittävänä tekijänä. Yksilöiden suoriutumiseen palautuvia selitysmalleja korostivat erityisesti nuoret, jotka pitivät tulonjaossa tapahtuneita muutoksia oikeudenmukaisina tai ainakin tietyllä tapaa luonnollisina ja vääjäämättöminä. Nämä henkilöt painottivat muun muassa sitä, ettei joidenkin rikastuminen välttämättä ole muilta poissa. He selittivät tulokehityksen eriytymistä muun muassa parempituloisten ahkeruudella, luovuudella ja yritteliäisyydellä. Tämän tyyppisten ominaisuuksien palkitseminen muita suotuisammalla tulokehityksellä kuvattiin usein myös oikeudenmukaiseksi. Myös käsitys kehityksen vääjäämättömyydestä nousi toistuvasti esille. Monien nuorten mielestä markkinataloudessa on luonnollista, että jotkut menestyvät paremmin kuin toiset. Seuraavan henkilön mielestä eriytyvästä tulokehityksestä ei tulisi huolestua ainakaan niin kauan, kun kaikkien tulot kasvavat edes jonkun verran:

”No mun mielestä se sinänsä toi tuloerojen kasvu ei huono asia, jos kumminkin tuolla niinku toi, pienin tai siis ensimmäinen desiili, niin senkin tulot kasvaa.” (7)

Hän perustelee näkemystään muun muassa kannustavuuden näkökulmasta: jos ahkeroi, on moraalisesti oikein, että saa riittävän palkkion. Käsitys ahkeroinnista kasvavien tulojen taustalla saa hänet pohtimaan myös progressiivisen verotuksen oikeudenmukaisuutta. Hänen mielestään veroprosentin kasvaminen lisääntyneiden tulojen myötä on

87 Ks. esim. Hoikkala & Paju 2008, 289–291; van den Berg 2007, 284; Helve 2002, 20–21; Rubin 1998, 133.

epäoikeudenmukaista, koska tällainen järjestelmä ei kannusta tekemään enemmän töitä:

”No musta se [progresiivinen verotus] [...], ei tavallaan kannusta tienaamaan lisää ja tekemään enemmän töitä, et epäoikeudenmukaista.” (7)

Myös seuraava henkilö pitää tuloerojen kasvamista luonnollisena kehityksenä, johon ei tulisi liikaa puuttua. Tulot perustuvat markkinoiden toimintaan, siis pohjimmiltaan työvoiman kysyntään ja tarjontaan:

”Yleensähan siitä [tuloerojen kasvamisesta] vedetään johtopäätös, että se on paha, mutta en tiedä voiko siitä vetää sitä, jos siis ihmiset saavat enemmän korvausta siitä työstä tai saat paremman korvauksen työstä, niin onko se varsinaisesti väärin. [...] Ilmeisesti tämä on kuitenkin aika luonnollista, että vapaassa markkinataloudessa siis työvoiman kysyntä ja tarjonta vaihtelevat hyvin alakohtaisesti. Että missä on suuri kysyntä tarvitaan ammattilaisia joita ei ole kovin paljon, niin niille tietenki joudutaan maksamaan parempaa palkkaa kuin sitten sekatyömiehille, joita saa mistä vaan.” (8)

Kehityksen luonnollisuutta tuo esille myös seuraava vastaaja. Hänen näkemyksensä mukaan ei ole mitään erityistä syytä, miksi kaikkien ryhmien tulojen olisi tullut nousta samassa suhteessa:

”No siis periaattees esimerkiks just tää niinku työttömien tai vähävarasten kasvukäyrä [...] Siis sillee must se on niinku aika periaattees niinku luonnollinen, et se on kasvanu. Mut ei tietenkään oo niinku [...] Et se on ihan niinku sillee järkevää, tai et miks niinku työttömien ja opiskelijoiden tulot sillee oiskaan noussu ihan hurjasti.” (11)

Edellinen henkilö näkee suurempien tulojen taustalla neuvokkuuden ja kekseliäisyyden kaltaisia ominaisuuksia. Tässä yhteydessä hän nostaa esille pääomatulojen palkkatuloja lievemmän verotuksen. Pää-

omatuloilla vaurastuminen ei hänen mielestään ole epäoikeudenmukaista, koska palkkatuloja verotetaan Suomessa niin ankarasti:

”Et sit jos sä oot niiku onnistunu niis sun sijoituksissa. Et jos sä maksat vaik viiskyttä prosenttia veroo sun palkasta ja sit [...] sul on vaikka jotain investointeja, jotain erilaisia sijoituksia ja näin, niin kyl se on siin mielessä reiluu, et sit niist saa tai niist verotetaan vähemmän. Yksityiselle henkilölle sit jos ei oo mahdollisuutta saada siit palkast käteen kuukaudessa, nii on muita [keinoja].” (11)

Tuloerojen kasvamisen myönteisiä puolia korostaneet näkivät usein kehityksen johtuvan yksilöiden erilaisista ominaisuuksista: ne jotka ahkerivat tai ovat poikkeuksellisen kekseliäitä saavat suuremman osan kakusta ja näin myös kuuluukin olla. Siksi tulojen tasaaminen esimerkiksi progressiivisen verotuksen kautta on epäilyttävää. Eräs opiskelija ottaa voimakkaan moraalisen kannan hyvätuloisten keskimääräistä kovempaan verotukseen. Hänen mielestään se rankaisee ahkeria ja palkitsee tulonsiirtojen varaan jättäytyviä ”loisia”.

”Voisi ajatella että verotus on kuitenkin, jollei nyt varkautta, niin kuitenkin siis väärä niille ihmisille, jotka ovat kuitenkin niin sanotusti ota hiessä puurtaneet palkkansa tai muuten vaan tulojensa eteen. Siis tavallaan ahkeria ja hyvätulaisia rangaistaan. Tai ei siis suoraan, mutta progressiivinen verotus siis rankaisee näitä ryhmiä. Tai sitten helposti hyvinvointiyhteiskunta, korkean veroasteen yhteiskunta taas sitte palkitsee, jos saa käyttää tällaista ilmaisua loiset ja siis tällaiset, jotka ovat vapaaehtoistyöttöminä ja elävät sitten yhteiskunnan verorahoilla.” (8)

Seuraava opiskelija puolestaan kuvaa elämää pohjimmiltaan eräänlaiseksi darvinistiseksi selviytymiskamppailuksi, jossa kaikki eivät voi voittaa. Hän painottaa omien valintojen merkitystä sille, millaiseiksi tulot muodostuvat:

”Kyllähän se nyt vähän sillee menee et, ei kaikki voi voittaa. [...] Eihän se nyt tietysti hirveen hyvä asia oo et on paljon pienituloisia, mut toisaalt niiku omil valinnoil voi vaikuttaa siihen että minkälainen palkka on. Vaikka tietyst kaikil ei oo samoi lähtökohtii, mut kuitenkin.”
(13)

Edellinen vastaaja korostaa myös uhrauksia, joita esimerkiksi yrittäjät joutuvat tulojensa eteen tekemään, vaikka kaikki eivät kenties osaa niitä arvostaakaan:

”Mutta, toisaalta jos joku on uhrannu koko elämänsä sen yrityksen eteen, niin kyllähän se on ihan reiluu, et se saa siit jotain korvausta, mut toisaalta, ei noit osaa varmaan arvostaa noi kaikista vähempituloiset.” (13)

Eräs nuorista katsoo, että suomalainen yhteiskunta takaa kaikille tasarvoiset lähtökohdat. Mahdollisuuksien käyttäminen on kuitenkin yksilöiden vastuulla. Ne jotka menestyvät paremmin ovat ansainneet sen, siksi tuloeroja ei tulisikaan tasoittaa liiaksi:

”Suomi on mun mielest yhteiskuntana tehny sinänsä sillee tosi hyvin, just et antaa samanlaiset lähtökohdat niinku ja sillee. Et ite tai sillee et siinä sit päätät et mitä sä teet. [...] Ku kyllähän ne [hyvätuloiset] niinku [...] on tavallaan ansainnu sen.”
(19)

Tutkimushenkilöistä löytyi myös niitä, jotka eivät osanneet formuloida kovin täsmällisesti, tulojaon kehityksen taustalla vaikuttaneita seikkoja. Seuraava henkilö pitää yllättävänä, pienituloisten suhteellisen määrän kasvamista nopean talouskasvun aikana:

”Nii se on sillee tietyl taval aika jännä just et niiku talous kasvaa, mut sit myös pienituloisten määrä kasvaa. Et en mä nyt jotenki osaa keksii siihen sitä yhteyttä tällee äkkiseltää, et mist se sit johtuu.”(4)

Hän on kuitenkin ollut jo aiemmin tietoinen siitä, että varakkaiden määrä Suomessa on kasvanut viime vuosina. Hän arvioi ihmisten henkilökohtaisten ominaisuuksien ja sattumankin selittävän osaltaan kehitystä:

”Jos on hyvä tuuri tai se sattuu olee niin luova, et se keksii jonku hyvän yritysideoan ja sit se rikastuu tai siit tulee joku miljonääri sen avulla, et eihän siitä niinku muitakaan voi syyttää.” (4)

Seuraavat vastaajat eivät pitäneet tulonjaon eriytymistä erityisen myönteisenä kehityssuuntana. Kuitenkin myös he näkivät kehityksen taustalla ennen kaikkea yksilötasolle palautuvia tekijöitä:

”No en mä tiedä just sellaset niinku [...] Varmaan ammatinvalinnat ihan ja tällaset. En mä oikein osaa sanoa.” (10)

”En mä tiää voiks se vaikuttaa siihen et nyt ku on tullu paljo kaikkii täämösiä teknisiä laitteita. Ja sit jos on vähän vanhemmat ihmiset on töissä, nii ei ne niiku enää välttämät osaa käyttää niitä niin hyvin ku kaikki uudet nuoret tällaset tulevaisuuden tähdet.” (14)

6.3.2 Tuloerot yhteiskunnallisena ongelmana

Tutkimusjoukosta löytyi toisaalta myös opiskelijoita, jotka suhtautuivat kriittisemmin tulonjaon eriytymiskehitykseen. Kantaansa nämä nuoret perustelivat muun muassa erilaisilla demokratiaan ja tasa-arvoon liittyvillä aspekteilla. Seuraava nuori vaikutti olevan tietoinen eräästä tuloerojen kasvattamisen klassisesta perustelusta, jonka mukaan varakkaiden lisääntyvät tulot palvelevat lisääntyneen kysynnän ja tätä kautta syntyvien työpaikkojen myötä myös yhteistä hyvää. Hän ei kuitenkaan usko, että tällainen politiikka voisi pitkällä tähtäimellä rakentaa hyvin toimivaa yhteiskuntaa:

”No en mä nyt tiedä onks sellast tapahtunu niiku tähän päivään mennessäkään et se ois mitenkää toimiva ratkasu sillee, et antaa vaan

rikkaiden rikastuu ja sit luotetaan vaa siihen, et ne kuluttaa vaan rahaa sillee.” (3)

Eräs opiskelija katsoo, että kasvavat tuloerot eivät pidemmällä tähtäimellä välttämättä palveleedes suurituloisten etuja. Suuret erot toimeentulossa voivat hänen mielestään synnyttää asunnottomuutta ja köyhyyttä, jotka heijastuvat myös paremmin toimeentulevien elinymäparistöihin:

”Jos on kauheen isot tuloerot, niin mun mielestä ei sit niil rikkailkaan tai niil hyvätulosillakaan oo välttämät enää kauhee hyvä olla, koska sit just ne pienituloiset voi rupee riehuu ja kaikkee. Ja et jos on vaikk paljon tämmösii asunnottomii ja köyhii, niin kyl se vaikuttaa niiden hyvätulostenki siihen niinku yleiskuvaan ja tälleen.” (2)

Monet tuloerojen kasvuun kielteisemmin suhtautuvat nuoret nostivat kantaansa perustellessaan esille yhteiskunnalliseen tasa-arvoon liittyviä näkökohtia. Esimerkiksi seuraavan nuoren mielestä tuloerojen kasvun myötä ihmisten lähtökohdat ovat vaarassa muotoutua kovin eriarvoisiksi:

”Kyl mä oon niinku sen kannalla et periaattees kaikil ihmisil Suomes pitäis olla [...] niinku samat edellytykset tai mahdollisuudet elämään taloudellisesti. [...] Kylhän sitä pitäis niinku tuloeroi pienentää tääl Suomes just verotuksen kautta.” (1)

Eräät tutkimushenkilöt näkivät tuloerojen kasvun myös mahdollisena uhkana toimivalle demokratialle. Tulokehityksen eriytyminen voi esimerkiksi seuraavan nuoren mielestä jakaa yhteiskuntaa menestyjiin ja sivustakatsojiin:

”Kyl mäkin oon sitä mieltä et tohon [tuloerojen kasvamiseen] pitäis ehkä puuttuu. Koska must toi alkaa näyttää aika huolestuttavalta oikeesti toi tuloero. [...] Se alkaa vaikuttaa varmaan hirveen paljon esimerkiks just poliittisiin päätöksentekoon ja sellaseen, koska siel on

niin eri intressit noil kahel ryhmällä. [...] Kaikki verotukset ja sellaset niihin liittyvät kysymykset [...] Niis on hirveen hankala päästä mihinkään päätöksiin ja varsinki sit toi alemman tuloluokan ihmiset varmaan harvemmin pääsee vaikuttamaan ees niihin.” (17)

Myös seuraava nuori tarkastelee tuloerojen kasvamista hieman samantapaisesta näkökulmasta kuin edellinen henkilö. Ihmisten jakaantuminen köyhiin ja rikkaisiin voi hankaloittaa yhteiseksi hyväksi koetun poliittisen linjan löytymisestä:

”Se on vaan hyvä [kohtuulliset tuloerot], koska sit niinku just joku [...] Poliitiikkaa on ehkä vähän helpompi toteuttaa niinku just jonkun verotuksen sun muun osalta, kun jos niinku siel ois niiku näit ihmisii jotka ois ihan hirveen paljon rikkaampii ku sit taas toiset elää jossain hökkelikylissä.” (18)

Edellä lainattu nuori kertoo, ettei hän osaa kovin täsmällisesti hahmottaa, miksi tulokehitys on eriytynyt. Hän arvelee nopean talouskasvun osaltaan selittävän tilannetta. Hän viittaa myös laman jälkeen tehtyihin poliittisiin päätöksiin, joita hän ei kuitenkaan osaa kovin tarkasti yksilöidä:

”Varmaan se talouskasvu on ollu aika suures osassa siinä. Mut kyl must tuntuu, et siel on ollu jotain just erityist niinku laman jälkeen tehtyy. Jotain tällasii [...] ratkasui siel nyt on varmaan ollu jotenki mitkä on vaikuttanu.” (18)

Seuraava tuloerojen kasvuun kielteisesti suhtautuva tutkimushenkilö ei pidä Suomen verotusta kaikilta osin oikeudenmukaisena. Hänen mielestään verotus voisi olla selkeämmin pienituloisia suosivaa, näin myös tuloerojen kasvuun olisi mahdollista puuttua tehokkaammin:

”Ne kaikki verotuslait ja nää ei välttämät oo ihan oikeudenmukasii kaikille. [...] Just pienitulosten se veroprosentti pitäis olla, niiku, sel-

västi pienempi ja, sitten taas hyvätulosten selvästi suurempi, nii sillähän se sit vois talttuu.” (1)

Seuraavan puheenvuoron käyttäjä on huolestunut tulojen eriytymiskehityksestä, koska se on hänen mielestään lisännyt ihmisten eriarvoisuutta sekä yhteiskunnallista kahtiajakoa voittajiin ja häviäjiin. Hän toivoo, ettei yhteiskunnallisen kehityksen suunta muotoutuisi pelkäänsä suurituloisten ehdoilla.

[...] ”Nuo tilastot kyllä jotenki tuo mieleen semmosta, että et kyllä se nyky-yhteiskuntaki on aika tolleen on [...] siis sitä eriarvosuutta ja kahtiajakoa ja semmosta, et pientulokset lisäänty ja sitten suurituloilla menee aina vaan paremmin tai semmosta.” (6)

Edellinen henkilö nostaa tässä yhteydessä esille myös Suomessa tehdyt verotusratkaisut. Esimerkiksi pääomatulojen palkkatuloja alempi veroprosentti vaikuttaa hänen mielestään omalta osaltaan tulonjaon eriytymiseen. Opiskelija kertoo, että asiasta on aivan äskettäin keskusteltu käytännön esimerkin valossa sekä oppitunnilla että kaverien kesken:

”Joo meil on tänään ollu hauskaa. Meil oli ihan tuolla yhdellä tunnilla ja ruokalassa kans puhetta siitä, että onks se niinku reilua että esimerkiksi Hjallis Harkimon vuosittaiset verot, mitä se maksaa nii on pienemmät kun jonkun perusduunarin koska, se raha mitä tulee nii se on justiin tämmösiä pääomatuloja tai vastaavia.” (6)

Nuorten näkemykset tulokehityksen eriytymisen syistä ja seurauksista jakaantuivat. Osa tutkimushenkilöistä näytti omaksuneen talouden lakien determinististä luonnetta korostavan ajattelutavan, jossa markkinat ovat tavallaan ottaneet poliitikkojen paikan yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden säätelijöinä: ne jotka ahkeroivat, yrittävät ja hankkivat itselleen markkinoilla haluttua osaamista menestyvät. Erityisesti tässä ryhmässä nousi esille erilaisia markkinaorientoituneeseen puhetapaan liittyviä termejä kuten kannustavuus, palkitse-

minen tai luonnollisuus. Monet haastatellut kuvasivat markkinoiden toimintaa eräänlaiseksi luonnonvoimaksi: ei ole järkevää eikä toisaalta oikeudenmukaistakaan puuttua sellaiseen, jonka perimmäisenä syynä ovat talouden lainalaisuudet. Toisaalta tutkimusryhmässä oli myös niitä, jotka tarkastelivat tulonjakoa laajempänä yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvänä kysymyksenä. Näille vastaajille tulonjako näyttäytyi ainakin jossain määrin myös poliittisena kysymyksenä, jota ei tulisi tarkastella pelkästään markkinoiden tehokkuuden tai yksilöiden suoriutumiseen liittyvistä näkökulmista.

6.3.3 Verotus ja pohjoismainen malli

Haastattelussa siirryttiin seuraavaksi hyvinvointivaltioon ja verotukseen liittyviin teemoihin. Tutkimushenkilöille näytettiin tässä yhteydessä tilasto Suomen keskimääräisessä tuloveroasteessa tapahtuneista muutoksista 1990-luvulta alkaen. Kuvaajasta käy ilmi, että verotus on ollut viime vuosina laskusuunnassa. Tutkimushenkilöitä pyydettiin kertomaan, mitä mieltä he ovat verotuksessa tapahtuneista muutoksista ja millaisia seurauksia he arvioivat verojen laskemisella olleen.

Nuorten näkemyksiä hyvinvointivaltiosta tarkasteltaessa on hyvä muistaa, että käsite on varsin moniselitteinen ja kiistanalainenkin. Varsin yleisellä tasolla liikkuvan määritelmän mukaan hyvinvointivaltiolla tarkoitetaan yleensä julkista sektoria johon kuuluvat sekä valtio että kunnat. Sen keskeisenä piirteenä voidaan nähdä kyky kansalaisten toimeentulon turvaamiseen silloin, kun se erilaisten elämäntilanteiden takia on uhattuna. Hyvintivaltion tehtäväalueisiin on yleensä luettu myös väestön yleisen hyvinvoinnin lisääminen sosiaali- ja terveyspalveluilla sekä koulutuksella. Kaikkia läntisen Euroopan maita voidaan periaatteessa kutsua hyvinvointivaltioiksi. Tästä huolimatta niissä toteutetut ratkaisut eroavat merkittävästi toisistaan. Esimerkiksi verotuskäytänteet ja erilaisten toimijoiden vastualueet poikkeavat voimakkaasti toisistaan.⁸⁸ Esimerkiksi Ruotsissa ja Ranskassa julkis-

88 Rostgaard & Lehto 2001, 137–165, Kosonen 2006, 27–31.

ten menojen osuus bruttokansantuotteesta on merkittävästi suurempi kuin vaikkapa Britanniassa tai Espanjassa.⁸⁹

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret käyttivät hyvinvointivaltio-termin ohella usein myös hyvinvointiyhteiskunnan käsitettä. Termit sisältävät näennäisestä samankaltaisuudestaan huolimatta ideologisesti erilaisen arvolatauksen. Hyvinvointiyhteiskunta-puhe yleistyi 1990-luvulla, kun julkiseen sektoriin alettiin kohdistaa erityyppisiä leikkausvaatimuksia. Uudenlaisella määritelmällä haluttiin suunnata huomiota erilaisiin markkinaehtoisin ratkaisuihin sekä yksilöiden ja perheiden omaan vastuuseen. On vaikea sanoa, kuinka tietoisesti tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret käyttivät erilaisia termejä. Vasta tutkimushenkilöiden puhetta tarkemmin analysoimalla oli mahdollista muodostaa kuvaa todellisista asenteista. Periaatteellisella tasolla tutkimushenkilöiden keskuudessa näytti vallitsevan varsin vahva kannatus hyvinvointivaltiota kohtaan. Nuorten näkemykset alkoivat polarisoi-
tua vasta, kun puheeksi otettiin verotuksen kaltainen konkreettinen asia, jolla on suora yhteys esimerkiksi julkisen sektorin kokoon ja yksilöiden nettotuloihin.

6.3.4 Aleneva verotus talouden tehostajana ja yksilöiden valinnanmahdollisuuksien lisäjänä

Tutkimusjoukosta löytyi runsaasti nuoria, jotka pitivät verojen laske-
mista selkeästi myönteisenä kehityssuuntana. Positiivista suhtautu-
mista aleneviin veroihin perusteltiin muun muassa oikeudenmukai-
suudella. Monet katsoivat, että omalla työllä ansaitut rahat kuuluvat
ensisijaisesti sille, joka niiden eteen on ahertanut. Myös pragmaatti-
semmat syyt nousivat esille. Verojen alentamisen katsottiin ruokkivan
talouskasvua ja synnyttävän työpaikkoja. Eräät vastaajat korostivat
voimakkaasti verotuksen kannustavuuden tärkeyttä. Seuraava hen-
kilö pitää erityisesti yritystoiminnan kehittymisen kannalta tärkeänä,
että verotuksen trendi on aleneva. Hän korostaa myös kannustavuuden
tärkeyttä:

89 Veronmaksajain Keskusliitto 2008.

”Jos siit pitää melkein puolet antaa pois, nii sehän ei kannusta ihmisi sille alalle.” (9)

Alenevan verotuksen rationaalisuutta ei perusteltu pelkästään yksilöihin palautuvalla oikeudenmukaisuudella. Se kuvattiin toisinaan myös yhteiseksi eduksi: verojen alentuessa kaikki hyötyvät esimerkiksi työllisyyden kohetessa ja kilpailukyvyyn parantuessa. Seuraava vastaaja painottaa verotuksen alentamisen myönteisiä vaikutuksia työllisyydelle:

”No siis sitähän sanotaan, et alempi verotusaste luo lisää työpaikkoja.” (21)

Edellä lainattu opiskelija korostaa järkevän taloudenpidon asettamia vaatimuksia verotukselle. Verotuksella on hänen mielestään tietty järkevä taso, jonka yli ei voi mennä, ei edes oikeudenmukaisuuden nimissä. Rajat ja reunaehdot toiminnalle asettaa globalisoituva talous, jossa raha ei tunne rajoja samalla tavoin kuin joskus aiemmin. Liiallinen idealismi verotuksen suhteen voi opiskelijan mielestä johtaa yhteisen hyvän kasvamisen sijaan tuhoisaan kierteeseen, jossa varakkaat äänestävät jaloillaan. Hän pohtii, voiko kohtuullinen verotus ylipäänsä olla yhdistettävissä toimivaan sosiaaliturvaan:

[...] ”Toisaalta eihän nyt voi missään viideskympis huidella noi tulo-veroasteet. Et kyl se, se pitää olla järkevällä tasolla. [...] Siin on just se, et niinku pelottaa se, et niinku oikeudenmukaisuuden nimissä ajetaan pääoma ulkomaille. Niin se et, onks se sit niinku et jes meil on oikeudenmukanen verotus et rikkailta menee yhtä paljon ku köyhiltä, mut sit niinku yhtään rikasta ei enää asu Suomessa ja yritykset lähete pois ja loppujen lopuks kaikki on työttömii. [...] Jotenki mä en oo koskaan päässy selville siitä oisko sille mahdollisuutta kuitenkin. Siis oisko se realistinen mahdollisuus, et pidettäis niinku hyvä toimiva sosiaaliturva ja niinku kuitenkin kohtuulliset verot et ihmiset jaksais viel käydä töissäkin niin. Se on vähän jääny niinku epäselväks.” (21)

Eräissä muissakin puheenvuoroissa viitattiin kovenemaan verokilpailuun, jonka katsottiin asettavan varsin tiukkoja reunaehtoja yksittäisten valtioiden toiminnalle. Seuraava nuori pitää veronalennusten hyvänä puolena sitä, että ihmiset eivät muuta niin helposti ulkomaille matalamman verotuksen houkuttelemina. Toisaalta verojen laskeminen voi johtaa palvelujen heikkenemiseen:

”On se [verojen alentaminen] ihan hyvä siltä kannalta, että sitte niinku ihmiset ei välttämättä muuta niin helposti ulkomaille sen takia et siel ne sais pitää enemmän siit rahastaan. Sit toisaalt onhan niinku [...] Ei palveluillakaan mee välttämättä niin hyvin tällä hetkellä ainakaan. Et on se sillee taas huono juttu. [...] (16)

Seuraavassa vastaajassa verojen alentaminen herätti jossain määrin ristiriitaisia tunteja. Hän suhtautuu periaatteessa myönteisesti veronalennuksiin, koska alentuvien verojen myötä ihmisten vapaus päättää itse rahojensa käytöstä lisääntyy. Korkeat verot estävät hänen mielestään oman työn hedelmistä nauttimisen:

”Niä ei ei pääse nauttii siit niiku, jos näin voi sanoo, niin oman työn hedelmistä.” (15)

Toisaalta opiskelija pitää verojen laskemista myös ongelmallisena: kehitys voi heikentää verovaroin maksettavia palveluita kuten hampashoitoa:

”Niä sit ne just tulee heikommiks kaikki palvelut, jos niihin ei riitä rahaa. [...] Niä sinnehän on ihan kauheet [...] Jos sä haluut jonneki hammaslääkäriin nii sun se jono voi olla niinku monta kuukautta.” (15)

Myös seuraava nuori suhtautuu periaatteessa myönteisesti verojen alentamiseen ja pitää verotuksen kannustavuutta tärkeänä. Toisaalta hän katsoo, että yhteiskunnallinen malli, jossa tulonjako on suhteelli-

sen tasaista, toimii hyvin. Hän ei halua Suomen yhteiskunnallisen kehityksen johtavan Yhdysvaltain kaltaiseen jyrkkään kahtiajakoan:

”Mun mielestä se [kysyttäessä, miten suhtautuu Suomen useimpiin muihin maihin verrattuna suhteellisen mataliin tuloeroihin] on niinku hyvä juttu koska mä en pidä yhtään esimerkiks siitä mikä USA:ssa se tilanne on et siel nyt tuloerot on kauheen semmoset isot, et mun mielest Suomes on kuitenkin suhteessa hyvä tilanne. Et eihän tääl mitään slummeja oo, eikä niiku rikkaat kai mitään oo sellasii mitään multimiljardöörejä.” (9)

Monet tutkimushenkilöt kuvasivat suomalaista verotusta hyvin ankaraksi ja progressiota jyrkäksi.

Tämä saattaa vaikuttaa osaltaan siihen, että eräät nuoret suhtautuvat verojen alentamiseen myönteisesti, vaikka he toisaalta olivat huolestuneita julkisten palveluiden tason heikkenemisestä. Tämäntyyppinen asennoituminen ilmenee esimerkiksi seuraavan nuoren puheenvuorosta:

[...] ”Tuntuu myös aika epäreilult ku aattelee, et jos joku saa tosi paljon palkkaa niin loppujen lopuks sille jää siit käteen suunnilleen saman verran, kuin jollekin joka tekee kevyempää työtä ja saa vähemmän palkkaa. [...] Nii sit ne just tulee heikommiks kaikki palvelut jos niihin ei riitä rahaa.”[...] (16)

Edellisen vastaajan mielestä esimerkiksi terveydenhoidon taso on heikentynyt. Hän on tästä samaa mieltä toisen tutkimushenkilön kanssa, jonka kanssa häntä haastateltiin yhtäaikaan:

”No kyl ne [julkiset palvelut] sillee kai ihan ok:sti toimii, mut ehkä ne on menny sit huonompaan must tuntuu kuitenkin, just joku terveydenhoito. [...] (16) Nii sinnehän [julkiseen terveydenhoitoon] on ihan kauheet jonot. jos sä haluat jonneki hammaslääkäriin nii sun se jono

voi olla niiku [...] (15) Monta kuukautta.” (16) [täydentää edellisen puheenvuoron käyttäjää]

Eräät verojen alentamiseen myönteisesti suhtautuvat toivat formuloidummin esille sen, että alentunut verotus vähentää julkisen talouden tuloja. Vaakakupissa painoi usein kuitenkin enemmän se, että ihmiset saavat lisää vapautta päättää itse rahojensa käytöstä, kuten seuraava henkilö katsoo:

”Kyl se [verojen laskeminen] mun mielest on ihan hyvä asia, vaik se tietysti tarkoittaa sit sitä, et valtiol on vähemmän rahaa, niinkun johonkin muuhun laittaa. Mut sit ihmiset saa tietysti [...] ku se on kaikilta niinku, kaikkii koskettaa se, nii sit ihmisillä on kaikil enemmän rahaa niinku tavallaan ittellään.” (13)

Myös seuraava nuori arvioi, että verotuksen alentaminen voi heikentää julkisia palveluja ja merkitä niitä käyttävien ihmisten aseman heikentymistä:

”Onhan siinä tietysti omat huonot puolensa. Et jos ei vaikka sitte, jollain köyhemmillä ihmisillä oo varaa ostaa esimerkiks mitään yksityisiä palveluita ku valtion verorahoilla ei julkisia palveluita rahoteta, tietysti se on niille ongelmallista.” (7)

Hänen mielestään olennaisempaa on kuitenkin ihmisten oikeus saada itse päättää ansaitsemiensa rahojen käytöstä. Tällöin ihmiset voivat käyttää säästönsä itse parhaaksi katsomallaan tavalla, eikä heidän tarvitse osallistua muiden käyttämien palveluiden rahoittamiseen. Hänen mielestään verotuksen keventämistä voitaisiin hyvin jatkaa. Tämä olisi mahdollista julkisia menoja karsimalla:

[...] ”Et jos sä teet työtä ja saat rahaa, niin sit se on sun omaa rahaa, jonka sä käytät mihin haluut. [...] Et ihmiset vois mennä yksityiselle lääkärille tai muille palveluille, jos ne tarttee, ettei sitte tarte maksaa muitten palveluita. [...] Mut mun mielestä se on lähinnä hyvä asia,

että toi tuloveroaste laskee. [...] Pitäis ennemmin niinku keventää verotusta ja karsia niitä palveluita.” (7)

Eräs nuorista nostaa verotusta pohtiessaan esille, julkisen sektorin ongelmallisen perusluonteen: rahaa käytetään ”kaikkeen tehottomaan”, ilman että veroja [eniten] maksavat ihmiset tästä suurestikaan hyötyvät:

”On se aika järkyttävää että valtio ottaa melkein puolet heidän suurella vaivalla ansaitsemistaan rahoista, ja he voi sitten käyttää kaikkeen tehottomaan. Siis otetaan joka tapauksessa pois ihmisiltä niin, että se ei paljonkaan heitä hyödytä, niin kyllä se tuntuu vähän väärältä.” (8)

6.3.5 Verotus tasa-arvoisten mahdollisuuksien takaajana

Tutkimushenkilöiden joukosta löytyi toisaalta monia nuoria, jotka kyseenlaistivat verojen laskemisen mielekkyyden. He perustelivat näkemyksiään muun muassa sillä, että toimiviin julkisiin palveluihin perustuvan hyvinvointivaltion ylläpitämiseen tarvitaan riittävästi resursseja. Seuraava vastaaja katsoo korkeiden verojen taanseen hyvin toimivan yhteiskunnan, jossa yksilöt eivät joudu kohtuuttomasti vastaamaan omista riskeistään:

”Kyllän korkea verotus aika hyvin näyttää takaavan sen, että sitte siellä on tarjolla hyvät julkiset terveyspalvelut ja koulut ja tämmöset. Että kylhän se on semmonen asia, mistä niinku on hyvä pitää kiinni et ne säilyy. Ettei mee ihan semmoseen amerikkalaiseen, et kukin on oman onnensa seppä ja pitää olla sairausvakuutus, et sut otetaan yli-päätään sairaalaan.” (6)

Edellisen henkilön hieman ristiriitainen suhtautuminen verotukseen ilmenee, kun hän pohtii verotuksen ja erilaisten verorahoilla kustannettujen palveluiden välistä suhdetta. Vaikka tutkimushenkilö näkee korkeassa verotustasossa paljon hyviä puolia, hän kuvaa verojen laske-

mista periaatteessa myönteisenä asiana. Toisaalta hän haluaisi säilyttää toimivat julkiset palvelut:

”Mut en mä toisaalta en mä oo valmis oikein luopumaan mistään näistä palveluistakaan, mitä meillä on. Et siitä ei ainakaan mielellään sais mistään tämmösist peruskouluista ja terveydenhoidosta, niin niistä ei ainakaan [...] Mikä se on se yhtälö, millä se sitte toimis, että voitais laskee veroja mut silti ei niinku ois pois tästä nykyisestä palveluntarjonnasta.” (6)

Seuraava vastaaja arvioi progressiivista verotusta sekä yksilöiden henkilökohtaisesta näkökulmasta että laajemmasta kontekstista. Hän kertoo ymmärtävänsä, että alenevien verojen myötä lisääntyvät kulutusmahdollisuudet viehättävät monia. Käsitys suhteellisen korkean verotuksen roolista yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden edistäjänä näyttää kuitenkin painavan vaakakupissa enemmän: hän painottaa verorahojen roolia esimerkiksi tasa-arvoisen terveydenhuollon takaamisessa myös pienituloisille:

”No ihmisethän aina itte valittaa just sillee, et verot nousee ja haluis et verot laskee. Et tietty niiku sillee henkilökohtasesti aateltuna, nii se huono puoli on just se, et sit jää vähemmän palkkaa käteen mitä isompi se veroprosentti sit on. Mut sit niiku toisaalt just, et sit se verotus just tasaa sitte vähä niit tuloeroja. [...] Just se mihin ne verorahat sit käytetään [...] Et se sit kans just takaa sitä tasa-arvosuutta tai sillee. Just et jos verorahoil vaik maksetaan terveydenhuollon noit kustannuksii nii sit sellaset ihmiset joil ei ois niihin muuten varaa saa sit kuitenkin sitä hoitoo ja sillee, tai saa ainaki just niiku halvemmalli tai näin.”(4)

Edellinen henkilö pitää erityisen tärkeänä sitä, että erilaisen lähtökohdan omaavat ihmiset saavat tasa-arvoiset lähtökohdat elämässään. Hän ei halua Suomeen Yhdysvaltain mallia, jossa varallisuus vaikuttaa voimakkaasti esimerkiksi kouluttautumismahdollisuuksiin:

”Sit jossain Yhdysvallois just nii ne yliopistotki maksaa ihan mielettömii summii tai näin. Et Suomes on kuitenkin sillee aika tasa-arvosesti järjestetty se koulutus. Ja just sillee, et ku lukioonki haetaann nii haetaan kuitenkin niiku keskiarvolla, eikä sit niiku, vaik et kuka maksaa eniten tai sillee. Et mun mielest se on kuitenkin just tosi tärkeet, et kaikil ois just samanlaiset mahdollisuudet koska vaik jotkut lapset syntyyy nii eihän se niiku oo mitenkään tavallaan niiku niitten ansiota tai sitte vika sillee jos ne on köyhästä tai rikkaast perheest.” (4)

Myös seuraavat nuoret suhtautuvat korkeahkoon verotukseen periaatteessa myönteisesti. He katsovat, että se antaa mahdollisuuksia kansalaisten tasa-arvoisten lähtökohtien takaamiseen esimerkiksi erilaisten julkisten palveluiden avulla:

”No ei aina koska se on sit taas jostain pois ne rahat. [...] Et maksetaa vähä enemmän ja sit on just kaikki terveydenhoidot ja saa sosiaali-palvelui, eikä oo sillee ku jossain jenkeis, vaik et jos sul ei oo vakuu-tust nii sit sä et välttämät pääse sairaalaan tai sillee.” (2)

[...] ”Meil on loistava terveydenhuolto ja koulutusjärjestelmä, niin kyl mun mielest korkee verotus on ihan mukava hinta siitä turvallisuudesta, mitä siinä tulee mukana. Et tietää, et jos on sairas nii saa apua, ei jää ainakaan lukutaidottomaks tai mitään tällasta, saa aina yleissivistyksen.” (20)

Edellisen henkilön tapaan eräät muutkin vastaajat nostavat esille myös sivistyksellisen tasa-arvon aspektin. Seuraava opiskelija pitää tiede- ja taideyhteisöjen saamaa julkista rahoitusta tärkeänä. Hän pohtii myös verotuksen ja kuluttamisen välistä yhteyttä. Hänen mielestään alentuvat verot voivat lisätä kulutusta ja sitä kautta kiihdyttää ympäristötuhoa:

”No mä ite kannatan ehkä korkeempiverosempaa yhteiskuntaa sillee, että niinku on pienemmät erot ja näin. Niinku ihan ympäristönkin kannalta ja sillee. Sillon kun on valtion tukemia asioita, niin sillon

monet tiedeyhteisöt ja taideyhteisöt saa tarpeeks rahaa itselleen.[...] Ja sitte, että matala verotuskannustaa kuluttamista ja tämmöst niiku ympäristön tuhoamista, joka nyt ei oo tällä hetkellä kovin suotavaa. [...] Pitäis pistää niiku pikkasen rajaa tälle: tää on vähän sairaalloist jotenki tää kuluttaminen välii.” (12)

Edellinen nuori edustaa haastatteluaineistosta esille noussutta ryhmää, jota voidaan kuvata perinteisen pohjoismaisen hyvinvointimallin kannattajiksi. He painottivat julkisen sektorin osuutta paitsi erilaisen palveluiden tuottamisessa niin myös tasa-arvoisten lähtökohtien takaamisessa. Tämä ajattelu näkyi myös suhtautumisessa verotukseen: korkeahko verotus ollaan valmiita hyväksymään hintana toimivaksi ja oikeudenmukaiseksi koetusta yhteiskunnasta. Kokonaisuutena arvioiden nuorten näkemykset vaikuttivat kuitenkin varsin polarisoituneilta. Osa haastatelluista suhtautui verotukseen ja hyvinvoinnin jakautumiseen tavalla, jota voi kutsua yksilöllistä vastuunottoa ja kannustavuutta painottavaksi näkökulmaksi. Tähän ryhmään kuuluvat nuoret pitivät julkista valtaa ainakin jossain määrin epäoikeudenmukaisena tai epäilyttävänä tulonjaon säätelijänä. Alhaisemman verotuksen arvioitiin tuovan talouteen dynaamisuutta ja synnyttävän työpaikkoja. Kielteistä suhtautumista korkeaan verotukseen näissä puheenvuoroissa perusteltiin usein myös erilaisilla globaalin talouden asettamilla reunaehdoilla. Korkean verotuksen riskinä pidettiin esimerkiksi hyvätuloisten laajamittaista muuttoa ulkomaille.

Tutkimusryhmästä löytyi myös nuoria, joiden ajatukset verojen leikkaamisesta olivat ristiriitaisempia. He pitivät verojen alentamista usein periaatteessa myönteisenä kehityksenä, mutta näkivät siinä myös riskejä, kuten erilaisten palvelujen heikkenemisen. Molemmilla edellä kuvattujen ryhmien jäsenillä oli, eräin poikkeuksin, periaatteessa myönteinen näkemys hyvinvointivaltiosta tai -yhteiskunnasta. Näkemykset alkoivat jakaantua voimakkaammin vasta kun teemaksi nousi verotus. Tällöin erilaiset näkemykset siitä, miten hyvinvointipalvelut tulisi rahoittaa nousivat pinnalle.

6.4. Tulevaisuus puntarissa

Haastattelun loppupuolella siirryttiin tulevan kehityksen arviointia koskeviin teemoihin. Modernin länsimaisen ajattelun eräs tärkeä kulmakivi on ollut menneisyyden ja tulevan välinen jännitteinen suhde. Jo tapahtunut on synnyttänyt erilaisia odotuksia tulevaisuuden suhteen. Toisaalta tuleva kehitys ei ole näyttäytynyt sattumanvaraisena vaan sen on katsottu olevan nimenomaan ihmisen tietoisien toiminnan näyttämö: tulevaisuus on siis sellainen, millaiseksi se päätetään rakentaa.⁹⁰ Viime vuosikymmeninä länsimaisen tulevaisuutta koskevan ajattelun on toisaalta arvioitu muuttuneen aiempaa pessimistisemmäksi: tavallisten ihmisten vaikutusmahdollisuuksiin ei uskota talouden voimien hallitsemassa maailmassa.⁹¹ Tässä tutkimuksessa haastatelluilta nuorilta kysyttiin aluksi, millaisena he näkevät Suomen kehityksen lähivuosikymmeninä. Myöhemmin teemaa syvennettiin ohjaamalla keskustelua siihen, millaisia toiveita tutkimushenkilöillä on tulevan yhteiskunnallisen kehityksen suhteen.

6.4.2 Uhkakuvia ilmassa

Suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa vahvasti esille nousseet uhkakuvat näyttivät löytäneen tiensä myös tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten tulevaisuuspuheeseen. Nuoret eivät useinkaan kuvaa tulevaa yhteiskunnallista kehitystä erityisen myönteiseen sävyyn, pikemminkin esille nostetaan usein näköpiirissä olevat vaikeimmat ajat. Nuoria huolestuttavat esimerkiksi väestön ikääntymiskehityksen seuraukset. Monet odottavat tulevaisuudelta myös korkeampia veroja ja työurien pidentymistä seuraavien nuorten lailla:

[...] ”Noi suuret ikäluokat kun jää eläkkeelle, nii sit tavallaan meille tulee se enemmän [...] Et meidän pitää tehdä paljon enemmän työtä ja just maksaa niitä verotuloja ja niinku niit saadaan hoidettuu.” (14)

90 Ks. Kettunen 1994, 76; Kettunen 2003, 9–21.

91 Ks. esim. Füredi 1992, 1-2; 237–240.

”No aika paljon mietityttää toi väestön ikääntyminen nyt sillee. Et miten paljon se tulee vaikuttaa sit justiin esimerkiks meidän ikästen työtehtäviin ja työtaakkaan ja verotukseen ja semmoseen. Että kylhän meillä niinku on kovemmat työajat. [...] Et kyl meiltäkin edelleen varmaan odotetaan, et töissä pitää olla aika pitkään ennen ku sit ite pääsee eläkkeelle.”(6)

Myös seuraava nuori viittaa tulevaisuuden uhkakuviin. Hän nostaa esille muun muassa globalisaatiokehityksen muodostaman uhan työpaikoille sekä eläkepommin. Opiskelija arvioi epäedullisen väestörakenteen kehityksen saattavan merkitä tulevaisuudessa julkisten menojen leikkauksia:

”No, pelkään vähän et ei oo yhtä hyvin asiat. Lähinnä siks, että globalisaatio vie työpaikkoja väkisinki ihan valtavan määrän. Ja toki nyt Suomella on periaattessa tätä eläkepommiakin. Suomella väestö [...] vähenee tulevaisuudessa. [...] Miten sit nää kaikki verot, että pitääks meiän alkaa tinkimään hyvinvoinnista. [...] Että vähemmän veronmaksajia [...] Tarvitaan enemmän palveluita: mistä se sitte otetaan pois, että lähteeks se esimerkiks koulutuksesta.” (20)

Eräät muutkin tutkimushenkilöt viittaavat globaaliin kehitykseen, joka voi olla pienen maan kannalta epäsuotuisaa. Seuraavissa vastauksessa on piirteitä usein julkisessa talouskeskustelussa esille nousseesta näkemyksestä taantuvasta ja uhanalaisesta Euroopasta, jota tulevaisuudessa uhkaa kehityksen keskiöstä sivuunjääminen:

”No mä oon tämmönen, semmonen ajattelija, että mä ajattelen [...] että Kiinaan ja Kauko-itään menee sitte enemmänki tää painopiste. Et sitte taas jonneki Eurooppaan kaikkien ilmastonmuutoksen ja tämmösten takia niin tulee hirveesti kaiken maailman pakolaisii.”(12)

”On puhuttu, et Eurooppa on illassaan ja et Euroopan talous tulee vähitellen hiipumaan, tai tulee jäämään jälkeen. En tiedä, onko se totta, mutta tällasia mielikuvia tulee.” (8)

Eräs opiskelija pelkää globaalien uhkakuvien konkretisoituvan vielä hänen elinaikanaan kiihtyväksi kamppailuksi niukkenevista resursseista:

[...] ”No siis nyky maailman tommonen maailmantalous pyörii aika lailla luonnonvarojen, fossiilisten polttoaineiden varassa. Ne kallistuu koko ajan ja harventuu koko ajan. Sit ku yhtälöön lyödään vielä ilmastonmuutos, joka tulee aiheuttaa ruokapulaa aika pahasti, tai siis kaikennäköstä mitä ei voi ees ennustaa. Mut siis ruoka, vesi tulee loppumaan ja ihmisii, jos tulee kakstuhatviiskyt mennessä kolme miljardii vielä tähän lisää päälle, niin veikkaan et siis mäkin nään elinaikanani vielä aika karuu toimintaa.” (21)

Kehityksen kulkua voi hänen mukaansa olla kuitenkin erittäin hankalaa muuttaa. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen torjunnasta ja luonnonvarojen riiston lopettamisesta puhutaan paljon, mutta konkreettiset toimet ovat tähän mennessä olleet vähäisiä:

[...] ”Kyl sitä toivoo mut ei ne [...] Vähän ehkä saadaan asioita paremmalle mallille, mut et vaikuttaaks semmoset pikkuteot niinku yhtään mihinkään, niin vähän epäilen. [...] Lähinnä mä toivon, et ite vielä pystyy elää vaikka semmosessa Suomessa, mikä ei joudu niinku sotimaan niinku elintilastaan elämäni. Mut siis kyl tää vähän synkält vaikuttaa.” (21)

Eräs opiskelija näkee tulevaisuuden tietyllä tapaa ristiriitaisena. Henkilökohtaisen elämän tasolla hän ei odota suuria mullistuksia. On vaikeaa uskoa, että asiat alkaisivat mennä todella huonoon suuntaan. Perheen ostama uusi asuntokin viestii tulevaisuudenuskosta:

”Et en mä tiiä. Sitä on jotenki vaikee sillee sanoo. [...] Ainakaan mul ei oo siit jotenki mitää hirveet huolta [oman henkilökohtaisen elämän ja lähipiirin tulevaisuudesta] Et mä jotenki en pysty näkee, et asiat menis jotenki hirveen huonoiks tai sillee. [...] Meiänki perhe osti just äsken uuden asunnon.” (4)

Toisaalta edellä lainattu opiskelija on huolestunut lisääntyvästä yksilökeskeisyydestä ja siitä, että asioita mitataan yhä enemmän rahassa. Haastateltu kertoo toivovansa, että tulevaisuudessa ihmiset suuntaisivat mielenkiintoaan myös yhteisiin projekteihin kuten ympäristöstä huolehtimiseen ja heikommassa asemassa olevien kansalaisten aseman parantamiseen. Tällä hetkellä juuri vanhusten ja lasten kaltaiset ryhmät joutuvat hänen mielestään ensimmäisiksi uhreiksi, kun menoista säästetään. Opiskelijan puheenvuorosta välittyy vaikutelma, että kustannustehokkuuden nimissä on menty liian pitkälle esimerkiksi vanhustenhoitoa koskevissa säästöissä. Hän toivoo, että tulevaisuudessa yhteiskuntapolitiikkaan tulisi lisää inhimillistä otetta:

”Just se jotenki Suomen yksilökeskeisyys. [...] Et jotenki tuntuu varsin ki just jossain pääkaupunkiseudulla, et ihmiset niinku loppujen lopuks on aika vähän kiinnostuneita toisistaan ja sillee ottaa kontaktii toisiinsa. Just joku sellanen ehkä yhteisöllisyys vois olla jotenki semmonen, mikä vois olla hyvä, jos se niinku, jotenki vähän edistysis. [...] Et onhan vaik joku ilmastonmuutoski sillee tosi iso asia tai näin, et voitais ehkä vähän vähemmän keskittyä siihen sellaseen, et kuinka paljon tulee ja menee rahaa ja sit vähän niiku enemmän keskittyä just sit kans joihinki semmosiin ympäristöllisiin tai sit sellasiin niiku joihinki sosiaaliisiin tekijöihin. Just tuntuu niiku kans, et ain jos aletaan niiku vähentää jostain, nii sit se menee ain just eka vanhuksilta ja lapsilta.” (4)

Edellisen tutkimushenkilön näkemyksistä heijastuu tietynlainen ristiriita. Hän on huolestunut monista yleisen kehityksen piirteistä ja niiden avaamista tulevaisuudennäkymistä. Toisaalta hänen omaa henkilökohtaista tulevaisuuttaan koskevat odotukset vaikuttavat varsin myönteisiltä. Sama erottelu henkilökohtaisen elämän ja yleisen kehi-

tyksen välillä on havaittavissa monien tutkimushenkilöiden tavassa hahmottaa tulevaa. Eräs opiskelija kuvaa asennoitumistaan seuraavalla tavalla:

”Nään uhkia, mut en mä nyt niinku niin hirveesti niistä niiku arkipäivään ota paineita, koska niitä tulee ,niitä menee. Ja ei voi koko elämää niitä surra ja tällä lailla et.”(5)

Edellä lainatuista vastauksista heijastuvaan yleisen ja yksityisen kehityksen erotteluun on kiinnitetty huomiota myös laajemmissa nuorison asenteita kartoittaneissa tutkimuksissa. Vaikka vaikuttamismahdollisuuksia yleiseen kehitykseen epäillään, nuoret uskovat voivansa nuotoilla omaa elämäänsä haluamallaan tavalla. Positiivisten, omaa elämää koskevien odotusten vastapainona yleistä kehitystä kuvataan usein hyvin negatiiviseen sävyyn, ympäristötuhoon ja sosiaalisen eriarvoistumisen kaltaisten uhkien toteutumista pidetään todennäköisenä.⁹² Suomalaisen nuorten mielestä omat henkilökohtaiset tulevaisuudenodotukset ja yleinen kehitys eivät siis välttämättä ole sidoksissa toisiinsa. Ympäristötuhoa ja väestöräjähdystä ennustaneet nuoret saattavat seuraavassa lauseessa todeta, että heillä on erittäin positiiviset odotukset oman elämänsä suhteen. Ristiriitaa saattaa selittää osaltaan se, että monet nuoret näyttävät kokevan voivansa vaikuttaa omaan elämäänsä: Tutkimusryhmässä nousi vahvasti esille tietynlainen ”se on itsestä kiinni” -asenne. Sen sijaan laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen vaikuttaminen koetaan vaikeaksi tai jopa mahdottomaksi. Tällainen ajattelu näyttää ilmenevän esimerkiksi suhtautumisessa hyvinvointiyhteiskuntaan. Monet nuoret kertovat toivovansa hyvinvointiyhteiskunnan rakenteiden säilymistä. Näkökulma tulevaisuuteen on kuitenkin tässä suhteessa usein eräällä tavoin defensiivinen: suotuista kehitys on ikävien uhkakuvien toteutumatta jäämistä ja positiivisina pidettyjen rakenteiden säilymistä kuten seuraavista puheenvuoroista ilmenee:

92 Helve 2002, 169; Rubin 1998, 118, 133, 150, 167, 133; van den Berg 2007, 253, 268–272; Mikkonen 2000, 200–203.

”Ja Suomes just ehkä jotenki, jos pystyttäis ylläpitää hyvinvointiyhteiskuntaa ees jollain tasolla, niin se mun mielest auttais kaikkii kyl ihan tasapuolisesti.” (21)

”Et just kaikki päivähoidot ja terveystalvelut on menos vähä huonompaa suuntaa, nii mun mielest ne pitäis säilyttää, parantaa tai pitää sit tolla tasolla, ettei ainakaan nyt alaspäin enää mentäis tosta. [...] Oon kyl tähän menness ollu tyytyväinen, et oon syntyny tänne Suomeen ja toivon, että jatkossakin päättäjät pystyis pitää tän semmonsena hyvinvointivaltiona.” (1)

Seuraava nuori kuvaa Suomea eräänlaiseksi unelmamaaksi, jossa kaikista pidetään huolta. Toisaalta hyvinvoinnin ylle on alkanut kerääntyä pilviä. Opiskelija nostaa tässä yhteydessä esille Suomessa tapahtuneet kouluammukset esimerkkinä pahoinvoinnista. Lintukoto saattaa olla murenemassa:

”Se on se tietty toivottavaa et se [hyvinvointiyhteiskunta] niinku säilyy. [...] Suomi on ihan niiku just sillee unelmamaa. [...] Et kaikki saa just hoitoa ja jos sul ei oo vaik niiku mitään, nii sitte, tai ainaki mul on sellanen käsitys, et kyl sit niiku jos hakee apuu nii sitä saa sit jostain. Mut sit toisaalta just tulee ain mieleen just nää jotkut kouluammukset ja nää kaikki tälläset. Niin sit toisaalt just tulee vähä sellanen niinku [...] Et kuin paljon se on sit vaan sellasta niinku, periaatteellist semmost niinku on mahdollisuudet, mut sit oikeesti ketään ei hirveesti kiinnosta, ja et siihen niiku pyrittäis hirveesti et sit jotenki just niinku monet muut asiat menee sen edelle tai sillee.” (4)

Seuraava vastaaja on tyytyväinen siihen, millainen Suomi on tällä hetkellä. Tulevaisuuden suhteen hän haluaa ikään kuin pitää jalat maassa: ei ole järkevää elätellä epärealistisia toiveita. Asiat kulkevat eteenpäin ikään kuin omalla painollaan:

”Suomi on kuitenkin täl hetkel niinku loppujen lopuks tosi niinku [...] tai et oon tyytyväinen sillee. Et jos sitä nyt alkaa hirveesti unelmoi-

maan mistään tosi sellasest toimivast niin, tai ei se mun mielest edes välttämät oo mahollista tai sillee. En mä tiedä, oonks mä pessimistinen, mut aina yhteiskunnassa tulee olee kauheesti tai ei kauheesti mut siis jotain ongelmia niin. [...]Et must tuntuu et asiat menee vaan omal painollaa tai sillee et.” (19)

Samantapainen, hieman fatalistinen asenne tulevaisuutta kohtaan heijastuu myös seuraavaksi lainatun opiskelijan puheenvuorosta. Hän hahmottaa yhteiskunnallisen muutoksen eräänlaiseksi aaltoliikkeeksi. Tulevaisuudessa jotkut asiat kehittyvät parempaan, toiset taas huonompaan suuntaan:

”Varmaan sitä samaa ku verrattuna kaksytkuotta sitten. Et jotkut asiat on paremmin ja jotku asiat huonommin.” (16)

Vain harvat tutkimushenkilöt nostavat esille ajatuksia tulevaisuuden laajemmista yhteiskunnallisista projekteista. Tämä ei toki merkitse sitä, etteivätkö nuoret olisi huolissaan esimerkiksi ympäristön tilasta tai erilaisista konflikteista. Maailman muuttuminen parempaan suuntaan vain tuntuu epätodennäköiseltä kuten seuraavat opiskelijat kuvaavat:

”Kyl mä toivon että niiku päästäis just näist ympäristönkuormittamisesta sillee, et oltais niiku omavarasii suhtees maapalloon, mut se on jo aika utopiaa.” (12)

”No, siis tottakai on jotain niinku näkemyksii ja sillee, et miten asioiden pitäis olla. Mut sit on sillee kyl [...] ehkä pessimistinen kuva just siitä, et miten niiku kaikki tulee jatkumaan tästä tai näin. Et just ku luki aamun Hesarin ja näin, nii miten tulee koko ajan erilaisii konflikteja jotka [...] vie taaksepäin tai näin. Mut tottakai on niiku tietynlainen sellanen, et toivois et niiku vaik e Lähi-idän tilanne rauhotus ja sillee, ja et kehitysmaat alkais kehittymään ja näin.” (11)

Mahdollisuus muuttaa vallitsevaa yhteiskunnallista todellisuutta esimerkiksi kollektiivisen toiminnan avulla jää nuorten puheessa enimmäkseen taka-alalle. Brittiläisen sosiologin Frank Füredin mukaan länsimaaisessa ajattelussa on 1900-luvun loppupuolelta lähtien ollut havaittavissa voimakas siirtyminen universaalista ajattelusta kohti paikallista ja yksilöllistä. Ihmiset hahmottavat itsensä entistä enemmän yksilöinä ja kokevat mahdollisuuteensa vaikuttaa laajempaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen esimerkiksi kollektiivisen joukkovoiman, siis politiikan avulla hyvin rajallisiksi.⁹³ Tästä seuraa tietynlainen voimattomuus ja näköalattomuus tulevaisuuden suhteen. Optimismi ainakaan yleisen kehityksen suhteen ei ole muodissa. Füredin kuvaama asenneilmasto näyttäisi heijastuvan myös tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten näkemyksistä. Tosin joukosta löytyy myös poikkeuksia. Seuraava kansalaisjärjestössä aktiivisesti toimiva nuori arvostelee passiivista, ongelmien ratkaisua väistelevää asennetta. Hänen mukaansa asioihin voi vaikuttaa, jos uskoa ja tarmoa vain riittää:

”Et jos ajattelee kaikkee tälläsii, et on niiku ilmastonmuutos. Sit on tää talouskriisi [vuonna 2008 alkanut finanssikriisi]. [...] Et niinku jos ajattelee tälläsii asioita, niin sinänsä vois ajatella, et asiat on tosi huonosti. Mutta sit taas toisaalt, et jos vaan ajattelee sillee, et joo, et kaikki on nyt tosi huonosti ja on tälläsii krüsei, eikä niinkun niille voi tehdä yhtään mitään, nii kyl sit asiat varmaan tuleeki menemään tosi huonosti. Mut siis mä ehkä ainaki haluisin uskoo siihen, et niille voi tehdä jotain. Tai siis sillee, et oikeesti jos ihmiset ottais vaan itteensä vaan niskasta kiinni, tai siis sillee nii kyl asioihin pystyy vaikuttaa.” (3)

6.4.2 Talouden mahti

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret korostivat toistuvasti talouden keskeistä roolia kehityksen muovaajana ja liikkeellepanevana voimana. Tämäntyyppinen asenneilmasto heijastui myös tulevaisuutta

⁹³ Füredi 1992, 1–2; 237–240.

koskeviin näkemyksiin. Seuraava haastateltu näkee Suomen tulevaisuuden linkittyvän vahvasti muun maailman taloudelliseen kehitykseen:

”Suomen tulevaisuus tietenkin ratkaisevasti linkittyy Euroopan ja koko maailman tulevaisuuteen erityisesti siis talouden kehitykseen.” (8)

Myös erilaiset kilpailuun liittyvät termit nousivat haastatteluissa varsin vahvasti esille. Esimerkiksi kilpailukyvyn käsite mainittiin lukuisia kertoja. Sen turvaaminen kuvattiin usein keskeiseksi haasteeksi ja toimintamahdollisuuksien rajaajaksi kuten esimerkiksi seuraavassa puheenvuorossa:

[...] ”Ei mitään veroparatiisii tarvi tavoitella. Mut siis sillain et, Suomi on aika korkeeveronen et jos nyt halutaan kilpailla nii kyl se mun mielest aika tärkeä osa, että ei tarvi ihan hirveesti veroja maksaa.” (5)

Edellinen vastaaja katsoo, että julkisen vallan mahdollisuudet vaikuttaa talouden toimintaan ovat rajalliset. Myös työttömyyden suhteen hän näkee tilanteen samankaltaisena: valtio ei voi esimerkiksi lähteä hoitamaan työttömyysongelmaa lisäämällä julkisen sektorin työpaikkoja:

[...] ”No kyl se lähtee yrityksistä sillee. [...] Jos yrityksillä menee hyvin, nii sitte on enemmän työntekijöille tarvetta. Mut siis valtio lähitis palkkaamaan niinku suurissa joukoissa, niin ei se välttämät toimi.” (5)

Useat tutkimushenkilöt nostivat kilpailukyvyn käsitteen esille verotuksen yhteydessä. Verotusta ei tällöin tarkasteltu niinkään yhteiskunnallisena kysymyksenä kuin kilpailukyvyn avaamasta viitekehyksestä. Seuraavan nuoren mukaan yritysverotuksen laskeminen yhdessä maassa voi pakottaa muut maat seuraamaan perässä. Muussa tapauksessa korkeamman verotuksen maiden kilpailukyky voi heikentyä:

[...] ”Et jos jossain maassa lasketaan sitä prosenttia [yritysverotusta], et paljon ne yritykset joutuu maksamaan, nii sit tavallaan aika pakko laskee sitä prosenttia kaikkial muuallaki, koska muuten niitten muitten maitten kilpailukyky heikkenee.” (16)

Myös seuraava henkilö korostaa korkean verotuksen kielteistä vaikutusta kilpailukykyyn:

”Tottakai se verotus näkyy myös niis tuotteissa niis hinnoissa. Kilpailukykyhän kärsii ihan hirveesti, jos noit veroprosentteit pidetään kauheen korkeella ja sit kilpailijamaissa tai alueella on paljon matalamat.” (17)

Kiristyvän kilpailun koetaan paitsi rajaavan julkisen vallan toimintamahdollisuuksia niin myös vaikuttavan yksilöiden välisiin suhteisiin. Eräs tutkimushenkilö pohtii tätä kuvatessaan nuorille avautuneita kasvavia mahdollisuuksia rakentaa tulevaisuuttaan. Kolikon kääntöpuolena on kiristynvä kilpailu työ- ja opiskelupaikoista. Kovenevassa kilpailussa yksilöiden on kyettävä erottautumaan massasta:

”Mut tottakai: sit se et mitä enemmän mahdollisuuksii sen enemmän se kilpailukykyki tavallaan nousee. Et sun on oltava paljon parempi, sun on oltava paljon parempi ku muut ja erottua massasta, jos sä haluat saavuttaa elämässä tiettyjä asioita. Sit seki, että miten paljon esim. ekonomeja valmistuu vuosittain niin kaikille ei riitä töitä. Sun on pakko erottuu jollain tavoin, jos sä haluat olla niis, jotka menestyy (9)

Myös seuraavan opiskelijan puheenvuorosta ilmenee käsitys talouden yhteiskuntapolitiikalle asettamista tiukoista reunaehdoista. Hän kuvaa talouden toimintaa eräänlaisena luonnonvoimana, jonka tasapainoa ei ole hyvä mennä vaarantamaan. Pienituloisten määrän lisääntyminen ei sinällään ole toivottavaa, mutta tuloerojen tasoittaminen esimerkiksi progressiivisemmalla verotuksella voisi heikentää Suomen

kilpailukykyä. Se olisi myös arveluttavaa puuttumista talouden voimien muokkaamaan tasapainotilaan:

Se on vähän huolestuttavaa, et suurempi osa kansasta elää koko ajan niinku pienituloisena, mutta mun mielestä asialle ei pitäis ainakaan mitenkään sellasel, sil mikä se onks se progressiivinen verotus vai? [Haastattelija varmistaa, että tutkimushenkilö tarkoittaa veroprosentin kohoamista tulojen kasvaessa] Nii, koska jos sille tehdään vaan jotain tollee, nii koko Suomen kilpailukyky vaan heikkenee. Et se on tosi valitettavaa ja ikävää, mut ehkä siihen vois sit yrittää tai että markkinavoimiin on tosi vaikee vaikuttaa. Ja mun mielest se on vä- hän huono asia, et niihin ylipäänsä yritetään vaikuttaa, koska se vähän rikkoo sellasta tasapainoa.”

Edellinen henkilö painottaa verotuksen ja kilpailukyvyn välistä sidosta. Verotuksen tason laskeminen yhdessä maassa merkitsee, että muidenkin on pakko seurata. Verokilpailusta sivuun jääminen voi vaarantaa kilpailukyvyn kuten seuraava vastaaja kuvaa:

”Et jos jossain maassa lasketaan sitä prosenttia, et paljon ne yritykset joutuu maksamaan nii sit tavallaan aika pakko laskee sitä prosenttia kaikkial muuallaki, koska muuten niitten muitten maitten kilpailukyky heikkenee.” (16)

Opiskelija korostaa verokilpailun ja kannustavuuden huomioimisen tärkeyttä myös yksityishenkilöiden suhteen. Hän nostaa tulevaisuuden keskeiseksi haasteeksi sen, miten Suomi säilyisi houkuttelevana paikkana myös varakkaille. Hyvätuloiset edustavat hänelle ”fiksuinta”, dynaamisinta väestönosaa. Heidän varassaan on paljolti esimerkiksi työpaikkojen säilyminen. Siksi on toivottavaa, että hyvätuloisten verotusta kevennettäisiin. Muussa tapauksessa vaarana on tuottavimman väestön hakeutuminen muualle:

”No mun mielest sitä kaikkein niinku [...] Tai sitä rikkaiden verotusta pitäis laskee ihan senki takia, et saatais ne työpaikat pysymään täällä

ja ne korkeetuloiset ja ne kaikkein niinku fiksuimmat ihmiset pysymään täällä, ettei ne lähtis jonneki ulkomaille parempien duunien perässä.” (16)

Tulevaisuutta arvioidessaan eräs vastaaja kuvaa kehityksen olevan syklittäistä, välillä mennään ylös ja sitten tullaan taas alas. Näin tulkituttuna yhteiskunnallinen kehityksen voi ajatella rinnastuvan taloudelle tyypilliseen aaltoliikkeeseen. Tutkimushenkilön arvioissa tulevaisuuden nousun eväistä on havaittavissa piirteitä viime vuosina yleistyneestä innovaatiopuheesta. Suomen tulee kehittää uudenlaisia ideoita, jotta talouden seuraavaan noususuhdanteeseen päästään mukaan:

”Et nyt pitäis olla niitä hyviä ideoita, että kohta taas lähetään kovaa vauhtii ylöspäin ja sitte just niin hyvät ideat pärjää.” (5)

Innovaatioiden tärkeys nousee esille myös seuraavan opiskelijan puheenvuorossa. Suomen tulevaisuudennäkymiä arvioidessaan hän korostaa suotuisan talouskehityksen merkitystä. Erityisesti uusien vientituotteiden kehittäminen olisi hänen mielestään olennaisen tärkeää:

”No mä luulen et vienti on ainaki aika suuressa roolissa. Ja sitte, et jos vaik ois joku [...] Suomeen tulis joku uus vientituote. Se kans varamaan vaikuttais aika myönteisesti.” (13)

Eräs opiskelija odottaa tulevaisuudelta lisää vapautta, jonka hän katsoo kulkevan käsi kädessä talouden sääntelyn poistamisen kanssa. Vapautta hän kuvaa ennen kaikkea yksilöiden oikeuksina yrittämiseen ja työntekoon:

”No mä toivoisin ainakin Suomen osalta että, niinku sanoin niin Suomi yhdentyis muun Euroopan kanssa ja Eurooppa niinku voimistuis sille yhtenäisenä toimijana maailmassa. Ja muutenkin niinku nää taloudelliset vapaudet lisääntyis ja sitte tietysti yksilön vapaudet. Olis tavallaan niinku vapaampi maailma, et ihmisillä olis enemmän oikeuksia, mahdollisuuksia tehdä työtä ja yrittää ja tienata se toimeentulo, ihan ympäri maailmaa.” (7)

Samalla kun monet nuoret korostavat talouden merkitystä he kuvaavat usein poliitikkoja eräänlaisiksi sivustakatsojiksi yhteiskunnallisen kehityksen ohjailussa seuraavien tutkimushenkilöiden tapaan:

”No kyl taloudellinen loppujen lopuks niinku määrää kuitenkin niinku enemmän. Et poliitikot on mun mielest ehkä enemmän vaan siin sivussa niinku. Välillä ehkä vaan mukamas päättämäs asioista tai siis sillee.” (19)

”Kyl mä luulen et talouden talous vaikuttaa enemmän tulevaisuuteen. Vaikka no tietysti poliitikkojenkin päätöksil on jotain virkaa.” (13)

Eräiden nuorten mielipiteistä vaikutti heijastuvan myös syvällisempi epäluottamus poliitikkoja ja politiikkaa kohtaan. Tämä saattaa osaltaan selittää sitä, miksi poliitikkojen roolia tulevan kehityksen ohjajina ei juurikaan nostettu esille. Esimerkiksi seuraava opiskelija kuvaa politiikkojen menettäneen uskottavuutensa:

[...] ”Et niinku mun mielest siis just jollain poliitikoil nii niil ei oo hirveesti uskottavuutta enää nykyään. Et se ei oo kauheen hyvä juttu.” (18)

Myös seuraava nuori suhtautuu poliitikoiden edesottamuksiin ironisen huvittuneesti. Lisääntyvä lööppijulkisuus on vienyt hänenkin uskoaan päättäjiin:

”En mä tiedä [...] erilaiset niinku yksittäisten poliitikkojen jotku ihme sössimiset [...] Onhan niit aina ennenki ollu, mut jotenki must tuntuu ,et nykyään niit on vaan enemmän ja ne on vaan tyhempii ja niit on niinku useemmin. En mä tiedä, et johtuuks se sit mediast et niit otetaan enemmän esille vai kauemmin pyöritetään ja vatkataan selvitetään taustoja. Mut jotenki se on vaan [...] tosi naurettavaa.” (17)

Muutamat opiskelijat erittelivät tarkemmin käsityksiään erilaisten tekijöiden painoarvosta tulevaisuuden muotoutumisessa. Eräs haastelluista pohtii, missä määrin tavalliset ihmiset voivat toiminnallaan vaikuttaa tulevaisuuden muotoutumiseen. Hänen mielestään vaikuttaminen tapahtuu lähinnä yksilöiden tekemillä valinnoilla. Hän katsoo talouden kuitenkin määräävän kehityksen suuret linjat:

”Mut en mä usko, et samal lail ku mitä joskusennen [kysyttäessä voitako tavalliset ihmiset vaikuttaa kehityksen suuntaan]. Et nykysin kyl talous määrää tosi paljon et niiku tilanteesta. Mut kyl mä uskoin, et omilla valinnoillaan voi jotain pientä tottakai.” (9)

Ajatus taloudesta yhteiskunnallisen muutoksen reunaehtojen asettajana nousee vahvasti esille myös seuraavassa puheenvuorossa. Tutkimushenkilö on hyvin selvillä Suomessa tehdyistä julkisten menojen säästöistä. Hän arvioi, ettei realistisia vaihtoehtoja tapahtuneelle olisi kuitenkaan ollut. Hyvä terveydenhuolto ja kattava sosiaaliturva ovat kauniita tavoitteita, avoin talous asettaa kuitenkin ankarat rajat haaveilulle. Tuloja ei voi kasvattaa veroja kohtuuttomasti nostamalla, on siis ollut pakko karsia menoja:

”No siis en mä tiedä onks sille mitään muuta vaihtoehtoo. [harjoitelle poliitikalle] Mut siis olishan se niinku, olishan se hemmetin hienoo, et olis niinku ilmanen terveydenhuolto, hyvä terveydenhuolto niinku sosiaaliturva sellanen turvaverkko, et ku tippuu niin yhteiskunta nappaa kopin. Mut siis et, se et onks se realistinen vaihtoehto, nii se on taas sit eri kysymys. Et siin on niiku se, et jos ei rahat yksinkertaisesti riitä kaikkeen, nii jostain sitä pitää karsii. Et veroi ei voi kauheesti nostaa enää ja niinku varsinki, EU:n tultua mukaan. Toisaalt se on tuonu lisää rikkautta Suomen niinku mun mielestä, mä oon sitä mieltä, mut siis toisaalt se et nyt ei voi enää niinku niin soolla noitten kaikkien päätösten kans et ei voi.” (21)

Seuraava henkilön mielestä talouden vapauttaminen on saattanut edetä liian pitkälle. Toisaalta myöskään markkinoiden sääntelyn lisääminen ei tunnu houkuttevalta vaihtoehdolta:

”Et just noin maailmanlaajusesti, nii onhan se sillee, et voi kuvitella, et niinku talous on päässy liian vapaaks. Mut sit taas en tiedä, et toimisko niinkään joku tämmönen niiku suojattu markkinatalous.” [...] (11)

Eräät nuorista esittävät myös kritiikkiä liiallisessa määrin talouden ehdoille rakentuvaa yhteiskuntamallia kohtaan. Pääomien vapaa liikkuvuudesta on seuraavan henkilön mukaan seurannut se, että poliitikot keskittyvät toiminnassaan yhä enemmän yritysmaailman ja talouden toiveiden huomioimiseen. Tällöin tavallisten ihmisten asioiden ajaminen voi jäädä sivuun:

[...] ”Et periaattees poliitikkojen pitää ottaa just huomioon niiku yritykset ja tällee, et mitä ne haluu. Sit siinä ehkä unohetaan ihmiset ja sit vaan keskitytään siihen, et miten saadaa mahollisimman paljon voittoja ja miten saadaan rahaa pysymään ja tällee näin.” [...] (3)

Edellisen puheenvuoron käyttäjän mielestäpoliitikot ovat nostaneet käteensä pystyyn monien yhteiskunnallisten ongelmien kuten työttömyyden edessä. Opiskelijan mielestä myös työttömyyteen voitaisiin kuitenkin vaikuttaa politiikan keinoin, jos tahtoa vain löytyisi:

”No siis kylhän se nyt on vähä huolestuttavaa, et jos ajatellaa vaa sillee, et joo ei tähän [työttömyyteen] nyt kukaan voi mitenkää vaikuttaa et raha vaan määrää. [...]En mä tiedä, kai siihen nyt pitäis olla jonkinlainen ratkasu. Ei sitä nyt voi vaan ajatella et joo ei me voida tehdä tälle yhtään mitään, et raha vaan niiku säättää.” (3)

Myös seuraava haastateltu on huolissaan liiaksi talouden toimijoiden ehdoille rakentuvasta tulevaisuudesta. Hän nostaa esille yliopisto-koulutuksen ja yritysmaailman väliset suhteet. Kun yritysten suhteellinen

asema on vahvistunut, ne saattavat kyetä sanelemaan, millä ehdoilla ja mitä tutkitaan: perustutkimus ja laajempi yleinen etu eivät välttämättä ole ensisijaisia liikemaailman kiinnostuksen kohteita. Tutkimushenkilön mielestä vaarana on, että yksityinen etu syrjäyttää yleisen:

”No mä en tykkää siitä, että niiku yritykset maksaa vähemmän vero sillee. Mun mielest yrityksist on nyttienki tullu liian vahvoi. Tai siis sillee, et niiden edut menee niiku muiden edelle. Esimerkiks josain yliopistokoulutukses just niiku ruvetaan tähtäämään enemmän tämmöseen niiku yrityksen käyttöön näitä koulutettavia, eikä sillee niiku, niiku kehitykseen ja puhtaaseen tutkimukseen, sillee vaan, et sitte menee kaupallisiin tarkoituksiin.” (12)

Nuorten tulevaisuutta koskevilla käsityksillä oli havaittavissa taipumus korostaa talouden toimijoiden keskeistä roolia. Tämä piirre nousi erittäin selkeästi esille riippumatta siitä, kuinka suotavana tutkimushenkilöt tämän tyyppistä kehitystä pitivät. Monien nuorten asenteita näytti leimaavan myös käsitys kehityksen epävarmuudesta. Tulevaisuudessa nähtiin runsaasti uhkakuvia, joista monet liittyivät juuri taloudellisen kehityksen epävarmuuteen. Erilaiset julkisuudessakin paljon huomiota saaneet uhkakuvat kuten väestön ikääntymiskehitys ovat löytäneet tiensä nuorten tietoisuuteen. Tulevaisuus kuvattiin usein pikemminkin yksilöiden sopeutumisenä kuin laajempina yhteiskunnallisina projekteina, jos sellaisiksi ei lasketa vallitsevien rakenteiden säilyttämistä: osa nuorista ilmaisi vahvan tukensa hyvinvointivaltiolle, mutta piti sen säilymistä joko uhanalaisena tai ainakin epävarmana.

7. KOKONAISARVIO JA POHDINTA

Seuraavassa tarkastellaan kokoavasti tutkimushenkilöiden yhteiskunnallisessa ajattelussa ilmenneitä piirteitä. Tavoitteena oli löytää nuorten puheesta myös yleisempiä merkityksiä tarkastelemalla sitä teoriaustausta ja aiempia tutkimustuloksi vasten, vaikka pienehkö tutkimusjoukko ei luonnollisestikaan mahdollista suorien yleistysten tekemistä. Laadullisen tutkimuksen keskeisenä päämääränä on tavoittaa tutkittavien oma näkökulma, se mitä tutkimushenkilöt ovat pohjimiltaan tarkoittaneet. Tämä ei onnistu pelkästään tutkimusaineistoa kuvailemalla vaan edellyttää myös sen sitomista laajempaan kontekstiin. Loppuyhteenvedon keskeisenä tavoitteena onkin asetettuihin tutkimuskysymyksiin vastaamisen ohella pohtia, millaisia nykypäivän ajattelun laajempia tendenssejä tutkimushenkilöiden usein varsin arkinen puhe voisi heijastella.

7.1 Orientoituminen yhteiskunnallisiin asioihin ja yhteiskunnallisen tietämyksen taustat

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret jakaantuivat varsin selkeästi kahteen ryhmään: niihin joita yhteiskunnalliset asiat selkeästi kiinnostavat ja niihin joiden yhteiskunnallinen orientaatio vaikutti huomattavasti laimeammalta, monien kohdalla suorastaan passiiviselta. Jälkimmäisen ryhmän asennoituminen heijastui esimerkiksi vähäisenä kiinnostuksena tiedostusvälineiden tarjoamaa yhteiskunnallista-taloudellista informaatiota kohtaan. Myös koulun tarjoama yhteiskuntaopin opetus oli jäänyt monille tähän joukkoon kuuluville etäiseksi. Eräänlaisten sivustakatsojien erottautuminen tutkimusryhmästä ei sinällään ole yllättävää. On olemassa vahvaa ja pitkäaikaista tutkimusnäyttöä siitä, että yhteiskunnalliset asiat eivät keskimäärin herätä suomalaisnuorissa paljoakaan kiinnostusta. Tämän tutkimuksen tutkimusjoukossa kiinnostus ja aktiivisuus näyttivät myös kasaantuvan aivan kuten laajemmissakin selvityksissä on havaittu. Mielenkiintoista on, että nuoret eivät kokeneet kouluopetuksen juurikaan vaikuttaneen

yhteiskunnallisiin mielipiteisiinsä. Koulun kuvailtiin tarjoavan faktatietoa kun taas varsinaiset poliittisia näkemyksiä muovaavat vaikutteet omaksuttiin muualta, erityisesti oman perheen ja suvun piiristä.

Nuorten kuvaukset perheen suuresta vaikuttavuudesta poliittiseen sosialisatioon näyttävät olevan ainakin näennäisesti ristiriidassa kahdeksaa eurooppalaista maata vertailleen laajan EUYOUNPART-aineiston kanssa. Sen mukaan suomalaiset nuoret vaihtavat vanhempiensa kanssa vain vähän näkemyksiä poliittisista asioista. Kari Paakkunaisen mielestä perheet näyttävät olevan jopa ”dramaattisen hiljaisia” poliittisessa keskustelussa. Hän tulkitsee ilmiön johtuvan Suomessa yleisemminkin esiintyvistä konfliktien välttämisen kulttuurista, jonka taustalla ovat muun muassa eläminen Neuvostoliiton varjossa ja 1970-luvun ylipolitisoitumisen aikakausi.⁹⁴ Toisaalta on mahdollista, että yhteiskunnallisia mielipiteitä koskevat arvostukset omaksutaan kodin piiristä vähitellen, ikään kuin huomaamatta, vaikka poliittisiksi koettuja keskusteluita ei juuri käytäisikään. Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret kuvasivat usein kodin omaksumien arvojen sisäistämistä luonnolliseksi, jopa itsestään selväksi prosessiksi. Kenties poliittisen vastakkainasettelun vähäisyys nuorten ja vanhempien välillä kertoo jotain myös aikakauden hengestä. Nykynuorisoa on kuvattu varsin epäyhtenäiseksi, epäpoliittiseksi ryhmäksi, jolla ei ole yhdistäviä kollektiivisia arvoja.⁹⁵ Suuria joukkoja mobilisoivien yhteiskunnallisten näkemysten puuttuminen ei luo edellytyksiä laajemmalle sukupolvikonfliktille.

7.2 Individualisoitunut näkemys yhteiskunnasta

Pertti Alasutari on tiivistänyt laman jälkeisen kehityksen jaotteleamalla Suomen lähihistorian ensimmäisen ja toisen tasavallan aikaan. Toisen maailmansodan jälkeen syntyneelle tasavallalle oli ominaista tietynlainen sulkeutuneisuus suhteessa muuhun maailmaan. Tämä ilmeni esimerkiksi erilaisina sääntöinä ja rajoituksina kuten tuonti- ja

⁹⁴ Paakkunainen 2006, 95.

⁹⁵ Hoikkala & Paju 2008, 289–291.

suojatulleina. Toisen tasavallan aika päättyi 1990-luvun talouskriisiin, Neuvostoliiton hajoamiseen ja Suomen liittymiseen Euroopan Unioniin antaakseen tietä uudelle markkinaorientoituneelle, kansainvälisyydelle Suomelle.⁹⁶ Vaikka lukioikäiset opiskelijat eivät luonnollisestikaan käyttäneet samoja termejä kuin tutkijat, monille heistä näytti muodostuneen käsitys Alasuutarin kuvaamasta aikakauden vaihtumisesta laman myötä. Lama nähtiin eräänlaisena merkkipaaluna, jonka myötä siirryttiin markkinavetoisempaan, aikakauteen. Toisaalta lähihistorian koettiin olleen myös voimakkaan kansainvälistymisen aikaa. Nuorten mielipiteet lähihistorian yhteiskunnallisten muutosten myönteisyydestä näyttivät jakaantuvan hieman samaan tapaan kuin Suomessa käydyssä laajemmassakin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Esille nousi ainakin kaksi erilaista tapaa hahmottaa kehitystä. Osa nuorista korosti Suomen menestystä talouskilpailussa ja yksilöille avautuneita uusia mahdollisuuksia. Toisaalta haastateltavista erottautui kehitykseen kriittisemmin suhtautuneiden tutkimushenkilöiden joukko. Tähän ryhmään kuuluvat nuoret puhuivat muun muassa yhteisöllisyyden hiipumisesta, tiukkenevasta kilpailusta ja itsekkyyden lisääntymisestä muutoksen kielteisiä piirteitä pohtiessaan.

Zygmunt Baumann kutsuu nykyisin vallalla olevaa yhteiskunnallisen orientaation tapaa privatisoitumisen ideologiaksi (ideology of privatisation). Sen keskeisenä piirteenä on hänen mielstään ohjata kansalaiset tarkastelemaan ympäröivää todellisuutta oman elämänsä ja omien henkilökohtaisten tavoitteidensa näkökulmasta. Tällaisesta näkökulmasta tarkasteltuna esimerkiksi talouskasvu merkitsee ensisijaisesti henkilökohtaisten kulutusmahdollisuuksien lisääntymistä ja verotus puolestaan yksilöllisten valinnanmahdollisuuksien kaventumista. Sen sijaan kokemus siitä, että yksilöt muodostaisivat yhteiskunnan jää sivuun.⁹⁷ Tämänäyttypinen ajattelu johtaa Baumannin mukaan eräänlaiseen perspektiiviharhaan: poliittisilla valinnoilla tuotettuja rakenteita tarkastellaan privatisoituneesta, yksilöiden omaa vastuuta korostavavasta näkökulmasta. Esimerkiksi tuloerojen kasvu palaute-

⁹⁶ Alasuutari 1996, 265–268.

⁹⁷ Baumann 2010, 20–21; Ks. myös Beck & Beck-Gernsheim 2001, 30.

taan ensisijaisesti yksilöiden erilaiseen suoriutumiseen, työttömyys johtuu haluttomuudesta tehdä töitä. Lääkkeeksi ongelmiin tarjotaan erityyppisiä kannustamia tai piiskaa: esimerkiksi etuisuuksien poisottamista, jos työtön ei suostu vastaanottamaan tarjottua työtä. Privatisoivaa puhetapaa voidaan tarkastella myös valtakamppailun näkökulmasta. Kantola huomauttaa kriittisen teoriaan tukeutuen, että poliittinen puhe, joka kuvaa kansalaiset ennen kaikkea yksilöiksi, eikä näe yhteiskuntaa toisiaan vastaan kamppailevina joukkoina harhauttaa kuulijoita. Se oikeuttaa tiettyjen ryhmien edut väittämällä, että ne ovat kaikkien yhteisiä etuja.⁹⁸

Tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten tavassa hahmottaa ympäröivää yhteiskuntaa nousi esille individualisoituneeseen tarkastelunäkökulmaan viittaavia piirteitä. Tämä ilmeni esimerkiksi Suomen lähihistorian yhteiskunnallisesta kehityksestä esitetyissä kuvauksissa. Menestysnarratiivia painottaneet nuoret kuvasivat muutosta taloudellisen vapauden, vaurastumisen ja teknologisen kehityksen voittokulmina. Tämä näkökulma muistuttaa erityisesti poliittisen eliitin piirissä viljeltyä nationalistishenkistä puhetta yhtenäisen Suomen noususta vaikeiden koettelemusten jälkeen. Siinä ei välttämättä pohdita, ketkä menestyivät ja ketkä jäivät kenties vähemmälle.

Toisaalta nuorista erottautui myös joukko, joka kyseenalaisti monien kehityspiirteiden myönteisyyden. Nämä opiskelijat kritisoivat erityisesti yhteisöllisyyden hiipumista, materialismia ja itsekkyyden nousua. Myös kovenevan kilpailun luoma kasvava paine yksilöille nousi kriittisissä puheenvuoroissa varsin painokkaasti esille. Nuorten kuvauksia Suomen lähihistorian yhteiskunnallisesta kehityksestä voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, mitä niissä ei nostettu esille. Laman jälkeisiä muutoksia ei yleensä hahmotettu poliittisena valtataisteluna erilaisten ideologioiden tai intressiryhmien välillä. Eri-laisten vastadiskurssien piiristä nousseita ajatuksia siitä, että Suomessa olisi laman jälkeen käyty poliittista kamppailua, jossa tietyt ryhmät onnistuivat ajamaan etujaan menestyksekkäämmin kuin toiset jäi eräin poikkeuksin varsin vähäiselle huomiolle.

98 Kantola 2002, 324.

Yksityistynyt näkökulma tai yhteiskunnallisen tulkintatavan puuttuminen nousi varsin vahvasti esille myös suhtautumisessa tuloerojen kasvuun ja verotukseen. Osalla nuorista asennoitumista viitoitti vahvasti markkinaorientoitunut, yksilöllistä vastuuta korostava näkökulma. Nämä henkilöt arvioivat esimerkiksi tuloerojen kasvaneen muun muassa siksi, että toiset ovat yritteliäämpiä, ahkerampia tai kekseliäämpiä kuin toiset. Tulokehitystä ei siis hahmotettu niinkään yhteiskunnallisena kysymyksenä kuin yksilöiden välisenä kamppailuna, jonka lopputuloksena kukin saa oman suoriutumisensa mukaisen osan talouden tarjoamista hedelmistä. Markkinalähtöinen suhtautumistapa nousi varsin vahvasti esille myös suhtautumisessa verotukseen. Osa nuorista painotti alentuvan verotuksen kannustavan yksilöitä työntekoon ja avaavan heille uusia kulutusmahdollisuuksia. Yhteiskunnallisempi näkökulma nousi esille tuloerojen kasvuun ja verotuksen alenemistrendiin kriittisemmin suhtautuneiden nuorten joukossa. He pitivät eriytyvän tulokehityksen riskinä muun muassa epätasa-arvoisen luokkayhteiskunnan piirteiden vahvistumista, kun ihmiset jakaantuvat aiempaa selvemmin menestyjiin ja heikompiosiisiin. Alenevan verotuksen pelättiin myös rapauttavan julkisen sektorin rahoitus pohjaa ja vaarantavan terveydenhuollon kaltaisia julkisia palveluita. Toisaalta vastadiskurssien piiristä noussut ajatus tuloerojen ja verotukseen liittyvien muutosten liittymisestä poliittiseen kamppailuun ei näissä kriittisissäkään puheenvuoroissa noussut kovin selkeästi esille. Kehitystä kuvattiin usein epätoivottavaksi, mutta ajatus sen ideologisuudesta jäi taka-alalle.

7.3 Poliitiikan ahdas tila

Juha Siltalan mukaan viime vuosikymmeninä tapahtunut talouden voimien vahvistuminen suhteessa poliittiseen ohjailuun on vienyt tulevaisuutta koskevaa ajattelua pessimistisempään suuntaan. Poliitiikan mahdollisuuksiin säädellä yhteiskunnallista kehitystä ei uskota.⁹⁹ Siltalan kuvaama tendenssi näkyi varsin selkeästi myös tässä tut-

⁹⁹ Siltala 2004, 111; Ks. myös van den Berg 2007, 274–275.

kimuksessa haastateltujen nuorten tulevaisuudenodotuksissa. Talouden nähtiin ohjaavan kehitystä politiikan ja poliitikkojen sijaan. Tutkimushenkilöt myös viittasivat toistuvasti erityyppisiin uhkakuviin tulevaisuutta arvioidessaan. Uhiksi nostettiin niin suurten ikäluokkien ikääntymisen kustannukset, koveneva kansainvälinen kilpailu kuin hyvinvointivaltioon tai -yhteiskuntaan kohdistuvat muutospainet. Tutkimushenkilöiden keskuudessa vallinnutta ilmapiiriä voikin kuvata tulevaisuuden osalta varsin näköalattomaksi. Talouden koettiin rajaavan tiukasti yhteiskunnallisten mahdollisuuksien kenttää aivan kuten markkinaehtoisessa diskurssissa on pyritty esittämäänkin. Talouteen perustuvan poliittisen hallinnan analyysissä on käytetty käsitettä *jatkuvan kriisin politiikka* kuvaamaan hallintaa, joka perustuu jatkuvasti tulvivan talousinformaation käyttöön eräänlaisen hätätilailmapiirin luomisessa. Korkomuutosten, pörssikurssien, ostopäällikköindeksien ja suhdannebarometrien sanotaan asettavan vaatimuksia, jotka edellyttävät nopeaa reagointia ja välittömiä toimenpiteitä. Taloudenhoito näyttäytyy pyrkimisenä johonkin, jota ei koskaan saavuteta, mutta joka vaatii jatkuvaa varuillaanoloa, kriisitunnelman ylläpitoa ja poikkeuksellisia toimenpiteitä.¹⁰⁰

Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret katsoivat erityisesti kilpailukyvyyn vaatimusten määrittelevän vahvasti tulevaisuuden yhteiskuntapolitiikan mahdollisuuksia. Kilpailukyvyyn käsitteen käyttöalue suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa alkoi laajeta voimakkaasti 1980-luvulta lähtien. Vähitellen se muuttui eräänlaiseksi politiikan yleisperusteluksi. Käsitteen käyttökelpoisuutta lisäsi Heiskalan ja Kantolan mukaan sen epämääräisyys ja monitulkintaisuus: kilpailukyvyistä huolehtiminen tuntuu lupaavan hyvää kaikille olematta ketään vastaan. Siksi se on ollut myös sopiva väline vallanpitäjien yhteiseksi kokoaivaksi ideaksi, jonka avulla erilaisia poliittisia tavoitteita on voitu ajaa läpi.¹⁰¹ Modernin hallinnan keskeisenä ideana on rakentaa järjestelmiä, joissa hallintajärjestelmän ja sen kohteiden tavoitteet muuttuvat yhteiseksi hyväksi ja hallittavat alkavat tavallaan säädellä itse itseään.¹⁰²

100 Kantola 2002, 316.

101 Heiskala & Kantola 2010, 137–138.

102 Kantola 2010, 115.

Suomessa talouden asettamista reunaehdoista, erityisesti kilpailukyvyn ylläpitämisestä näyttää muodostuneen keskeinen hallinnan väline. Talousdiskurssi näyttäytyi vahvasti myös tässä tutkimuksessa haastateltujen nuorten tavassa rakentaa kuvaa yhteiskunnasta ja erityisesti tulevaisuuden vaihtoehtoisista mahdollisuuksista. Monet kokivat, ettei vaihtoehtoja juurikaan ole, ei ainakaan sellaisia, jossa poliitikka ohjaisi kehitystä.

Toisaalta tutkimushenkilöillä oli selkeästi erityyppisiä poliittisia näkemyksiä esimerkiksi suhtautumisessa tuloerojen kasvuun ja hyvinvoinnin rahoittamiseen julkisilla varoilla. Itse asiassa nuorten mielipiteet heijastelivat usein perinteiselle vasemmisto-oikeisto akselille sijoittuvia näkemyseroja. Tutkimushenkilöiden asenteista avautuikin eräänlainen paradoksi: nuorilla on poliittisia mielipiteitä, mutta usko politiikan mahdollisuuksiin ohjata kehitystä vaikuttaa varsin heikolta. He eivät koe, että yhteiskunnallinen kehitys pohjautuisi vahvasti myös erilaisten intressiryhmien vastakkainasettelulle ja poliittisille valinnoille. Vastakkainasetteluja häivyttävän, epäpoliitisoivan puheen vaikutus näyttäytyikin tässä mielessä varsin vahvana.

7.4 Demokratia kilpailuvaltiossa

Pitkälle 1900-luvulle asti myös Suomessa vahvan jalansijan omannut kasvatuksen (Bildung) idealistinen ihmiskäsitys piti sisällään ihanteen laajasta yleissivistyksestä, joka luo ihmisille kuvaa siitä, että he ovat suuremman kokonaisuuden osia. Tämän ajateltiin herättävän ihmisissä halun toimia yhteiseksi hyväksi jonkin suuremman päämäärän eteen.¹⁰³ Markkinaorientoituneen ajattelutavan ihmiskäsitys on erilainen yksilövapautta ja kilpailua korostaessaan. Yksioikoisesti yhteiskunnalliseen ajatteluun sovellettuna se voi toimia myös demokratiaa ja kansalaisuutta murentavana elementtinä. Liisa Stenby kritisoi liberaalia hallintaa siitä, että kansalaisuuteen kuuluva subjektius on siinä luovutettu asiantuntijoille. Tällöin seurauksena voi olla, että ihmiset tyytyvät kuvauksiin siitä, että nykyinen maailma on paras mahdolli-

103 Stenby 2010, 33.

nen, vaikka voisivatkin siinä itse huonosti.¹⁰⁴ Vaarana on myös, että yhteiskunnallinen todellisuus typistyy teknokrattiseksi hallinnoinniksi, jonka keskeiseksi tavoitteeksi muodostuu suoritusten parantaminen erilaisilla markkinaehtoisen todellisuuskäsityksen määrittelemillä tavoilla. Tällöin myös politiikka latistuu erilaisten vaihtoehtojen tarjoamisen sijaan kilvoitteluksi talouden mittareiden määräämien vaateiden täyttämisestä. Markkinadiskurssissa on tosin korostettu kehityksen epäpoliittisuutta. Depolitisoitumisen tai epäpolitisoitumisen käsitteellä kuvataan yhteiskunnallista todellisuutta, jossa vallitseva kehityskulku määritellään vääjämättömiksi ”tosiasioiden” tunnus-tamiseksi ja sille esitetyt poliittiset vaihtoehdot kuvataan mahdottomiksi. Epäpolitisointi voidaan toisaalta nähdä todellisuudessa vahvasti poliittisena toimintana, jossa jonkin intressiryhmän edut nostetaan ”yleiseksi eduksi” ja vallitseva ajattelu esitetään ”luonnollisena”.¹⁰⁵ Tästä mielessä myös esimerkiksi talouden asettamien reunaehtojen korostamista ja kriisitunnelman ylläpitämistä voidaan tarkastella tiettyjen yhteiskunnan toimijoiden etuja ajavana puhetapana.

Markkinaehtoisen käsitteistön nousu varsin vahvaan asemaan yhteiskunnallisen todellisuuden hahmottamisessa oli havaittavissa myös tämän tutkimuksen tutkimusaineistossa. Nuoret esimerkiksi uskoivat vahvasti talouden, ei politiikan määräävän kehityksen suunnan. Tämäntyyppinen kehitys on epäilemättä suuri haaste myös koulun tarjoamalle yhteiskunnallisten aineiden opetukselle. Sakari Suutarisen mukaan suomalaisen kouluopetuksen yleisenä ongelmana on keskustelun ja annettuja totuuksia kyseenalaistavan poliittisen keskustelun vähäisyys. Hänen mielestään tämä selittää osittain nuorten yhteiskunnallisten asenteiden passiivisuuden. Kouluopetuksessa painottuvat tietotavoitteet. Sen sijaan keskustelua, oppilaiden osallistumista sekä arvojen ja asenteiden kehittämistä pidetään Suomessa vähemmän tärkeänä kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa.¹⁰⁶ Tämä suomalaisen koulun piirre saattaa osaltaan selittää sitä, miksi tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret eivät yleensä pitäneet kouluopetusta kovin merkit-

104 Stenby 2010, 47–48.

105 Kettunen 2002, 17.

106 Suutarinen 2006a, 83–85,89; Suutarinen 2006b, 113.

tävänä yhteiskunnallisten mielipiteiden lähteenä. Opettajat saattavat pyrkiä yhteiskuntaopin opetuksessa neutraaliin, tietopainotteiseen lähestymistapaan, joka esittää politiikan pikemminkin asioiden hoitamisenä kuin kamppailuna erilaisten ideologioiden välillä. Toimivan demokratian kannalta ei ole ihanteellista, jos koulu ei anna riittävästi tarttumapintaa erilaisten ideologisten vaihtoehtojen tarkasteluun ja niiden sisältämien ajatusmallien tunnistamiseen. Tällöin on vaarana, että esimerkiksi medioiden ja kodin edustamat näkemykset omaksutaan ilman riittävästi omaa pohdintaa ja kyseenalaistamista.

Koulun tehtävänä ei luonnollisestikaan voi olla valmiiden ohjeiden antaminen yhteiskunnallisten mielipiteiden muodostamiseen. Kuitenkin yhteiskunnallisten aineiden opetuksen tulisi välittää kuva siitä, että todellisuutta voidaan tarkastella monenlaisista näkökulmista ja että vaihtoehtoja yhteiskunnan kehittämiseen on. Tässä tutkimuksessa haastatellut nuoret kuvasivat koulun yhteiskuntaopin vaikuttaneen vähän tai ei lainkaan poliittisiin katsantokantoihin. Voisiko tämä ainakin osittain johtua Suomessa vakiintuneesta tavasta opettaa yhteiskunnallisia aineita? Opetus keskittyy erilaisten instituutioiden kuten hallituksen, eduskunnan, Euroopan unionin tai Euroopan keskuspankin toiminnan ja valtaoikeuksien esittelyyn. Samalla se saattaa kadottaa näköpiiristä yhteiskunnallisen vastakkainasettelun ja valtataistelun näkökulman, joka on edelleen relevantti, vaikka Suomessa politiikka mielellään asioiden hoitamisenä kuvataankin. Valtataistelun näkökulma ei kuitenkaan hahmotu pelkästään lukemalla ympäriryöireitä puolueohjelmia tai kertomalla, että Suomessa korkeinta valtaa käyttää kansan valitsema eduskunta. Tekstuaalisempi lähestymistapa yhteiskuntaopin opetukseen voisi olla eräs tapa tuoda esille valtakamppailun näkökulma ja herättää nuorten kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin. Se merkitsisi käytännössä esimerkiksi poliitikkojen, talouselämän edustajien ja medioiden tuottaman puheen takana olevan todellisuuskäsityksen avaamista ja näkyväksi tekemistä. Tällainen lähestymistapa olisi tähän astista sosiologisempi, vaativa mutta luultavasti myös kiinnostava. Lisäksi se voisi avata näkökulmia siihen, että valta ja vaikuttaminen ovat monitasoisia ja -ulotteisia ilmiöitä: muuta-

kin kuin sitä, että kansan valitsema eduskunta säätää lakeja ja hallitus käyttää ylintä toimeenpanovaltaa.

Lähteet

- AHONEN, SIRKKA 1998. Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- ALASUUTARI, PERTTI 1996. Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino.
- ARONSSON, PETER 2000. Historiekultur i förändring. Teoksessa Peter Aronsson (toim.), Makten över minnet. Historiekultur I förändring. Lund: Studentlitteratur.
- BAUMAN, ZYGMUNT. Happiness in a society of individualism. *Soundings. A Journal of politics and culture. Cultures of Capitalism.* 38/2008.
- BECK, ULRICH 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash. *Nykyajan jäljillä, Refleksiivinen modernisaatio.* Tampere: Vastapaino.
- BECK, ULRICH & BECK-GERNSHEIM, ELISABETH 2001. *Individualization: Institutional Individualism and its Social and Political Consequences.* London: Sage Publications.
- BLOMBER, HELENA, HANNIKAINEN, MATTI & KETTUNEN, PAULI 2002. Lamafatalismin historiallinen ja vertaileva kritiikki. Teoksessa Helena Blomberg, Matti Hannikainen & Pauli Kettunen (toim.), *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin.* Turku: Kirja-Aurora.
- CASTELLS, MANUEL & HIMANEN, PEKKA 2002. *The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model.* Oxford: Oxford University Press.
- DEAN, MITCHELL 1999. *Governmentality. Power and Rule in Modern Society.* London, Thousand Oaks & New Delhi: Sage.
- ERÄSAARI, RAIJA 2007. Hyvinvointivaltion uudelleenmuokkaus Suomessa. *Talous & Yhteiskunta* 4/2007, 40–45.
- FORMA, PAULI, PIRTTILÄ, JUKKA & UUSITALO, ROOPE. Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan? *Talous & Yhteiskunta* 4/2006, 40–45.
- FOUCAULT, MICHEL 1980. *Tarkkailla ja rangaista* Helsinki: Otava.
- FÜREDI, FRANK 1992. *Mythical Past, Elusive Future.* London: Pluto Press.
- GILL, STEPHEN 1998: Globalisoituminen, demokratia ja kansainväliset rahoituslaitokset. *Talous & Yhteiskunta* 3/1998, 27–34.
- HAAPARANTA, PERTTI 2004. Tunnelinäöllä osaavaan, avautuvaan ja uudistuvaan Suomeen? Kommenttipuheenvuoro, *Kansantaloudellinen yhdistys*, 9.12.2004. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 1/2005.
- HARVEY, DAVID. 2008. *Uusliberalismin lyhyt historia.* Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- HÉLEN, ILPO 2010. Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault’lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.), *Hallintavalta.* Helsinki: Gaudeamus, 27–48.
- HELVE, HELENA 2002. *Arvot, muutos ja nuoret.* Helsinki: Yliopistopaino.
- HEISKALA, RISTO 2006. Sosiaaliset innovaatiot ja hegemonisten mallien muutokset: kuinka tulkita Suomen 1990-luvun murrosta? Teoksessa Risto

- Heiskala & Eeva Luhtikallio (toim.), *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.
- HEISKALA, RISTO & KANTOLA, ANU 2010. Vallan uudet ideat: Hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.), *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 124–148.
- HIMANEN, PEKKA 2004. Väliittävä, kannustava ja luova Suomi: Katsaus tietoyhteiskuntamme syviin haasteisiin. Helsinki: Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2004/j19-26-osaava-avautuva-uudistuva-suomi/pdf/fi144478.pdf>. Haettu 10.10.2009.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA & HURME, HELENA 2004. Tutkimushaastattelu: teema-haastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- HOIKKALA, TOMMI & ROOS, J.P. 2000. Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa Tommi Hoikkala & J.P Roos (toim.), *2000-luvun elämä: Sosiologisia teorioita vuosituhatteen vaihteesta*. Helsinki: Gaudeamus, 9–31.
- HOIKKALA, TOMMI & PAJU, PETRI 2008. Entä nuoremmat sukupolvet? Sukupolvitutkimus ja nuorisopolitiikka. Teoksessa Semi Purhonen, Tommi Hoikkala & J. P. Roos (toim.), *Kenen sukupolveen kuulut? suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus.
- JEISMANN, KARL-ERNST 1988. *Geschichtsbewußtsein als zentrale Kategorie der Geschichtsdidaktik*. Teoksessa *Geschichtsbewußtsein und historisch-politisches Lernen*. Gerhar Schneider (toim.), Pfaffenweiler: Centaurus, 1–24.
- JOKINEN, ARJA & JUHILA, KIRSI 2008. *Valtasuhteiden analysoiminen*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Tampere: Vastapaino.
- JULKUNEN, RAIJA 2001. *Suunnamuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- JULKUNEN, RAIJA 2006. *Kuka vastaa. Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- JULKUNEN, RAIJA 2007. *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- KAISTO, JANI & PYYKKÖNEN, MIIKKA 2010: *Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja*. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.), *Hallintavalta*. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.
- KALELA, JORMA 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- KANTOLA, ANU 2002: *Markkinakuri ja Managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsinki: Loki-Kirjat.
- KANTOLA, ANU 2005. *Tiedekunnasta tiedepuistikoksi? Yhteiskuntatieteiden paikka yhteiskunnassa*. Esitelmä Valtiotieteellinen tiedekunnan 60-vuotisjuhlassa 9.5. 2005. <http://www.valt.helsinki.fi/60-vuotta/kantola.htm>. Haettu 1.8.2010.
- KANTOLA, ANU 2006. *Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot*. Teoksessa Risto Heiskala & Eeva Luhtikallio (toim.), *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus.
- KANTOLA, ANU 2010: *Kilpailukyky politiikan valtastrategiana*. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.), *Hallintavalta*. Helsinki: Gaude-

- mus, 97–118.
- KESKUSKAUPPAKAMARIN SELVITYS 2010. Yritysverotus – kilpailukykyä ja kasvua. <http://www.keskuskauppakamari.fi/Media/Tiedotteet/Yritysverotusta-uskallettava-kehittaa-ennakkoluulottomasti>. Haettu 15.8.2010.
- KETTUNEN, PAULI 1994. Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanaikaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Teuvo Rätty, John Strömberg & Jukka Tervonen, (toim.), *Historia, sosiologia ja Suomi: Yhteiskuntatutkimuksen itseymmärryksen jäljillä*. Helsinki: Hanki ja jää.
- KETTUNEN, PAULI 2002. Suunnitelmataloudesta kansalliseen innovaatiojärjestelmään. Teoksessa Helena Blomberg, Matti Hannikainen & Pauli Kettunen (toim.) *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Turku: Kirja-Aurora.
- KETTUNEN, PAULI 2003. Historian poliittisuus ja kansallinen katse. *Historiallinen aikakauskirja 1/2003*, 9–21.
- KIANDER, JAAKKO 2002. 1930-luvun pulakausi ja 1990-luvun talouskriisi. Teoksessa Helena Blomberg, Matti Hannikainen & Pauli Kettunen (toim.), *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talouskriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin*. Turku: Kirja-Aurora.
- KIANDER JAAKKO 2005: Suomi ja Ruotsi – taloudellinen kehityksen ja talouspolitiikan vertailua. Teoksessa Pekka Sinko & Vesa Vihriälä(toim.): *Tuottavuus ja työllisyys Pohjoismaissa. Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2005*.
- KIANDER, JAAKKO, PEKKARINEN, JUKKA, VARTIA, PENTTI & YLÄ-ANTTILA, PEKKA 2005, Suomi maailmantaloudessa. Uuden ajan talouspolitiikka. Helsinki: Edita.
- KIANDER, JAAKKO 2007. Kannustaminen hyvinvointivaltiossa ja tuloerojen kehitys. Teoksessa Juho Saari & Anne Birgitta Yeung (toim.), *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- KOSONEN, PEKKA 2006. Eurooppalaiset hyvinvointimallit. *Talous & Yhteiskunta 2/2006*, 27–31.
- KURJENOJA, JAANA 2008. Työn verotus ja perheet Euroopassa. Perheiden verotus, lapsilisät ja päivähoito 11 Euroopan maassa. Verotietoa 53 11.2.2008. Veronmaksajain Keskusliitto. <http://www.veronmaksajat.fi/File/3960de05-17a4-4d51-9a80-1ceb6f60b08d/Verotieto53.pdf> Haettu 13.2009.
- LEHTO, EERO 2008. Palkansaajien tutkimuslaitoksen pitkän aikavälin ennuste. *Kansantaloudellinen aikakauskirja 3/2008*.
- LEPPÄNEN, SEPPÖ 2008. pitkä tie tasapainoon. *Kansantaloudellinen aikakauskirja 1/2008*.
- LOUNASMERI, LOTTA 2006. Globalisaatio Helsingin Sanomissa: maailman-yhteiskunta vai markkinapaikka? Ennen ja nyt – historian tietosanomat 1/2006. <http://www.ennenjanyt.net/>. Haettu 9.12.2009.
- MANNHEIM, KARL 1952. *Essays on the sociology of knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- MATIKKA, TUOMAS 2006. Julkinen sektori ja hyvinvointivaltio - julkistalouden kansainvälistä vertailua. *Talous & Yhteiskunta 3/2006*, 14–19.

- MELENDER, TOMMI & REPO, ELJAS 2006. Suomi, laman karaisema menestystalous. <http://www.finland.hu/public/default.aspx?contentid=112897&nodeid=39310&contentlan=1&culture=fi-FI>. Haettu 15.3.2010.
- MIKKONEN, ANU 2000. Nuorten tulevaisuuskuvat ja tulevaisuuskasvatus. Joensuu: Joensuun yliopisto Kasvatustieteiden tiedekunta.
- NURMI, JONNA 2002. Nuorten poliittinen sosiaalustumien. Poliittiseen tietämykseen vaikuttavia tekijöitä. Teoksessa Viking Brunell & Kari Törmäkangas (toim.), Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- OJAJÄRVI, JUSSI. 2008. Haluatko subjektiksi? Ideologinen kutsu ja yksilön uusliberalistinen hallinta: Jari Sarasvuo, Haluatko miljonääriksi ja Jyrki Tuularin Pyydys. Teoksessa Jussi Ojajärvi ja Liisa Steinby (toim.), Minä ja markkinavoimat – Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella. Helsinki: Avain, 135–191
- OKSANEN, ATTE 2008. Markkinoitu minuu: subjktin brändäys tosi-tv:n aikakaudella. Helsinki: Avain, 219–237.
- OSAAVA, AVAUTUVA JA UUDISTUVA SUOMI. Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 19/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- PAAKKUNAINEN, KARI & MYLLYNIEMI, SAMI 2007. Tihentyvä sukupolvipolitiikka ja aktiivisuuden kasautuminen teoksessa Kari Paakkunainen (toim.), Sukupolvipolitiikka. Nuoret ja eduskuntavaalit 2007. Helsinki: Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- PAAKKUNAINEN, KARI & MYLLYNIEMI, SAMI 2007. Tihentyvä sukupolvipolitiikka ja aktiivisuuden kasautuminen teoksessa Kari Paakkunainen (toim.), Sukupolvipolitiikka. Nuoret ja eduskuntavaalit 2007. Helsinki: Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- PATOMÄKI, HEIKKI 2003. Suomi tietoyhteiskunnan ihannemallina. Kirja-arvio teoksesta Manuel Castells & Pekka Himanen (2002): The Information Society and the Welfare State. The Finnish Model. Helsingin Sanomat 23.2.2003.
- PATOMÄKI, HEIKKI 2007. Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. Helsinki: WSOY.
- PELTOA, MARJA 2007. Konventioita ja vaihtoehtoja – Nuoret muuttuvan yhteiskunnan poliittisina toimijoina teoksessa Kari Paakkunainen (toim.), Sukupolvipolitiikka. Nuoret ja eduskuntavaalit 2007. Helsinki: Opetusministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta.
- PUURONEN, VESA 2004. Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta tienhaarassa. Joensuu: Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos.
- RIIHELÄ, MARJA & SULLSTRÖM, RISTO 2002. Tuloliikkuvuus Suomessa. Talous & Yhteiskunta 3/2002, 33–39.
- RIIHELÄ, MARJA, SULLSTRÖM, RISTO & TUOMALA, MATTI 2008. ”Väärä välitön verotus”: Miksi ansiotulojen ja pääomatulojen verotuksen välinen kuilu on herättänyt huomiota vasta nyt? Talous & Yhteiskunta

- 2/2008, 52–59.
- RIIHELÄ, MARJA, SULLSTRÖM, RISTO & SUONIEMI, ILPO, MATTI 2007. Tuloerojen kehitys ja verotus. Teoksessa Heikki Taimio (toim.), Talouskasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- ROSE, NIKOLAS 1999. Powers of Freedom. Reframing political thought. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROSTGAAR, TINE & LEHTO, JUHANI 2001. Health and social care systems. How different is the nordic model? Teoksessa Kautto Mikko, Johan Fritzell, Bjorn Hvinden, Jon Kvist & Hannu Uusitalo (toim.), Nordic Welfare States in the European Context. London: Routledge.
- RUBIN, ANITA 2002. The Images of the Future of Young Finnish People. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja D.
- RUOKANEN, TAPANI 2004. Suomen menestyksen eväät. Tiekartta tulevaisuuteen. Helsinki: Taloustieto.
- RÜSEN, JÖRN 1994. Historische Orientierung. Über die Arbeit Geschichtsbewußtseins, sich in der Zeit zurechtzufinden. Köln: Böhlau Verlag.
- SILTALA, JUHA 2004. Työelämän huonontumisen lyhyt historia: Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Helsinki: Otava.
- SOVALA, MARKUS, JOKINEN, HANNU, KEROLA, HANNELE, SOURAMA HEIKKI, TARO LAURI, TUOVINEN MARJA, MÄKI TUOMO & TUUKKANEN, JORMA 2004. 2000-luvun kasvupolitiikan haasteet. Miten Suomi selviää ikääntymisestä ja kansainvälisen kilpailun kiristymisestä? Julkaisuja 1. Helsinki: Valtiovarainministeriön Kansantalousosasto. http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/02_taloudelliset_katsaukset/85971/85972_fi.pdf. Haettu 10.2.2010.
- SUONIEMI, ILPO 2002. Verotus, tulonjako ja talouden vakauttaminen: eräitä havaintoja Suomen kehityksestä. *Talous & Yhteiskunta* 3/2002, 26–32.
- SUUTARINEN, SAKARI 2002. Tietävillä nuorilla syrjäytyneiden asenteet. Suomalaisten nuorten yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta kansainvälisessä vertailussa teoksessa Viking Brunell & Kari Törmäkangas (toim.), Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- STENBY, LIISA 2008. Ryöstelijät ammutaan: moderni minä ja mitä sille sitten tapahtui. Teoksessa Jussi Ojajäri & Liisa Stenby (toim.), Minä ja markkina-voimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin aikakaudella. Helsinki: Avain.
- SUUTARINEN, SAKARI, 2006A. Yhteiskunnallinen keskustelu vähäistä Suomen peruskoulussa-oppilaitokset tukemaan keskusteltavaa kansalaisuutta. Teoksessa Sakari Suutarinen (toim), Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste. Jyväskylä: PS-kustannus, 63–98.
- SUUTARINEN, SAKARI, 2006B. Tietopainotteisen kansalaiskasvatuksen aika ohi Suomessa – miten kansalaiskasvatus uudistetaan. Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.), Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste. Jyväskylä: PS-kustannus.
- TAIMIO, HEIKKI 2007. Talouskasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: Työväen sivistysliitto.

- VAN DEN BERG, MARKO 2007. Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa. Historian olemus ja historian suuret kertomukset luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuudessa. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- VARTIAINEN, JUHANA 2002. Kun taloudesta tehtiin yhteiskuntamme kaikkein pyhin asia. Helsingin Sanomat 16.2.2002.
- VERONMAKSAJAIN KESKUSLIITTO 2008. Julkiset kokonaismenot vertailussa. <http://www.veronmaksajat.fi/fi-FI/tutkimukset/jatilastot/kansantaloudentunnusluvut/julkisetmenot/>. Haettu 13.8.2010.
- VÄYRYNEN, RAIMO 2000. Suomi avoimessa maailmassa. Globalisaatio ja sen vaikutukset. Helsinki: Sitra.
- VÄYRYNEN, RAIMO 2001. Globalisaatiokritiikki ja kansalaisliikkeet. Helsinki: Gaudeamus.
- ÖCKERMAN, PETRI & KIANDER, JAAKKO 2006. Talouspolitiikka. Teoksessa Juho Saari (toim.), Suomen malli – Murroksesta menestykseen? Helsinki: Yliopistopaino.

Teemahaastattelun kysymykset

Yleinen kiinnostus taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin

- Kiinnostavatko yhteiskuntaan ja talouteen liittyvät asiat?
- Ilmeneekö mahdollinen kiinnostus esimerkiksi ajankohtaisten asioiden seuraamisena?
- Millaiset tekijät ovat eniten vaikuttaneet näkemyksiin?

Suomen kehityksen yleispiirteet

- Millaiseksi haastateltavat hahmottavat Suomen kehityksen viimeisten noin 20 vuoden aikana?
- Millaisia ovat suomalaisen yhteiskunnan keskeisimmät muutokset ko. ajanjaksona
- Onko kyseessä edistyskertomus?
- (Tämän teeman yhteydessä voidaan näyttää tilasto Suomen BKT:n kehityksestä 1990-luvulta lähtien, mikäli se vaikuttaa tarpeelliselta keskustelun herättämiseksi)

Tulonjaon muutokset, verotus ja hyvinvointivaltio

- Mitä mieltä pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta johon kuuluu kattava sosiaaliturva mutta myös korkeahko verotus?
- Onko verojen laskeminen Suomessa ollut hyvä asia? Tutkimushenkilöille annetaan tarkasteltavaksi tilasto: palkansaajan tuloveroprosentit 1994-2007. Lähde: Kurjenoja 2008.
- Onko verotus Suomessa oikeudenmukaista? Tässä yhteydessä tutkimushenkilöille annetaan tarkasteltavaksi tilasto ”Reaaliset käytettävissä olevat tulot vuosina 1966-2004 desiileittäin. Lähde: Taimio 2007.
- Millaiset seikat ovat vaikuttaneet siihen, että tulokehitys on ollut erilaista eri tulo luokissa?

Tulevaisuudennäkymät

- Millaisia
 - a) odotuksia
 - b)toiveita tutkimushenkilöillä on tulevan kehityksen (muutaman vuosikymmenen tähtäimellä) suhteen
 - Tässä yhteydessä voi tuoda esille sekä Suomea että yleisempää kehitystä koskevia ajatuksia
 - Mikä määrää tulevan kehityksen suunnan?